

**πολεο
δομία
και
δημόσια
τάξη**

**αθήνα
οχυρω
μένη
πόλη**

Εισαγωγικό σημείωμα

Στις αρχές του 1977 δύο φοιτητές της αρχιτεκτονικής σχολής του εμπ παρουσιάζουν δημόσια (σε ένα από τα τελευταία μαθήματα των σπουδών τους που λέγεται «διάλεξη») το θέμα «Πολοδομία και Δημόσια Τάξη, Αθήνα Οχυρωμένη Πόλη». Είναι μια διάλεξη που θα προκαλέσει σκάνδαλο στη γενικά «αριστερή» (από άποψη φοιτητών και κατώτερου διδακτικού προσωπικού) σχολή, σκάνδαλο του οποίου ο απόηχος θα αιωρείται για χρόνια στο περιβάλλον των ριζοσπαστικών φοιτητικών κύκλων του εμπ. Οι δύο φοιτητές - που η πολιτική ταξινόμηση θα τους τοποθετήσει στην κατηγορία των καταστασιακών - μιλούν για ένα θέμα ταμπού, που ακόμα και η άκρα αριστερά της εποχής δεν ήξερε, δεν ήθελε ή δεν μπορούσε να ακουμπήσει: την σχέση της πολοδομίας με την δημόσια τάξη, αλλά και την επανάσταση. Μιλούν για το «ιερό» Ιπποδάμειο σύστημα, αλλά και την «ανίερη» εξέγερση τον Δεκέμβρη του '44. Και μιλούν τεκμηριωμένα....

Το κείμενο της διάλεξης θα «χαθεί». Και θα πέσει στα χέρια ενός συντρόφου με ανορθόδοξο (πλην αντάξιο) του περιεχομένου του τρόπο. Στις μακρές και παγωμένες νύχτες της δεκαπενθήμερης άγριας κατάληψης του εμπ στα τέλη του γενάρη του '90 (να θυμίσουμε: ενάντια στην αθώωση του μπάτσου Μελίστα για τη δολοφονία του 15χρονου Μιχάλη Καλτζά 50 μήνες πριν, το νοέμβρη του 1985), εκεί στις φωτιές της περιφρούρησης, ένα ακόμα φορτίο «σαβούρας» από κάποιο «ανοιγμένο» καθηγητικό γραφείο θα έρθει για να καεί λίγο λίγο... Μέσα στο σωρό θα ξεχωρίσει το γκριζό εξώφυλλο μιας δεμένης φωτοτυπημένης μπροσουράς. Είναι ένα αντίγραφο της θυρλικής διάλεξης, που σκονιζόταν τόσα χρόνια στη βιβλιοθήκη ποιος ξέρει τίνος καθηγητή της αρχιτεκτονικής. (Κάλλιο τριάντα νύχτες παγωνιάς παρά να καεί «αυτό»!Τί άλλο άραγε να καταστράφηκε έτσι, «κατά λάθος», χρήσιμο σε εκείνους που ξεπάγιαζαν εξτρεμιστικά;.... Πόσες φορές στην ιστορία έχουν γίνει έτσι τα πράγματα;...)

Σπάνια μια τέτοια συνάντηση «θεωρίας και πράξης»... αλλά αληθινή!

Εκδίδουμε τώρα εκείνη τη διάλεξη με μεγάλη χαρά. Είναι ένα ντοκουμέντο μιας άλλης αν και όχι και πολύ παλιάς εποχής. Το περιεχόμενο της αντέχει στο χρόνο. Χωράει επίσης στις αρμοδιότητες της Λέσχης Κατασκόπων του 21ου αιώνα: είναι και τεκμηρίωση και μνήμη μαζί.

Κρατήσαμε τα ονόματα των δύο (τότε) φοιτητών μόνο στα αρχικά των επωνύμων τους: Τ./Β. Όχι επειδή «δεν τους ζητήσαμε την έγκριση» - δεν θα το κάναμε έτσι κι αλλιώς. Αλλά επειδή η θωρινή κοινωνική τους θέση δεν τους επιτρέπει, μάλλον, να δημοσιοποιηθεί εκείνο το νεανικό τους κείμενο «υπογεγραμμένο». Συμβαίνουν κι αυτά, δεν μας αρέσουν, αλλά είμαστε υποχρεωμένοι να τα σεβαστούμε.... Στο κάτω κάτω οι απόψεις έχουν πάντα την σημασία τους.

Οι εικόνες (και οι λεζάντες) είναι δική μας επιλογή - στο φωτοτυπημένο αντίγραφο υπήρχαν μερικές, αλλά είχαν φθαρεί από τον καιρό. Ελπίζουμε πως ακολουθούν σωστά το κείμενο.

Ευχαριστούμε την Αλεξάνδρα για τη δακτυλογράφηση - η αντιγραφή μισολιωμένων φωτοτυπιών είναι συχνά κάτι σαν αποκρυπτογράφηση.

Κάναμε ορισμένες αναγκαίες ορθογραφικές προσαρμογές στο κείμενο, αφού από το '77 έχουν αλλάξει ορισμένα πράγματα.

Προσθέσαμε ένα μικρό κείμενο προβληματισμού με αφορμή το «Πολοδομία και δημόσια τάξη» με τίτλο «Αντιφάσεις;» Σύμφωνα με τη λογική των εκδόσεων της Λέσχης για το TEXT, ούτε το «Αθήνα Οχυρωμένη Πόλη» ούτε το «Αντιφάσεις;» δεσμεύουν ή εκφράζουν τις απόψεις των μελών της. Η πολιτική συνέλευση της Λέσχης εγκρίνει την έκδοση, χωρίς να υιοθετεί κατ' ανάγκη τις γνώμες που δηλώνονται σ' αυτήν, θεωρώντας πάντως χρήσιμο το να κοινοποιηθούν.

Και κάτι τελευταίο: οι παραπομπές του πρώτου μέρους «Πολοδομία και δημόσια τάξη» σταματούν στο νο 22. Αυτό συμβαίνει και στο πρωτότυπο, και δεν ξέρουμε που οφείλεται. Στο κείμενο πάντως δεν αφαιρέσαμε τα νούμερα από το 23 και μετά.

Αθήνα, Ιούνιος 2002

περιεχόμενα

εισαγωγή
νέο σύστημα νέος χώρος
αθήνα
η επιλογή της αθήνας για πρωτεύουσα
τα πρώτα σχέδια της αθήνας
η αθήνα από το 1833 ως το 1843
η αθήνα από το 1843 ως το 1863
η αθήνα στην περίοδο 1862 -1864
η αθήνα από το 1880 ως το 1922
η αθήνα από 1922 ως το 1940
η μάχη της Αθήνας - Δεκέμβρης 1944
Οικιστικά
παραπομπές βιβλιογραφία
αντιφάσεις;

φωτ. εξώφυλλου: 25/5/76, διαδηλωτές εναντίον αύρας στο κέντρο της Αθήνας

αυτή η έκδοση έγινε στον Αθήνα, τον Ιούνιο του 2002 εκ μέρους της ΛΕΣΧΗΣ ΚΑΤΑΣΚΟΠΩΝ ΤΟΥ 21ου ΑΙΩΝΑ

με την τεχνική υποστήριξη της συλλογικότητας 03*03
θα θεωρήσουμε κακόβουλη και εχθρική ενέργεια
- και θα την αντιμετωπίσουμε ανάλογα -
οποιαδήποτε κουβέντα σχετικά με αυτήν την έκδοση
απ' τα μήντια και τους υπαλλήλους τους
αντίθετα είναι ελεύθερη η αντιγραφή του περιεχομένου της έκδοσης
και η χρησιμοποίησή του για κινηματικούς, ανταγωνιστικούς λόγους
σε τέτοια περίπτωση η αναφορά στην έκδοση δεν είναι υποχρεωτική
- θα την θεωρήσουμε όμως αναγνώριση του κόπου μας
εφόσον καλυφθεί το κόστος της έκδοσης, τα επιπλέον έσοδα θα
πάνε στη «λέσχη», για τους σκοπούς της

Πρόλογος

Η βία, σαν αμφισβήτηση της ανθρώπινης ζωής, σαν μέσο στο παιχνίδι κάποιας συλλογικής ή ατομικής επιδίωξης, αποτελεί τον πρωτόγονο τρόπο καταναγκασμού.

Η έμμεση συνεχής παρουσία της, με τη διαρκή επίκλησή της αποτελεί τη σύγχρονη της εκδήλωση.

Ο ψεύτικος περιορισμός της σαν όπλου εν εφεδρεία δεν είναι τόσο σημάδι μιας ανθρωπινότερης εποχής, αλλά κυρία η συνειδητή μέθοδος για την αφαίρεση του μοναδικού αντίστοιχου όπλου των καταπιεσμένων τάξεων δηλαδή της βίας. Η αποδοχή απ' αυτές μιας τέτοιας παραίτησης, ο συμβιβασμός της ταξικής πάλης δια της δικαιοσύνης, αποτελεί και την ήττα τους.

Ο ιδεολογικός καταναγκασμός, η έμμεση βία, διαθέτει έτσι απεριόριστο πεδίο δράσης.

Τούτη η εργασία δεν θα θίξει (όσο βέβαια αυτό μπορεί να γίνει κατορθωτό από μια μέθοδο που θέλει να απομονώσει τμήματα από μια περίπλοκη πραγματικότητα) την ιδεολογική βία - αυτό το κυρίαρχο όπλο. Αντίθετα θ' ασχοληθεί με την βία του πολέμου, του στρατού και της αστυνομίας, της εξέγερσης και της επανάστασης.

Εισαγωγή

Αυτό που θα μπορούσε γενικά να χαρακτηρίσει τούτη τη μελέτη είναι η προσπάθεια να αγγιχτεί το πρόβλημα: σχέση βίας και χώρου.

Δεν πρόκειται εδώ πραγματικά να κάνουμε στρατηγική, ούτε εθνογραφική μελέτη. Αντίθετα θ' αναζητήσουμε πολύ απλά και ειδικότερα την επιρροή της βίας πάνω στον δομημένο χώρο. Το τεχνητό περιβάλλον. Δηλαδή εάν, και σε ποιο βαθμό η βία της κυρίαρχης ομάδας της κοινωνίας, η νόμιμη βία, είναι ένας από τους παράγοντες που συντελούν στη διαμόρφωση του κτισμένου περιβάλλοντος. Και βέβαια δεν συμπεριλαμβανόμε τη βία των καταπιεσμένων τάξεων σαν διαμορφωτική παράγοντα, γιατί κάτι τέτοιο σπάνια συμβαίνει. Γιατί αυτές προς το παρόν απλά αμύνονται. Σπάνια κατασκευάζουν. Και όταν επιτεθούν καταστρέφουν.

Αλλά θ' αναζητήσουμε και το αντίστροφο. Το πώς λειτουργεί η βία σε ένα ήδη "τυχαία" διαμορφωμένο περιβάλλον. Δηλαδή ποιο πολεοδομικό γεγονός ευνοεί και ποιο όχι την έκφραση στο χώρο του της πάλης του ενός ή του άλλου πολιτικού συνόλου. Και επιπλέον, με μια ιστορική εξέταση, θ' αντιληφθούμε τον τρόπο που η εκάστοτε κυρίαρχη ομάδα προσαρμόσε το στρατιωτικό, αστυνομικό, ιδεολογικό σύστημα καταστολής της στις ιδιαίτερες συνθήκες του πολεοδομικού περιβάλλοντος.

"Εάν εννοούμε με τον όρο πόλεμος τον ένοπλο αγώνα ανάμεσα σε δύο ανεξάρτητες πολιτικά και οργανωτικά ομάδες, πόλεμος δεν υπήρξε στις πρωτόγονες κοινωνίες" BR.MALINOFSKI

Το χωριό ήταν το πρώτο αποτέλεσμα της έδρασης των περιπλανώμενων κυνηγών αλλά και της καλλιέργειας που πρωτοεμφανίζονταν σαν ανθρώπινη πρακτική. Το δεύτερο ήταν η διαφοροποίηση ανάμεσα στον κυνηγό και τον αγρότη, τον δυνατό και τον αδύνατο. Ο συμβιβασμός της αντίθεσης γέννησε την πόλη. Ο δυνατός πήρε την αρχηγία. Ο αδύνατος παραδόθηκε στην προστασία του. Η κοινωνία των χωριών ισότητας και συντροφικότητας, με όλους υποταγμένους στις προσταγές της παράδοσης, με φύλακες το συμβούλιο των γερόντων που επέβλεπε αλλά δεν νομοθετούσε, έφτανε στο τέλος της. Η μητριαρχία είχε νικηθεί.

Ο άντρας έφτιαξε την πόλη, και τη διατήρησε αντρική. Ο διαχωρισμός της εργασίας, που στηριζόταν στους πρωτόγονους στις διαφορές ηλικίας και δύναμης, μπόρεσε να αναπτυχθεί στις ιδεώδεις συνθήκες της καινούργιας κοινωνικής μορφής: της πόλης. Ο βασιλιάς που καθιερώθηκε σαν τέτοιος απ' τους παπιάδες (αποκτώντας έτσι θεία υπόσταση και δένοντας την πόλη του με τον ουρανό) ενίσχυσε ανεξαρτητοποιούμενος ακόμα περισσότερο τον διαχωρισμό της εργασίας. Η απομόνωση και η επιβολή του αρχηγού συμβαδίζει με την ανεξαρτησία του στο χώρο. *"Στις πρώτες πόλεις τα σπίτια ήταν πυκνότατα δομημένα, καθόλου κενό έδαφος δεν υπήρχε ανάμεσα τους. Η διαχωριστική έκταση ήταν προνόμιο του παλατιού και μιας μικρής ομάδας αρχόντων και υπαλλήλων της αυλή"*¹. Και φυσικά οι δρόμοι ήταν πολύ στενοί, και ελάχιστα ευθείς.

«Έλα ENKIDOU η δυνατή OURAK σε υποδέχεται με όλο τον λαό της στολισμένο για τις γιορτές μια και κάθε μέρα γι' αυτόν είναι αργία» (παλιό κείμενο της AKKAD)

Η πόλη και ο ταξικός διαχωρισμός, δυο πράγματα που γεννήθηκαν μαζί, έδωσαν μια νέα κατεύθυνση στη πορεία του πολιτισμού. Για να μην πούμε, όπως ο Τογνβее «ότι τον σταμάτησαν...". Απελευθέρωσαν το άτομο απ' τους κανόνες της παράδοσης. Στη θέση του ευτυχισμένου ασυνείδητου της οικονομικής ακινησίας έβαλαν την ατομικότητα την υποταγμένη στο θείο εγώ. Η ομαδική γιορτή, το πανηγύρι, η αισθησιακή διασκέδαση γεννήθηκαν με την πόλη. Όπως έλεγε ο Retfield *"η πόλη θα ξανάφτιαχνε τον άνθρωπο"*, πράγμα που δεν έπαψε να κάνει.

Το αμυντικό πρόβλημα της πόλης ήταν στην αρχή εσωτερικό, μέχρι να επιβληθεί ο θείος αρχηγός. Οι πρώτες οχυρές θέσεις, πύργοι κλπ, ήταν έργα μιας μειοψηφίας, για να αναρριχηθεί στην εξουσία. Γι' αυτό και τα τείχη, υστερώτερα, είχαν περισσότερο συμβολική θρησκευτική σημασία, σαν όρια ανάμεσα στο υλικό και το θείο, παρά στρατηγική.

Μετά την ισορρόπηση της πάλης στο εσωτερικό η πόλη απαίτησε να κυριαρχήσει προς τα έξω. Αντίπαλος ήταν η γειτονική πόλη. Η ιδιοκτησία, στην αρχή προνόμιο του ενός, θεσμός ταυτισμένος με την πόλη, γέννησε τους πολέμους και τους εξάπλωσε. Οι πόλεις οχυρώθηκαν με τείχη. Όχι πάντα. Όταν κινδύνευαν.

(Η Αθήνα π.χ. οχυρώθηκε τον 5ο αιώνα, με την πρώτη εκστρατεία των Περσών. Αλλά και στην Αίγυπτο οι πόλεις ήταν οχυρωμένες σε μια σχετικά αρχική φάση. Αργότερα, με την εγκαθίδρυση των Φαραώ, την επέκταση και την συγκεντροποίηση της εξουσίας, οι πόλεις αποδυναμωμένες οικονομικά και στρατιωτικά εγκατέλειψαν τις οχυρώσεις τους.)

Η εξουσία αρκέστηκε να προβάλλεται στο εσωτερικό.

Η ανάδυση και η επιβολή του αρχηγού μέσα από την πρωτόγονη κομμουνιστική κοινωνία συμβαδίζει και με την απομόνωση και την επιβολή του στον χώρο.

Οι δεσποτικές, θεοκρατικές κοινωνίες της Ανατολής υπήρξαν πρωτοπόροι στην ορθολογική οργάνωση αυτής της επιβολής στον πολεοδομημένο χώρο. Στις κοιλάδες του Νείλου, του Τίγρη και του Ευφράτη, του Ινδού, του Χουάγκ-Χό πολλά τα παραδείγματα: Μοχέντζο-Ντάρα, Χαραπά (3000 - 2500 π.χ.), Deir El Medineh, Τέλελ Ακάρνα, Χορσαμπάντ.

Πολλά χρόνια μετά ο Ηρόδοτος περιγράφει την Βαβυλώνα:

"Απλώνεται σε μεγάλη έκταση, σε τετράγωνο σχήμα... Περιβάλλεται από τείχος ευθύ σ' όλες του ης πλευρές... Σε μια μεριά της πόλης είναι το βασιλικό παλάτι, οχυρωμένο από ψηλό και γερό τείχος". Θα μπορούσε να είναι τα ίδια λόγια για οποιαδήποτε πόλη της εποχής.

Η επιβολή της κυρίαρχης τάξης συμβαδίζει με την ορθοκανονική πολεοδομική χάραξη. Η πολεοδομία μπήκε στην υπηρεσία της διατήρησης της ταξικής εξουσίας.

Η αλλοτρίωση από τη φύση (το γεωμετρικό πολεοδομικό σχήμα αποτελεί αυτοδύναμη οντότητα, που στην υπηρεσία της κοινωνικής τάξης θα επαναλαμβάνεται παντού το ίδιο, μη σεβόμενο τα ιδιαίτερα χαρακτηριστικά του γεωφυσικού περιβάλλοντος) βρίσκεται σε παραλληλία με την κοινωνική αλλοτρίωση.

Το όνομα του Ιππόδαμου δόθηκε στη νέα πολεοδομική συνταγή. Ήταν πολεοδόμος αλλά και φιλόσοφος που είδε το έργο του γρήγορα να εφαρμόζεται. Γιατί ήταν η εποχή των αποικιών και:

*"δεσμοί με τη μητέρα πόλη έπρεπε προσεκτικά ν' ασφαλιστούν. Και αυτά τα προπύργια που βρίσκονταν σε άμεση γειτονία με μη ελληνικούς λαούς, κινδύνευαν να υποστούν την επίδραση παράνομων ιδεών. Αυτός ήταν ο λόγος πού το Ιπποδάμιο εφαρμόστηκε κύρια στις αποικίες"*².

Ο Ιππόδαμος σχεδίασε. Ο Πλάτωνας και ο Αριστοτέλης διατύπωσαν θεωρητικά, σε λίγα χρόνια, με σαφήνεια την ιδεολογία της κοινωνίας τους, την μοναδική ιδεολογία που ήταν και η κυρίαρχη. Της ελληνικής ταξικής δημοκρατίας που ο συμπατριώτης τους από τη Μίλητο τόσο καλά επρόβαλε στον χώρο. Και αξίζει να σταθούμε για λίγο σ' αυτήν τη θεωρία για να βγάλουμε συμπεράσματα για το σήμερα. Γιατί το σύστημα του Ιππόδαμου από τότε κυριαρχεί. Δεν συνοδεύεται όμως πια από τη θεωρία. Και κινδυνεύει να ταυτιστεί το Ιπποδάμιο με την ίδια την πόλη, σαν η μόνη λύση, σαν ένα και το αυτό. Η ιδεολογία του Πλάτωνα και του

Αριστοτέλη είναι και σήμερα κυρίαρχη. Ας την ανασύρουμε. Όσον αφορά την ομαδοποίηση της κοινωνίας τους:

"...*χρειάζονται στην πόλη πλήθος γεωργών, και τεχνίτες, και πολεμιστές, και πλούσιοι, και ιερείς, και δικαστές, και πολιτικοί... οι πολίτες όμως δεν επιτρέπεται να ζουν με βάνανυες τέχνες, ούτε με το εμπόριο, γιατί αυτός ο τρόπος της ζωής είναι αγενής, δεν συμβιβάζεται με την αρετή... Αλλά οι πολίτες πρέπει να έχουν και δικά τους τα κτήματα γιατί πρέπει να είναι πλούσιοι... Γιατί αυτοί που ασχολούνται με τις βάνανυες εργασίες δεν έχουν πολιτικά δικαιώματα, ούτε αυτοί ούτε καμιά άλλη τάξη απ' τους κατοίκους που δεν ασχολείται με την αρετή". (Αριστοτέλη Πολιτικά).*

"*Κι' ακόμη υπάρχουν αυτοί που προσφέρουν τις υπηρεσίες τους, όχι πολύ χρήσιμοι διανοητικά στην κοινωνία, αλλά πού με την σωματική τους δύναμη κάνουν τις δυσκολότερες δουλειές, πωλούν λοιπόν σε άλλους που τη χρειάζονται τη δύναμη τους και παίρνουν μισθό όπως τον λένε, και γι' αυτό τους λένε και μισθοτούς" (Πλάτωνα Πολιτεία).*

Η τάξη των πολιτών αυτά λοιπόν έλεγε δια στόματος Πλάτωνα και Αριστοτέλη, αλλά και για όσους δεν άκουγαν:

"...*Η πόλη για να ζει πρέπει να υπάρχουν τροφές, τέχνες και όπλα, γιατί οι μετέχοντες σ' αυτήν την κοινωνία πρέπει να έχουν ένοπλο δύναμη που θ' αποτελείται από την τάξη τους για να μπορούν να επιβάλλουν την εξουσία στους απειθείς αλλά και να προασπίζουν την πόλη από τα έξω..."³ Αλλά και για να μην χρειαστεί να καταφεύγουν στη βία "αυτοί που είναι προορισμένοι να καλλιεργούν τη γη, ευχής έργο θα ήταν να είναι δούλοι, αλλά όχι από την ίδια φυλή και ούτε πολύ ζωηροί, γιατί μόνον έτσι και χρήσιμοι για την δουλειά τους θάναι και σίγουροι θάμαστε ότι δεν θα επιζητήσουν πολιτικές μεταβολές. Ακόμα καλύτερα θάναι οι καλλιεργητές να είναι βάρβαροι ή περίοικοι... Σ' όλους αυτούς για βραβείο πρέπει να επιδεικνύεται η απελευθέρωση".⁴*

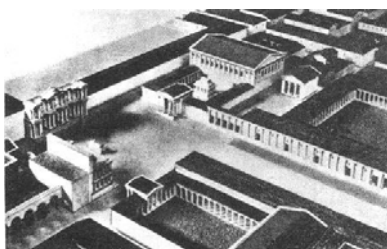
Και να λοιπόν τώρα πώς η θεωρία γίνεται συνειδητά πρακτική, πώς η πολεοδομία δια του Ιπποδάμου θα οργανώσει τον ταξικό διαχωρισμό στον χώρο, πώς θα διαχωρίσει τις λειτουργίες της πόλης αλλά και πώς θα διασφαλίσει τον διαχωρισμό τους.

"*Οι για την λατρείαν των θεών αφιερωμένες οικοδομές και οι προορισμένες για τους ανώτατους άρχοντες, αρμόζει για την ευπρέπεια να βρίσκονται στην κατάλληλο τοποθεσία και στην ίδια... Τέτοια δε τοποθεσία μπορεί να είναι εκείνη που είναι περίοπτος και ανάλογη προς την ευλάβεια που οφείλεται στους θεούς και την αρετή που έχουν οι άρχοντες, αλλά και που είναι η πιο οχυρωμένη από την πιθανή επιβολή των γειτονικών τμημάτων της πόλης. Κάτω δε απ' αυτήν την τοποθεσία πρέπει να κτίζεται το πολιτικό και διοικητικό κέντρο, καθαρό και απαλλαγμένο από κάθε είδος τροφίμων, και να μην επιτρέπεται να πλησιάζει σ' αυτό κανένας, ούτε απ' αυτούς που ασχολούνται στα βάνανυα έργα, ούτε γεωργός, ούτε κανείς άλλος αυτών των κατηγοριών αν δεν κληθεί προς τούτο από τους άρχοντες".⁵*

Και ο Πλάτωνας προσθέτει για τους στρατιωτικούς πώς πρέπει να βρεθεί:

"...*ποιο μέρος στην πόλη είναι το καταλληλότερο για να στρατοπεδεύσουν, απ' όπου και τους πολίτες μέσα θα μπορούν να συγκρατούν, αν κανείς πήγαινε να δείξει την διάθεση να μην υπακούει στους νόμους, και κάθε απ' έξω προσβολή ν' αποκρούουν"*⁶.

Το θεώρημα του διαχωρισμού των λειτουργιών που τόσο βασανίζει η απόδειξη του τους σύγχρονους πολεοδόμους, μιας και οι καιροί δεν επιτρέπουν την χρήση όρων όπως οχύρωση,

Αναπαράσταση (μακέτα) του κέντρου της αρχαίας Μιλήτου: μια φαρδιά λεωφόρος, στεγασμένα πεζοδρόμια, ανοικτή αγορά, ο ναός (Δελφίνιον) και το γυμναστήριο. Όλα αυτά σε μια ορθογώνια ρυμοτομία.

διασφάλιση, απαγόρευση, είναι ένα απλό αξίωμα για την κοινωνία του Πλάτωνα και του Αριστοτέλη, που δεν θέλει να κρύψει την αλήθεια της.

Εμφανίζεται στην πολεοδομία λοιπόν η ευθεία οδός σαν η προσπάθεια της γενικευμένης κατοχής ολόκληρου του χώρου της πόλης από την κυρίαρχη τάξη. Είναι η προσπάθεια να επιβάλει στους καταπιεσμένους να ζήσουν μέσα στην διατυπωμένη χωρικά ιδεολογία της. Να τους καθυποτάξει και να τους ενσωματώσει. Η ευθεία οδός ήταν η δυνατότητα να ελέγχουν στρατιωτικά τις γειτονιές των φτωχών. Αλλά συγχρόνως και η δυνατότητα να σπάσουν το πλέγμα που δημιουργούν στον χώρο, με τα δαιδαλώδη δρομάκια, τα παιχνίδια των κλειστών και ανοικτών χώρων, οι κοινωνικές σχέσεις συλλογικότητας των καταπιεσμένων.

Ήταν η δυνατότητα "να κυριαρχήσει η ατομική αντίληψη για την ζωή".⁷

Όμως τα κράτη - πόλεις κινδύνευαν μ' αυτόν τον τρόπο της πολεοδομικής ορατότητας και προσπάθησης να καταστούν ευάλωτα σε επιθέσεις από τα έξω. Γι' αυτό και φρόντισαν να συνδυάσουν τις δύο πολεοδομικές μεθόδους, την παλιά για την περιφέρεια και την νέα για το εσωτερικό. Να ο Αριστοτέλης πώς τα λέει:

"*Η διάταξη των ιδιωτικών σπιτιών θεωρείται περισσότερο ευχάριστη και χρήσιμη αν τα σπίτια είναι οικοδομημένα σε ευθείες γραμμές κατά το νεότερο σύστημα του Ιπποδάμου- όσον όμως αφορά στην ασφάλεια των σπιτιών σε καιρό πολέμου, τα σπίτια πρέπει να είναι οικοδομημένα κατά το σύστημα της παλαιότερης εποχής. Διότι κατ' αυτό το σύστημα η πόλη δεν παρείχε εύκολες διεξόδους στους εισβάλλοντες εχθρούς και ήταν δύσκολο να την εξερευνήσουν μ' επιτυχία. Γι' αυτό η πόλη πρέπει να οικοδομείται με συνδυασμό αυτών των δύο συστημάτων. Έτσι όλη η πόλη δεν κτίζεται επί ευθέων δρόμων, αλλά σε μερικά μέρη και μερικές συνοικίες της μόνον"*⁸.

Ίσως ο συνδυασμός αυτών των δύο συστημάτων έδωσε το αστεροειδές πολεοδομικό σχήμα που τόσο καλά περιγράφει ο Αριστοφάνης στους Όρνιθες, και που βρήκε από το 1700 και μετά πλήρη εφαρμογή στις φυλακές.

Ορθώ μετρήσω κανόνι προσθηείν, ίνα ο κύκλος γέννηται σοι τετράγωνον, καν μέσω αγορά, φέρονται δ' ώσιν εις αυτήν οδοί ορθοί προς αυτό το μέσον, ώσπερ δι' άστερον αυτόν κυκλότερον όντος, ορθαί πανταχί ακτίνες απολάμπουσιν.

Παρ' όλα αυτά οι πόλεις της ηπειρωτικής και νησιώτικης Ελλάδας συνέχισαν να έχουν στενούς και δαιδαλώδεις δρόμους, με πλάτος τόσο ώστε δύσκολα δυο διαβάτες να χωρούν. Όμως οι γειτονιές των πλουσίων και των φτωχών είχαν προ πολλού διαμορφωθεί. Ο Αριστοφάνης σατυρικά περιγράφει πως οι πλούσιοι προτιμούσαν να ηγαίνον για κουβέντα στην περιοχή του γυμναστηρίου όπου και συναντούσαν μόνο πολίτες της τάξης τους. Ήταν τότε που μόνο ο ένας στους εφτά κατοίκους των Αθηνών είχε πολιτικά δικαιώματα.

Το Ιπποδάμιο λοιπόν εφαρμόστηκε στις πόλεις που φτιάχτηκαν από την αρχή. Οι πολεοδομικές εξυγιάνσεις έξω από τις διαπλατύνσεις σχετικών δρόμων ή τα ανοίγματα μεγάλων αρτηριών που εφαρμόστηκαν στην ελληνιστική εποχή δεν είχαν εφευρεθεί ακόμα. Ύστερα το πρόβλημα του ελέγχου των πόλεων ήταν σημαντικά οξύτερο στις αποικίες. Και σαν τέτοιο προσδιόρισε την πολεοδομία τους σ' όλους τους αιώνες. Ο Μέγας Αλέξανδρος έφτιαξε 70 πόλεις, όλες με το Ιπποδάμιο.

Το ίδιο εφάρμοσαν και οι ρωμαίοι στις αποικίες τους. Το εφάρμοζαν βέβαια από πιο πριν για τα στρατόπεδα στην Γαλλία. Τα ίδια στον Μεσαίωνα και αργότερα στην Αναγέννηση.

"*Στην πλατεία των όπλων ορίζονται 5 γραμμές. Η πρώτη απέχει 16 πόδια από τη δεύτερη, οι άλλες απέχουν μεταξύ τους 8 πόδια, η τελευταία σε 8 πόδια από τις αποθήκες υλικού που απέχουν 10 πόδια απ' τις σκηνές των αξιωματικών, ακριβώς απέναντι από την πρώτη γραμμή οχύρωσης. Κάθε δρόμος του στρατοπέδου θα έχει πλάτος 51 πόδια. Κάθε σκηνή θ' απέχει δυο πόδια απ' τις άλλες. Οι σκηνές των κατώτερων θα είναι απέναντι από τους αξιωματικούς δρομίσκους των σκηνών. Η πίσω οχυρωμένη γραμμή θ' απέχει 8 πόδια από την τελευταία στιγμή των στρατιωτών και η πόρτα θα βλέπει προς την σκηνή των διοικητών".⁹*

Αλλά σύμφωνα με το Ιπποδάμιο δεν έκτισαν τις καινούργιες πόλεις οι Ισπανοί κονκισταντόρ στο Νέο Κόσμο;

Η ελληνιστική πόλη εκτός από τις διαπλατύνσεις χαρακτηρίζονταν και από τις δυο κεντρικές αρτηρίες που τέμνονταν κάθετα. Όπως έλεγε κι ο Πολύβιος ήταν η μορφή του στρατοπέδου της ρωμαϊκής λεγεώνας. Αυτές έφταναν στα 32 μ. πλάτος, ενώ τα δρομάκια των συνοικιών ζήτημα αν έφταναν στα 6.

Στη Ρώμη το πολεοδομικό χάος ήταν γεγονός. Εδώ, πέρα από τα 1800 παλάτια και τα 4600 πολυόροφα κτίρια που σταβλίζονταν σα ζώα γύρω στα 200 άτομα στο καθένα, κυριαρχούσαν οι τρώγλες που στοίβαζαν πυκνά πυκνά χιλιάδες εξαθλιωμένους. Ήταν τότε με τις 200 μέρες αργία τον χρόνο, που τα άγρια θεάματα απασχολούσαν εκτονώνοντας ένα πλήθος στερημένων κάθε ίχνους ατομικής ζωής.

Τσως οι πυρκαγιές του Νέρωνα να ήταν η πρώτη συνειδητή πολεοδομική αναμόρφωση, η πρώτη κάπως πρωτόγονη πολιτική, απέναντι στα παραπήγματα και τα "εκτός σχεδίου" της ιστορίας.

Η απόλαυση της σφαγής των σκλάβων στα αμφιθέατρα απετέλεσε και το λυκόφως μιας αδιέξοδης πολιτιστικής πορείας, ταυτισμένης με την πολεοδομική διόγκωση. Ο θάνατος του ρωμαϊκού πολιτισμού απετέλεσε και τον θάνατο της πόλης. Οι κάτοικοι της επιστρέφουν στα χωριά.

Η πόλη θα ξαναγεννηθεί πολύ αργότερα τον μεσαίωνα σαν καταφύγιο στην καταπίεση του φεουδάρχη (ακόμα και μέσα στα αμφιθέατρα κτίστηκαν πόλεις με τείχη τις κερκίδες), θα ξαναγεννηθεί η πόλη σαν πυρήνας, επίσης, του νέου τρόπου παραγωγής. Με τα 4/5 του πληθυσμού παραγωγικούς εργάτες θάναι η έκφραση της πρόσκαιρης ισορροπίας δυνάμεων ανάμεσα στις συντεχνίες των εργατών, θα πλησιάσει την δημοκρατία για πρώτη και μπορεί για τελευταία φορά.

Και τούτη τη φορά η πόλη απετέλεσε " *το άθροισμα πολλών μικρών πόλεων*"¹⁰, των συνοικιών των συντεχνιών. Είχε όμως μια τέτοια εσωτερική οργάνωση ανοικτού και κλειστού χώρου, και οι σχέσεις των κατοίκων της είχαν δημιουργήσει ένα περιβάλλον που προσέφερε τέτοια οικειότητα, ώστε η έννοια του κυκλοφοριακού δικαίου ήταν ανύπαρκτη. Δρόμοι δεν υπήρχαν.

Το όριο της επαγγελματικής κατανομής στο χώρο, χάρη στην τοπογραφική της ιδιαιτερότητα, κατακτήθηκε στη Βενετία όπου τα κανάλια καθόρισαν ακριβώς την έκταση της κάθε ομάδας.

Με την ανάδυση της ηγεμονεύουσας τάξης στη μεσαιωνική κοινωνία, εμφανίστηκε κι' η κριτική της πολεοδομικής της οργάνωσης, μια κριτική μη συμβιβασμού με την κοινωνική ανισορροπία. Ήδη από το 1545 ο Leone Batista Alberti στο βιβλίο του *De re Aedificatoria* προτείνει το άνοιγμα κεντρικών λεωφόρων με κέντρο τα δημόσια κτίρια που «μόνο έτσι μπορούν να υποδείξουν ότι η δημόσια δύναμη έχει συγκεντρωθεί ολοκληρωτικά στα χέρια του απόλυτου άρχοντα». Και για να μην αφήνει καμμία αμφιβολία αποκάλυψε αυτούς τους ακτινωτούς δρόμους "στρατιωτικούς".

Στην Αναγέννηση θα πραγματοποιηθούν οι υποδείξεις του Alberti.

*"Γι' αυτόν που προτίθεται να βασιλεύσει με τον καταναγκασμό μερικές μορφές των πολεοδομικών διατάξεων γίνονται απαραίτητες"*¹¹.

Η χρήση της πυριτίδας επέτρεψε στους μηχανικούς την ορθολογική οχύρωση της αναγεννησιακής πόλης. Η καινούργια οχύρωση απαιτεί να διαμορφώσει ολόκληρη την πολεοδομία. Τα τείχη παύουν να αγκαλιάζουν με ευελιξία τα πολεοδομικά όρια. Ανεξαρτητοποιούνται αποκτώντας αυστηρή γεωμετρικότητα. Η πόλη με τα τείχη της παίρνει τη μορφή ανοικτής παλάμης. Είναι η κατάλληλη μορφή που θα επιτρέψει την αιφνιδιαστική αντεπίθεση από τα προεξέχοντα άκρα. Η αντεπίθεση των πολιορκημένων θ' αποτελέσει το ικανό συμπλήρωμα της οριστικά χαμένης αμυντικής ικανότητας των τειχών.

Τα κτίσματα συγχρόνως συσπειρώνονται προς το εσωτερικό. Πόλη και τείχη διαχωρίζονται.

Η αμυντική εξέλιξη εγκαίνιασε την αναγκαιότητα του ειδικά οργανωμένου στρατού που φυσικά εδράζεται στην πόλη. Ήταν κι αυτός ένας παράγοντας που συνετέλεσε στην ανάπτυξη της στρατοκρατίας. Το στρατόπεδο μέσα στην πόλη αποτελεί συστατικό της νέας κοινωνίας (το 1740 η φρουρά του Βερολίνου αποτελούσε το ένα τέταρτο του πληθυσμού).

Η οργάνωση του στρατοπέδου θα γίνει μοντέλο και θα γενικευτεί σε λίγο σε όλους τους τομείς και ιδιαίτερα στον παραγωγικό, στη βιοτεχνία, στο εργοστάσιο.

Η πόλη πριν την Αναγέννηση αποτελούσε αυτοδύναμη οντότητα σαν ολοκληρωμένη συσσώρευση ανθρώπινων ομάδων που οι παραγωγικές σχέσεις τους την καθιστούσαν αυτάρκη οικονομικά. Το πολεοδομικό κατασκεύασμα ήταν το κέλυφος του ανθρώπινου δυναμικού μιας ευρύτερης έκτασης αλλά και το κέλυφος του παραγμένου πλούτου από την εργασία του. Για το λόγο αυτό ήταν πάντα και ο τελικός στόχος κάθε στρατιωτικής επιχείρησης.

Από αμυντικής πλευράς η πόλη είναι δύο πράγματα μαζί. Από τη μια είναι η συνύπαρξη έντονα συγκρουόμενων κοινωνικών ομάδων που κάθε μια για να υπάρχει σαν τέτοια έχει ανάγκη από τις άλλες ενώ αδιάκοπα τις πολεμά. Η πάλη τους βέβαια φανερώνεται στον χώρο της πόλης από τον τρόπο που αυτές κατανέμονται σ' αυτόν. Από την άλλη είναι ο συμβιβασμός της ενότητας τους για την πρόσπιση τους από τα έξω.

Οχυρωμένη ενότητα των οχυρωμένων διαχωρισμών. Σαν πόλη κράτος αμύνθηκε προς τα έξω κάθε φορά και με διαφορετικό τρόπο. Τούτο εξαρτήθηκε πάντα από τον πολιτισμό των κατοίκων της. Άλλες φορές πολέμησαν από τα τείχη, άλλες όχι. Δεν ήταν μόνο τα όπλα που καθόριζαν τη στρατηγική κάθε εποχής.

Ας θυμηθούμε μόνο τις έντονες διαφορές ανάμεσα στη στρατιωτική φάλαγγα των Αθηναίων και αυτή των Σπαρτιατών ή των Μακεδόνων ή των Ρωμαίων. Οι Σπαρτιάτες δεν είχαν καθόλου τείχη. Αλλά και οι Αθηναίοι πρόσπισαν την πόλη τους μακριά απ' αυτήν, στις Θερμοπύλες και στον Μαραθώνα.

Με τον σχηματισμό των κρατών η πόλη μεταβλήθηκε σ' ένα σημείο του όλου γεωγραφικού πλέγματος των πόλεων αλλά και των άλλων σημείων σημαντικής στρατηγικής σημασίας της επικράτειας. Όμως ο χώρος της είναι φορτισμένος ιδιαίτερα μιας και συγκεντρώνει σημαντικό ανθρώπινο δυναμικό, είναι πηγή τροφοδοσίας, καταφύγιο και αποθήκη υλικού αλλά και έδρα πολιτικής εξουσίας.

Σήμερα όχι ο πολιτισμός αλλά τα όπλα μεταφέρουν δεσμευτικά πια την άμυνα της πόλης πολύ πιο μακριά από τα φυσικά της όρια. Και τούτο γιατί στην κίνηση του πολέμου είναι η ταχύτητα του τανκ που καθορίζει την άμυνα κι όχι το τρέξιμο του φαντάρου. Τα αμετακίνητα χαρακώματα του Α' Παγκόσμιου Πολέμου ανήκουν στην ιστορία. Τώρα η αεροπορία μεταφέρει το μέτωπο οπουδήποτε και υποχρεώνει την πόλη σε μια άλλης μορφής οχύρωση: την αεράμυνα που αναλαμβάνει το πυραυλικό σύστημα απ' έξω αλλά και την πολιτική άμυνα, στο εσωτερικό. Έτσι η σύγχρονη αντιαεροπορική οχύρωση δεν επιδρά καθόλου στο πολεοδομικό αποτέλεσμα, τα αεροδρόμια εγκαθίστανται μακριά.

Το γιατί λοιπόν οι πόλεις είναι γεμάτες στρατόπεδα είναι κάτι που θα μελετήσουμε πιο κάτω. Η Αθήνα, για να πάρουμε αυτήν να παράδειγμα μια και θα την εξετάσουμε γενικότερα στη συνέχεια, ενώ αποτελεί τη σημαντικότερη αποθήκη πολεμικού υλικού μιας και βρίσκεται στο κέντρο βάρους της Ελλάδας και είναι συγχρόνως η έδρα των κεντρικών στρατιωτικών υπηρεσιών, είναι οχυρωμένη από την ανατολή με συστήματα εγκατεστημένα στην Εύβοια και βορειότερα.

Τα δύο σκέλη της άμυνας της πόλης, το εσωτερικό και το εξωτερικό, είναι δύσκολο να τα δείξουμε είτε με στρατιωτικά σχέδια είτε με λεκτικούς αφορισμούς. Γιατί από τη μια η οχύρωση για τον εξωτερικό εχθρό και η άμυνα απέναντι του προϋποθέτει μια εθνική ενότητα που πιθανόν να υπάρξει στις συνειδήσεις την ώρα της μάχης αλλά που καθόλου δε σημαίνει ότι το όλο αμυντικό σύστημα, ο στρατιωτικός μηχανισμός, η στρατηγική, η μέθοδος της μάχης, έχουν διαμορφωθεί από το αντίστοιχο πνεύμα. Αντίθετα μάλιστα, η ιεραρχία και η πειθαρχία, θεμελιώδη χαρακτηριστικά της στρατιωτικής δομής, κάνουν φανερή την ταξική υπόσταση του στρατιωτικού οικοδομήματος.

Από την άλλη η ταξική πάλη δεν έχει καθόλου ενδοεθνικό χαρακτήρα. Αντίθετα, το οικονομικό σύστημα σαν παγκόσμιο που είναι, ομαδοποιεί σε υπερεθνική κλίμακα τις τάξεις της κοινωνίας. Η ελληνική μάλιστα οικονομική ιστορία και πραγματικότητα υποστηρίζει με ιδιαίτερη έμφαση τη διεθνικότητα της ταξικής πάλης.

Ο μεσιτισμός της ντόπιας αστικής τάξης αλλά και η αδυναμία εσωτερικής συσσώρευσης κεφαλαίου τη δένουν στενά με τον διεθνή καπιταλισμό. Ο εξωτερικός εχθρός για την ελληνική εργατική τάξη είναι δίπλα της, είναι η εσωτερική αστική τάξη. Δεν είναι δυνατόν να

θεωρηθεί η ελληνική κοινωνία σαν μια ενότητα με κοινά πολιτιστικά χαρακτηριστικά. Ο ελληνικός πολιτισμός, η λαϊκή παράδοση, τα ήθη και τα έθιμα, όλα ανήκουν σε προκαπιταλιστικές εποχές. Η ελληνική αστική τάξη είναι ο φορέας του νέου γενικευμένου ισοπεδωτικού καπιταλιστικού πολιτισμού που καταστρέφει κάθε εθνική ιδιομορφία. Για κανέναν λόγο δεν είναι δυνατόν οι εργατικές και αγροτικές τάξεις να συμμαχήσουν με την αστική, μιας και αυτή ταυτίζεται μεσολαβώντας τον με τον εξωτερικό πομπό της καταστροφής τους.

Έτσι και ο στρατός σαν ταξικό όπλο ενδιαφέρεται απλά για τη διατήρηση ενός οικονομικού χώρου στην υπηρέσια αυτής της τάξης, που τα όρια του κάθε φορά θα εξαρτώνται από τους οικονομικούς συμβιβασμούς και τις οικονομικές ανταλλαγές του αφεντικού του. Όμως ο οικονομικός χώρος δεν ταυτίζεται ούτε καν έχει σχέση με την πολιτιστική αυθεντικότητα του λαού που τον κατοικεί. Ο στρατός προασπιζόμενος ένα τέτοιο χώρο δεν αποβάλλει τον ταξικό του χαρακτήρα. Δεν παύει να είναι για τους εργάτες και τους αγρότες στρατός κατοχής.

Κι όταν μέσα στη συνεχή παγκόσμια πάλη συγκρουόμενων συμφερόντων ο εργάτης καλείται να ενταχθεί στο στρατιωτικό ταξικό όργανο απέναντι στον τούρκο αστό, έχει πλήρη συνείδηση της ίδιας έχθρας του απέναντι στον τούρκο και στον έλληνα εκμεταλλευτή.

"...να αντιτάξουμε στον εθνικό αντιεπαναστατικό πόλεμο τον επαναστατικό εθνικό πόλεμο, να αντιτάξουμε στον αντιεπαναστατικό ταξικό πόλεμο, τον επαναστατικό ταξικό πόλεμο..." Μάο¹².

Γι' αυτή την αλήθεια αποφεύγουν τον πόλεμο όσο μπορούν.

Με τα παραπάνω προσπαθήσαμε να εξηγήσουμε γιατί θα ήταν μηχανικό αλλά και λάθος να διαχωρίσουμε αυτά τα δύο κυρίαρχα μέρη της βίας των κοινωνιών στην προσπάθειά μας να τα εντοπίσουμε στον χώρο. Αλλά και η ταύτιση τους μας απομακρύνει επίσης από την αλήθεια. Δεν θάταν εύκολο να δηλωθεί κατηγορηματικά αν το τάδε στρατόπεδο προασπίζει από τον τούρκο στρατό ή από τους εργάτες του Πειραιά. Η μέθοδος λοιπόν που θα ακολουθηθεί δεν θάναυ αυτή των μαθηματικών και της σχηματοποίησης. Αντίθετα θ' απλωθούμε ελεύθερα, άλλοτε πιο περιγραφικά και άλλοτε λιγότερο πάνω από τον χώρο για να παρατηρήσουμε. Δεν θα θεσπίσουμε κανόνες εκεί που δεν υπάρχουν. Ίσως να αναφέρουμε γεγονότα που φαινομενικά τίποτα δεν τα εντάσσει σε μια συνειδητή θεωρία.

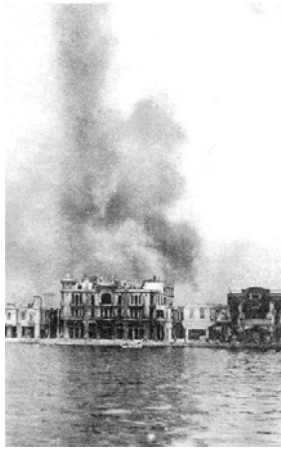
Γιατί όταν η ατομική συνείδηση έχει παραχωρήσει τη θέση της στην ιδεολογία μιας τάξης είναι δύσκολο να την ανακαλύψεις και να τη χειραγωγήσεις θεωρητικά. Ύστερα πού να πρωτοπαξείς όταν η ιδεολογία αυτή έχει κυριαρχήσει σ' ολόκληρη την κοινωνία;

Όμως τα τυχαία αυτά σημεία όταν τα εμφανίσουμε στο σύνολο τους ελπίζουμε πως θα μας επιτρέψουν να δείξουμε την κρυμμένη τους ενότητα, την υποταγή τους σε μια κοινωνική πορεία, μια πορεία που ακολουθούμε δουλικά έχοντας σκύψει το κεφάλι. Αυτή την πορεία θέλουμε να δείξουμε.

Με μια ιστορική σειρά παραδειγμάτων θα προσπαθήσουμε να παρακολουθήσουμε τη μέθοδο με την οποία η κυρίαρχη κάθε φορά τάξη προσάρμοσε το κτισμένο περιβάλλον για να διατηρήσει την εξουσία της. Αναφερόμαστε στην αστυνόμευση των καταπιεσμένων τάξεων, θα αναλύσουμε λίγο τη σύσταση αυτών των ειδικών σωμάτων της πόλης που ακολούθησαν πάντα πιστά με την πρακτική τους ή τα όπλα τους τη μορφολογία της πάλης, του μοναδικού πεδίου δράσης γι' αυτά. Παράλληλα θα μελετήσουμε ιστορικά και θα αναλύσουμε τη δομή του δεύτερου σώματος, του στρατού, ώστε να αναδειχθεί η ταξική υπόσταση του.

Στην Αίγυπτο του Μένες, ενός από τους πρώτους αυτοκράτορες, κάνει την εμφάνισή του το πρώτο φακέλλωμα της ιστορίας. Όλοι έπρεπε να δηλώσουν το όνομα, το επάγγελμα και τον τρόπο που κερδίζουν τα προς το ζην.

Οι Εβραίοι, από την πρώτη στιγμή που μπήκαν στην έρημο, ανέθεσαν σε επαγγελματίες να ελέγχουν τους ύποπτους. Την Ιερουσαλήμ τη χώρισαν σε 4 μέρη που ανέθεσαν την αστυνόμευση τους σε 4 προϊστάμενους αστυνόμους. Αναφέρεται στη Βίβλο, επειδή συλλαβανε τον Ιερεμία να ύποπτο.

Η μεγάλη πυρκαγιά στη Θεσσαλονίκη το 1917, που κατέστρεψε το κέντρο (και τους «εύφλεκτους» παραγομαχαλάδες του) ίσως να ήταν «η πρώτη συνειδητή πολεοδομική αναμόρφωση» δια πυρός και σιδήρου στον ελλαδικό χώρο...

Στην Κίνα ένας αστυνόμος είχε αναλάβει κάθε κύριο δρόμο. Αλλά η επιτήρηση έφτανε πιο κοντά. Σε κάθε 10 σπίτια αντιστοιχούσε ένας υπαστυνόμος. Είχε δικαίωμα εισόδου κάθε στιγμή. Πάνω απ' τους υπαστυνόμους ήταν ο αρχηγός του τετραγώνου και πιο πάνω ο γενικός αρχηγός. Οι Ίνκας ήταν κατανεμημένοι ανά 10 οικογένειες. Κάθε τέτοια ομάδα επέβλεπε ο μάγος. Εκεί είχαν προχωρήσει ακόμα πιο πολύ. Απαγορευόταν να κλείνουν τις πόρτες προς το δρόμο για να βλέπει καλύτερα και να κάνει τη δουλειά του.

Αλλά και στις Ινδίες τα στρατεύματα ήταν όργανα προάσπισης των κρατούντων. Πάντα η φρουρά του βασιλιά ήταν στρατιωτικό σώμα. Στην Περσία οι Αθάνατοι, 10.000 επίλεκτοι άνδρες πεζικού, ήταν φρουρά του Δαρείου και ανήκαν στον στρατό που οργάνωσε ο Ύπασις για να διατηρήσει τις επαρχίες που κατακτούσε.

Στην Αθήνα από τον 5ο αιώνα π.Χ. υπάρχουν ξεχωριστές αστυνομικές αρχές. Τέτοιες ήταν οι "Στρατηγοί", κάτι σαν την ΕΣΑ, οι "Πρυτάνεις" που εποπτεύαν τη Βουλή και την Εκκλησία του Δήμου, οι "Περίπολοι" που περιπολούσαν στην πόλη και αποτελούντο υποχρεωτικά από νέους 18-20 χρόνων. Και εκείνοι όπως και οι σημερινοί

είχαν περισσότερη εμπιστοσύνη στους νέους. Είναι γνωστή η ιδιομορφία ψυχολογία του νεοσύλλεκτου.

Για τον στρατό υπήρχε υποχρεωτική θητεία για όλους τους ελεύθερους άνδρες εκτός από τους θήτες, την πιο φτωχή τάξη ελεύθερων. Όταν αναγκάστηκαν να βάλουν και τους φτωχούς στον στρατό με τις Περσικές εκστρατείες, σχημάτισαν με αυτούς το σώμα των γυμνιτών και των φιλών, στα οποία δεν εμπιστευόταν ούτε ασπίδα. Το ιππικό δημιουργήθηκε αργότερα και στελεχώθηκε από τους πλουσιότερους Αθηναίους. Αποτελούσε προφανώς και το πιο δυνατό σώμα.

Η κάθε φυλή είχε τον δικό της στρατό. Με φύλαρχο που εκλεγόταν κάθε χρόνο από την ανώτερη τάξη. Ήταν η εποχή που μέσα στις φυλές είχαν διαμορφωθεί οι τάξεις των αριστοκρατών, των φτωχών, των δούλων. Ο στρατός ήταν δομημένος σύμφωνα με τον κοινωνικό διαχωρισμό της φυλής.

Οι δύο πρώτες τάξεις έδιναν το ιππικό, η τρίτη το βαρύ πεζικό και η τέταρτη το ελαφρά οπλισμένο πεζικό. Στην κοινωνία όλα τα αξιώματα μοιράζονταν στις τρεις πρώτες τάξεις.

Και στη Σπάρτη κάθε φυλή αποτελούσε ξεχωριστό σώμα. Το ιππικό ήταν το επίλεκτο σώμα των πλουσιότερων, που την ώρα της μάχης αποτελούσαν τους βαριά οπλισμένους σωματοφύλακες του βασιλιά. Σε καιρό ειρήνης αυτοί οι "Ιππείς" διατηρούσαν σαν αστυνομικά όργανα.

Εκεί γεννήθηκε η πρώτη μυστική αστυνομία, η "κρυπτεία", που βασικά συστάθηκε για την παρακολούθηση των ειλιών.

Στη Ρώμη η διοικητική και αστυνομική εξουσία δεν ήταν διακεκριμένη. Η "Συγκλητος" πάντως εποπτεύε τις αστυνομικές υπηρεσίες. Οι "Τιμητές" είχαν δικαίωμα να μπαινουν στα σπίτια όλο το 24ωρο και ήταν επιφορτισμένοι με την κανονική αστυνόμευση των πολιτών.

Η "μυστική υπηρεσία" δημιουργήθηκε με την ίδρυση των αυτοκρατοριών. Τα 14 διαμερίσματα της Ρώμης είχαν διαιρεθεί σε 424 ταγματα για να επιτηρούνται καλύτερα από ειδικούς πολίτες που όφειλαν να υπενθυμίζουν τους νόμους στους γείτονες τους.

Στον στρατό η κατώτερη τάξη δεν μετείχε. Και εκεί ο στρατός ήταν οργανωμένος την ώρα της μάχης σύμφωνα με τα περιουσιακά στοιχεία των μελών του. Πολύ αργότερα αναγκάστηκαν να φτιάξουν φάλαγγες από δούλους στις οποίες προϊστάτο ελεύθεροι διοικητές. Παρέμεναν όμως αυτές με τα ελαφρύτερα όπλα

Στο Βυζάντιο τα αστυνομικά πράγματα ορθολογίστηκαν σημαντικά. Υπήρξε υψηλός αστυνομικός πολιτισμός. Όλα είχαν προβλεφτεί, υπήρχε όμως μια γραφικότητα. Το 535 μ.Χ. μια νεαρή* αναφέρει

"απαγόρευση των στάσεων εις τας πόλεις και τιμωρία των αυθαδιαζόντων δημοσία κατοίκων".

Αξίζει να παραθέσουμε εδώ αν και θα αναφερθούμε σε ειδικότερο κεφάλαιο και κάτι από τον σημερινό σύγχρονο αστικό στρατό που οπωσδήποτε χαρακτηρίζει τη συγκρότησή του¹³. Είναι παρμένο από ένα βιβλίο του αστυνομικού διευθυντή Α. Αρχιμανδρίτη.

"Προ της προσηλώσεως των στρατευομένων προς κατάταξιν ζητούνται πληροφορίες παρά των Στρατιωτικών Αρχών περί των κοινωνικών φρονιμάτων εκάστου στρατευομένου. Την εργασίαν αυτήν ήτις έχει μεγάλην σπουδαιότητα και αξίαν έχουν αναλάβει ειδικοί υπάλληλοι οίτινες συγκεντρώνουν εκ πάσης πηγής υπευθύνους πληροφορίες, αίτινες μεταβιβάζονται εις τας Στρατιωτικές Αρχάς. Βάσει των πληροφοριών αυτών γίνεται ανάλογος ένταξις εις μονάδας εκάστου στρατευομένου, ώστε να εξυπηρετείται το εθνικόν συμφέρον".

Εξάλλου ενδεικτική δεν είναι η επιδίωξη των κρατών να διατηρούν στρατούς αποκλειστικά αποτελούμενους, όπως και τα αστυνομικά σώματα, από εθελοντές, μισθοφόρους; Η υποχρεωτική στράτευση εμπεριέχει τον κίνδυνο της διάβρωσης από ανεπιθύμητες ιδέες. Ο Λένιν παρατηρεί: «η Γερμανία, Αυστρία, Αγγλία δεν είχαν ποτέ υποχρεωτική στράτευση»¹⁴. Αλλά και η Γαλλία την κατάργησε. Η Φινλανδία επίσης. Μα και στις μέρες μας οι ΗΠΑ μετά τα παρατράγουδα του Βιετνάμ (λιποταξίες) δεν έφτιαξαν εθελοντικό στρατό;

Τι είναι άλλωστε αυτός ο νόμος που ψηφίστηκε στις περισσότερες δυτικοευρωπαϊκές χώρες για απαλλαγή των διαφωνούντων ιδεολογικά από τις θέσεις του μάχικου; Σάμπως η τριμηγία* των διδασκόντων ή επιστημονικών συνεργατών δεν εκφράζει την προσπάθεια απομόνωσης των λίγων διανοουμένων από την κύρια μάζα του ελληνικού στρατού;

"Διαμορφώνοντας το περιβάλλον όπως το θέλουμε καθορίζουμε και τις αντιδράσεις των ανθρώπων] όπως τις θέλουμε." (Γεωργαλάς, ιδεολογικός υπεύθυνος της χούντας)

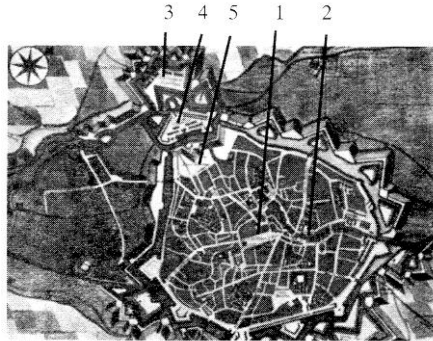
Θέλοντας να μελετήσουμε την πόλη από καθαρά στρατιωτική σκοπιά χρειάζεται πρώτα να κάνουμε σαφές κάτι. Ότι ολοκληρωτο το πολεοδομικό περιβάλλον, αν και πάνω του υπάρχει η ταξική κατανομή, είναι δημιούργημα της κυρίαρχης τάξης αλλά και ιδεολογικός εκφραστής της.

Οι καπιταλιστικές σχέσεις έχουν απομονώσει τον εργαζόμενο από τη λειτουργία της παραγωγής. Τον χρησιμοποιούν μόνο σαν μηχανικό εργαλείο, αποστερώντας του έτσι τη γνώση της συνολικής διαδικασίας στην παραγωγή και άρα την ικανότητα ιδιοποίησής της.

"Δια τους δράστας των δολιοφθορών... επιβάλλεται η μη γνώση του συνόλου των εργασιών ή τμημάτων του εργοστασίου παρά από ελάχιστους..." κ.λ.π. Αχιλ. Ταγάρη συνταγμ. πυροβολικού «Ανορθόδοξος Πόλεμος».

Συνειδητή λοιπόν αποξένωση απ' την παραγωγή αλλά και από την ίδια την ολοκληρωμένη λειτουργία της ζωής. Έτσι εξυπηρετείται και μία άλλη επιδίωξη. Η αδυναμία της επεξεργασίας του φυσικού και του τεχνητού περιβάλλοντος από

τον εργαζόμενο. Η επιβληθείσα απαγόρευση στον άνθρωπο της δικιάς του παραγωγής με την ανάθεση της διαμόρφωσης της πόλης στους ειδικούς μηχανικούς επέβαλε και την απαγόρευση του δικού του χώρου. Αποστερήθηκαν οι εργάτες την οικειότητα που τους συνέδεε με τον οικισμό και το σπίτι τους. Γιατί αυτά έπαψαν να είναι δικά τους.

Σχέδιο πρώιμης αστικής πόλης της Valenciennes στη Γαλλία. Η εντός των τειχών «οργανική» (δηλαδή μη σχεδιασμένη) ανάπτυξη της πόλης προδίδεται απ' τους τυχαίους δρόμους. Στη μέση ακροφώς βρίσκεται το δημαρχείο(1) σε μικρή απόσταση από το «μεγάλο κανάλι» (2).

Σ' αυτήν την ενότητα ήρθαν να προστεθούν σαν καινούριο στοιχείο ...les casernes (3) - οι εγκαταστάσεις του στρατοπέδου. Αξίζει να προσεχτεί το πλήρες σύνθετο αυτών των εγκαταστάσεων, με το κάστρο (4) και την «πλατεία του στρατού» (5), πολύ μεγαλύτερη από την κεντρική πλατεία της πόλης, στο δημαρχείο (1).

Αν και από τα τελευταία δείγματα της συγκρομένης εκδοχής οχύρωσης μιας πόλης, η περίπτωση της Valenciennes αποδείχθηκε υπερεπαρκής. Το 1793 χρειάστηκε 43ήμερος βομβαρδισμός της πόλης από 140.000 στρατιώτες και 400 κανόνια για να παραδοθεί η φρουρά της, δύναμης 3000 άτομων όλων κι όλων...

(Ποιοι ήταν οι επιτεθέντοι; Ο ενωμένος αγγλο-αυστριακός στρατός υπό την αεργία του δούκα της Υόρκης και του πρίγκιπα του Saxe-Cobourg. Ποιοι ήταν οι πολιορκούμενοι; Οι γάλλοι επαναστάτες για «ισότητα - αδελφότητα - δικαιοσύνη».)

Ο ταξικός διαχωρισμός που έφερε η ιδιοκτησία υπήρξε ο πρώτος παράγοντας που συντέλεσε στην αλλοτρίωση από τον χώρο. Η κυρίαρχη κεφαλαιοκρατική τάξη με τους πρώτους βιομηχανικούς οικισμούς στην Αγγλία εγκατέστησε τους εργάτες στον δικό της χώρο κτίζοντας νέες πόλεις. Με την πολεοδομία μετέτρεψε τις υπάρχουσες πόλεις σε δικές της πόλεις. Και τούτο για να επεκτείνει καθολικά την ιδεολογία της (στην ιδεολογία περιλαμβάνεται και η στρατιωτική δυνατότητα) ώστε να μπορέσει να μιλήσει με τη δικιά της γλώσσα και οι άλλοι να την καταλάβουν. Και ίδιες αρχές σημαίνει: διαχωρισμός λειτουργιών, άρα διαχωρισμός των χώρων ιδιοκτησία, δηλαδή έλλειψη συντροφικότητας. Και βέβαια ο χώρος των αστών δικαιολογημένα δεν έχει να δείξει καμιά μορφή ούτε λειτουργία συντροφική μια και τα συμφέροντα του καθένα τους είναι αντίθετα με των άλλων. Αντίθετα για τους εργάτες δεν υπάρχουν ατομικά συμφέροντα. Η λύση των ατομικών συμφερόντων τους είναι πάντα μια γενική λύση. Και φυσικά η κυρίαρχη τάξη τον χώρο που κατασκευάζει για όλους φροντίζει να είναι ενιαίος, λες και όλες οι τάξεις εκφράζουν και είναι το ίδιο πράγμα.

Όμως αυτή η αλλοτρίωση από τον χώρο υπάρχει όσο ο λαός καταναγκαστικά αποδέχεται τις προοπτικές που του προτείνουν. Τότε είναι παθητικός και αποσυλλογικοποιημένος.

Σε στιγμές όμως οξυμένης ταξικής πάλης, τότε που η ταξική σύγκρουση γίνεται βίαιη, η συλλογικότητα προβάλλεται στον χώρο και τον μετασχηματίζει καταστρέφοντας τον, γιατί ο λαός έχει πλήρη συνείδηση ότι η πόλη έτσι όπως είναι δεν είναι γι' αυτόν και ούτε μπορεί να εξυπηρετήσει τις δικές του ανάγκες. Είναι ένας χώρος ατομικής οχύρωσης και όχι συντροφικότητας. Χαρακτηριστικό είναι ότι όποτε έγιναν συγκρούσεις στην Αθήνα οι εργάτες κατέστρεφαν ό,τι μπορούσαν να καταστρέψουν γνωρίζοντας πως κατέστρεφαν όχι κάτι ξένο αλλά και κάτι εχθρικό. Όταν έφυγε ο Όθωνας σπάσανε τους φανοστάτες της Ομόνοιας. Στον εμφύλιο δεν δίστασαν να καίνε ή να ανατινάζουν σπίτια. Πολύ αργότερα την πλήρωσαν οι βιτρίνες.

Χαρακτηριστικό είναι ένα συμπέρασμα μιας μελέτης του υπουργείου Κοινωνικών Υπηρεσιών που μόλις πρόσφατα ολοκληρώθηκε, σχετικά με την συμπεριφορά των κατοίκων στους οικισμούς που κατασκευάστηκαν από το κράτος για τους εργάτες και τους πρόσφυγες.

"Εάν στη γειτονιά ή στο χωριό ή στη γειτονιά των αυθαιρέτων η νοικοκυρά καταβάλλει προσπάθεια για την συντήρηση του κοινόχρηστου χώρου, αδιαφορεί όταν βρεθεί στο περιβάλλον του οικισμού γιατί δεν μπορεί και δεν θέλει να ταυτιστεί μ' αυτό".

Και προσθέτει κι ένα παράπονο: "Εκείνο που κάνει προβληματική την λειτουργία των κτιρίων είναι η αδιαφορία των ενοίκων σχετικά με ό,τι αφορά το κτίριο".

Έχοντας επισημάνει την ταξική υπόσταση ολόκληρου του πολεοδομικού αποτελέσματος, θα το θεωρήσουμε τώρα σαν το αντικείμενο στρατιωτικών επιχειρήσεων. Μ' αυτόν τον τρόπο θα μπορούσε να θυγεί η προβληματική του στρατού πάνω στο θέμα πόλη. Έτσι στη συνέχεια θα προσπαθήσουμε ν' ανακαλύψουμε στοιχεία της ίδιας προβληματικής μέσα στα σχέδια των πολεοδομικών γραφείων του Δήμου και των υπουργείων αλλά και των ιδιωτικών γραφείων.

Ο στρατός πριν σκεφτεί για την πόλη (και όταν λέμε πόλη εννοούμε εδώ το τεχνητό περιβάλλον μαζί με τους κατοίκους του) ασχολήθηκε με τον λαό γενικότερα. Αυτό ξεκίνησε γύρω στα μέσα του 18ου αιώνα. Με πρώτο θεωρητικό του τον στρατηγό Clausewitz που επεσήμανε ότι *"η τέχνη του πολέμου είχε καλύτερα κάτι από την τακτική του ναυτικού που έχασε τελείως σήμερα"*¹⁸. Και την έχασε γιατί έπαψαν πια οι στρατοί να συγκρούονται ερήμην και μακριά από τον λαό. Έτσι *"όποιος στρατός έχει τον λαό του αντίθετο έχασε τον πόλεμο"*.

Περιέγραψε μάλιστα το πώς ο τακτικός στρατός θα χρησιμοποιεί τους αγύμναστους στρατιωτικά χωριάτες *"σαν στράτευμα κατώτερης ποιότητας"*¹⁹ που απλά θα πλαισιώνει τον στρατό. Και προσδιόρισε γιατί πρέπει να είναι πάντα ελεγχόμενα αυτά τα άτακτα σώματα και να διατίθενται για ειδικές αποστολές μιας και από την ίδια τους την φύση έχουν σημαντικά μειονεκτήματα. Έτσι δεν είναι δυνατόν να διατεθούν για αμυντικές επιχειρήσεις γιατί:

*"η ψυχραιμία τους και η υπομονή τους εξαντλούνται γρήγορα"*²⁰ αφού

*"ο αμυντικός αγώνας απαιτεί ενέργεια μετρημένη, επιμονή και πολύ αποφασιστικότητα και τόλμη, όταν τον διεξάγει κανείς με ενθουσιασμό και οι απότομες μεταλλαγές δεν θα μπορούν να τον οδηγήσουν σε επιτυχία"*²¹.

Αλλά και η ίδια η πόλη έπαψε να θεωρείται, λόγω ακριβώς της υπόστασης της σαν συσώρευσης πλούτου, ένα απλό οχυρό, και άρχισε να αντιμετωπίζεται σαν κατοικημένο οχυρό πολύ αργότερα. Αυτό έγινε μαζί με την επίσημη παραδοχή από την αστική τάξη ότι *"ο σύγχρονος πόλεμος είναι επαναστατικός"*²² και την ανεπίσημη παραδοχή της ταξικής φύσης του πολέμου που *"πιθανόν να μην προσλάβει πλέον την κλασική μορφή μιας ενόπλου συρράξεως"*²³ μιας και είναι δυνατή *"η χρήσις όλων των μέσων προς επιβολήν της θελήσεως μας"*²⁴.

Η ριζική αλλαγή υπήρξε αποτέλεσμα των διδασμάτων που προσέφεραν στην κυρίαρχη τάξη οι απελευθερωτικοί πόλεμοι σ' όλον τον κόσμο από τον Β' Παγκόσμιο Πόλεμο και μετά.

Το θέμα άρχισε να διδάσκεται στις σχολές πολέμου με τη μεγαλύτερη σοβαρότητα αλλά και να υλοποιείται στις νομοθεσίες των δυτικών κρατών.

Η παραδοχή της *"συνέχειας ολοκληρωτικότητας, παγκοσμιότητας του συγχρόνου πολέμου"*²⁵ που η καινούργια του μορφή δεν θάνατι η της έξωθεν επέμβασης αλλά της διάβρωσης από τα μέσα, οδήγησε τους στρατιωτικούς στην προσθήκη του παράγοντα λαός στους άλλους παράγοντες (αποστολή, εχθρός, δυνατότητες, έδαφος) που καθορίζουν τις στρατηγικές αποφάσεις. Η νέα αυτή επίσημη στάση προβάλλει στον χώρο τα στρατιωτικά πράγματα με διαφορετική μορφή. Ο πληθυσμός πλέον αποτελεί αντικείμενο ενσωμάτωσης στον στρατιωτικό μηχανισμό. Γιατί αφού *"δεν υπάρχει ουδέτερα στάσις"*²⁶ για τον πληθυσμό, ή θάνατι με τους μεν ή με τους δε. Την οργάνωση της ενσωμάτωσης του λαού θα τη δούμε σ' άλλο κεφάλαιο.

"Τα κυριότερα θεμέλια σε όλα τα κράτη, νέα ή παλιά, είναι οι καλοί νόμοι και ο καλός στρατός, κι' επειδή δεν μπορούν να υπάρχουν καλοί νόμοι όπου δεν υπάρχει καλός στρατός, κι' όπου υπάρχει καλός στρατός είναι φυσικό να υπάρχουν και καλοί

*νόμοι, θα αποφύγω να μιλήσω για τους νόμους και θα περιοριστώ μονάχα στον στρατό"*²⁷

Όσο η εδαφική επέκταση αποτελούσε πρωταρχικό πρόβλημα του ελληνικού κράτους το κύρος του στρατού ήταν ενισχυμένο. Μετά τη μικρασιατική καταστροφή όμως η στροφή των προοπτικών προς την οικονομική "ανάπτυξη" και η ανάγκη καθυστάσεως των πολιτικών εργατικών αγώνων που μόλις γεννιούνται περιορίζουν τον ρόλο του στρατού σε *"εφεδρεία της χωροφυλακής για την τήρηση της τάξεως"*²⁸. Η "ανεργία" λοιπόν του σύγχρονου στρατού της επαμφοτερίζουσας ελληνικής οικονομίας δημιουργεί πειστικό το πρόβλημα της διαφορετικής ενσωμάτωσης του στον όλο κρατικό μηχανισμό. Το πρόβλημα γίνεται πειστικότερο για τις ελληνικές μετεμφυλιακές συνθήκες που υποχρέωσαν το κράτος να εξοπλίσει τεχνολογικά τον στρατό δυσανάλογα με τις δυνατότητες της οικονομίας γιατί:

*"...ο εξοπλισμένος στρατός τείνει να γίνει μια δύναμη πιο σύγχρονη και πιο αποτελεσματική από τον υπόλοιπο κυβερνητικό μηχανισμό και τους πολιτικούς θεσμούς. Η συνέπεια μιας τέτοιας διαφοράς είναι ότι ο στρατιωτικός θεσμός έχει την τάση να λειτουργεί αυτόνομα σε σχέση με την πολιτική εξουσία και να υποτάσσει την εθνική ζωή στις δικές του αντιλήψεις ή απαιτήσεις"*²⁹.

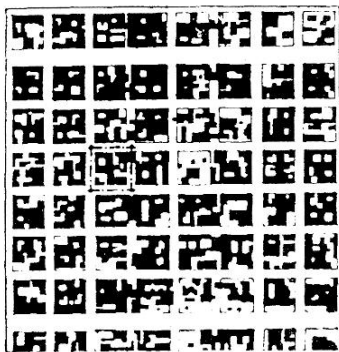
Η επίγνωση αυτή ανάγκασε τη γραφειοκρατία να μοιραστεί μαζί με τα ανώτερα στελέχη του στρατού την απόλαυση της εξουσίας. Στον χώρο αυτό εκφράστηκε με την συγκέντρωση στην πρωτεύουσα όλων των στρατιωτικών επιτελείων και των περισσότερων, κατά το δυνατόν, στρατοπέδων. Τα υπόλοιπα δεν παρέλειψαν να εγκατασταθούν στις παρυφές των επαρχιακών πόλεων, που υπέκυψαν στο θέλητρο της γειτονίας με τόσο γερούς οικονομικά οργανισμούς. Το πραξικόπημα του '67, σαν έκφραση της απαίτησης του στρατού για πλήρη ενσωμάτωση στον κρατικό μηχανισμό, αποκάλυψε την πείνα των ελλήνων στρατιωτικών για συμμετοχή στην κοινωνική ζωή της αστικής τάξης.

Έτσι, με τη συστηματική ενσωμάτωση λαού και στρατού στον κρατικό μηχανισμό, παύουν να ισχύουν και τα στεγανά των αρμοδιοτήτων των αστυνομικών σωμάτων. Βέβαια, όπως πάντα, δεν έπαψε η συνεργασία των δύο μηχανισμών, στρατού και αστυνομίας. Αλλά η ιδεολογία της στρατιωτικοποίησης της αστυνομίας και της αστυνομικοποίησης του στρατού τώρα μόλις γεννιέται.

*"Ο σύγχρονος στρατός δεν είναι πια για να παρέχει τη δύναμη του σε περίπτωση κίνδυνου και εκτροπών αλλά οφείλει να παίρνει μέρος σε μια πολυσύνθετη διαδικασία, πολιτική, ψυχολογική και στρατιωτική, η οποία και μόνο είναι δυνατό να εξασφαλίσει την διατήρηση του καθεστώτος"*³⁰. Και για να κατανοήσουμε ο Kitson υποδεικνύει «το πιο προχωρημένο μοντέλο», τον αμερικανικό στρατό, και τη θαυμαστή διείσδυση του στο σύμμαχο κράτος της Βραζιλίας.

Για να αντιληφθούμε τον ρόλο που παίζουν τα διαφορετικά κομμάτια της πόλης σε στιγμές που αντάρτικες ομάδες συγκρούονται με τακτικό στρατό, πρέπει να μελετήσουμε για λίγο τη φύση και τη δομή των δύο αντιπάλων, μια που αυτές καθορίζουν τις δυνατότητες και τις μεθόδους δράσης τους.

Οι διαφορετικές αρχές του πολέμου γενικά που ακολουθούν αυτές οι δύο ένοπλες ομάδες (αντάρτικη ομάδα και τακτικός στρατός) είναι αποτέλεσμα της διαφορετικής τους φύσης, μια και είναι διαφορετικής ποιότητας οι άνθρωποι που τις στελεχώνουν. Η δομή αναγκαστικά εξαρτάται από τους ανθρώπους. Και οπωσδήποτε είναι διαφορετική η ψυχολογική κατάσταση, η συνείδηση, η δυναμική του αντάρτη από αυτή του στρατιώτη. Βέβαια και οι δύο κρατάνε όπλα - αλλά τα πήρανε μέσα σε διαφορετικές συνθήκες. Ο ένας το διάλεξε. Ο άλλος αναγκάστηκε. Ο ένας χαρακτηρίζεται από την πρωτοβουλία, την απόφαση, την ιδιαίτερη προσωπικότητα. Ο άλλος από την αναγκαστική υποταγή σ' έναν προϋπάρχοντα μηχανισμό που λειτουργεί με τέτοιο τρόπο ώστε να την διατηρήσει. Η αυστηρή πειθαρχία είναι η μία μέθοδος που πάνω της στηρίζεται για να

Σχέδιο αποικιακής πόλης. Στην αρχή τον 20ου αιώνα το γαλλικό κράτος «σχεδιάζει» την κυριαρχία του προσφέροντας «δικαίωμα» (αλλά όχι ιδιοκτησία) κατοικίας σε ιθαγενείς στο Abidjan. Αυστηρό Ιπποδάμειο - όπως κάποτε άλλοτε, πάλι για τις αποικίες - για λόγους «οικονομίας», «ασφάλειας» και «εκπολιτισμού».

διατηρήσει μια άβουλη νεκρική μαζικότητα, αλλά και η ιεραρχία είναι η άλλη που βοηθά να την ελέγξει.

Οι δύο αντίθετες ομάδες είναι υποχρεωμένες να προσεγγίσουν μερικές βασικές αρχές του πολέμου γενικά. Ο βαθμός προσέγγισης εξαρτάται, όπως είπαμε, από τις ιδιαίτερες δυνατότητες του καθένα. Υπάρχουν βέβαια ξεχωριστές μέθοδοι που χαρακτηρίζουν τις επιχειρήσεις τους, και αυτό γίνεται ιδιαίτερα αισθητό όταν οι δύο ομάδες συγκρούονται μεταξύ τους.

Η ιστορία κυρίως τέτοια παραδείγματα προσφέρει. Σπανιότερες είναι οι περιπτώσεις σύγκρουσης αντάρτικων ομάδων μεταξύ τους. Ο αντάρτικος στρατός καταξιώνεται σαν τέτοιος, βασικά, όταν μάχεται τον τακτικό στρατό. Αλλά στον χώρο αυτή τη σύγκρουση δεν πρέπει να την φανταστούμε σαν πάλη δύο μεθόδων. Αντίθετα ο τακτικός στρατός απέδειξε ότι ούτε ευελιξία στερείται, αλλά ούτε και προσαρμοστικότητα. Γνωρίζει να ακολουθεί αντάρτικες μεθόδους, που μόνο αυτές είναι ικανές να εμποδίσουν τους αντιπάλους του.

Όμως εδώ είναι προτιμότερο να καταγραφούν οι βασικές αρχές του πολέμου γενικά. Με αυτόν τον τρόπο θα καταλάβουμε στη συνέχεια ποια στρατιωτική δομή μπορεί να τις υπηρετήσει καλύτερα.

1. Ίσως η σημαντικότερη αρχή είναι η πρωτοβουλία στην επιλογή του τόπου και του χρόνου της μάχης, και ο καταναγκασμός του αντιπάλου στην αποδοχή της. *"Μια μάχη που την αποδέχεται είναι κατά το ήμισυ χαμένη"*.³²

Η απόφαση φυσικά θα καθορισθεί βάσει των μειονεκτημάτων του αντιπάλου. Ο μεν τακτικός στρατός εκμεταλλεύεται τη μαζικότητα του σε ευρεία πεδία της υπαίθρου, ενώ αντίθετα οι αντάρτες μπορούν να κινηθούν εκεί που προσφέρονται πυκνότερα σημεία απόκρυψης, δηλαδή στις πόλεις. *"Ο αντάρτης κινείται ανάμεσα στον λαό όπως και το ψάρι μέσα στο νερό"*.³³

Η ιστορία αποδεικνύει ότι και η ύπαιθρος (εάν όμως είναι πολύ εκτεταμένη) μπορεί να γίνει εχθρική για τον τακτικό στρατό. Και αυτό γιατί ο αντάρτης, χάρις στην ικανότητα του για γρήγορες μετακινήσεις, θα φθείρει αποτελεσματικά τον αναγκαστικά στατικό στρατό. Τα γεγονότα της Ρωσίας και της Κίνας απέδειξαν την ορθότητα αυτής της στρατηγικής.

2. Ο αιφνιδιασμός και η παραπλάνηση είναι μέθοδος δράσης που μπορούν να καταχωρηθούν αποκλειστικά μέσα στα πλαίσια των αντάρτικων ομάδων. Για την εκτέλεση τους απαιτείται ικανός βαθμός προσέγγισης του αντιπάλου, πλεονέκτημα που προσφέρει ακόμα μια φορά ο αστικός χώρος.

3. Τρίτη βασική αρχή και κανόνας μεγάλης αξίας είναι η συμμετοχή στη μάχη των κατά το δυνατόν περισσότερων δυνάμεων. Η ανάγκη για τον τακτικό στρατό της διατήρησης των εδαφών, τον υποχρεώνει να διασκορπίζει τις δυνάμεις του σε όλη την επικράτεια. Αντίθετα οι αντάρτες που δεν είναι εδαφικά εξαρτημένοι δεν αντιμετωπίζουν αυτό το πρόβλημα.

4. Η αδιάκοπη στρατηγική επίθεση είναι η μόνη στρατηγική που μπορεί να οδηγήσει στη νίκη. Η στρατηγική άμυνα είναι σχεδόν παραδοχή της ήττας. Εκτός από τις βασικές αρχές του πολέμου γενικά, που κάθε στρατός προσπαθεί να σεβαστεί, ο αντάρτικος, χάρις στη δομή του και την ποιότητα των μαχητών του, απολαμβάνει ιδιαίτερων στρατηγικών πλεονεκτημάτων.

α) στρατιωτική ομοιογένεια: ο αντάρτικος στρατός αποτελεί την ενότητα πολλών αυτοδύναμων στρατιωτικά μικρών ομάδων. Ο καταμερισμός δράσης της κάθε μιας είναι ελάχιστος, και ανάλογος της κλίμακας των επιχειρήσεων της.

Όμως αντίθετα ο τακτικός στρατός είναι ένα αυστηρά ιεραρχικό σύνολο ειδικευμένων μονάδων που σερούνται της οποιασδήποτε αυτοδυναμίας. Γι' αυτό και δεν είναι σπάνια τα στρατόπεδα (ιδιαίτερα ευπρόσβλητα απ' τους αντάρτες) που δεν έχουν την ελάχιστη μάχιμη δύναμη. Η ειδικευση του αστικού στρατού τον καθιστά σε μεγαλύτερη κλίμακα ανίσχυρο για αυτοδύναμη προάσπιση του εθνικού του χώρου, και απλά κατάλληλο για συμμετοχή σε ένα στρατιωτικό σκέλος μιας υπερεθνικής συμμαχίας. Το παράδειγμα δεν χρειάζεται να αναζητηθεί πολύ μακριά.

Ο τακτικός στρατός λειτουργώντας μηχανικά σύμφωνα με σιδερένιο ιεραρχικό συγκεντρωτισμό (ιδιαίτερης έντασης στις χώρες του ΝΑΤΟ) στερείται τις προσωπικές ικανότητες των στελεχών του με πλήρη συνείδηση ότι έτσι εμποδίζει την εκδήλωση των διαφορετικών ταξικών συνειδήσεων που θα τίναξε

στον αέρα όλο του το οικοδόμημα. Η πολιτική ομοιογένεια αντίθετα των ανταρτών τους επιτρέπει την ελεύθερη έκφραση κάθε στρατιωτικής ικανότητας και πρωτοβουλίας. Η προσπάθεια διαρκούς υποταγής και πειθαρχίας των ανδρών του τακτικού στρατού επιδρά στην αποτελεσματικότητά του. Γιατί όπως στο εργοστάσιο ο εργάτης δεν έχει γνώση της διαδικασίας της παραγωγής για να μην μπορεί να την ελέγξει, έτσι κι' ο οποιοδήποτε βαθμοφόρος αγνοεί τα επιτελικά σχέδια.

β) Μια και *"ο επαναστατικός πόλεμος είναι υπόθεση των μαζών"*³⁴ ο αντάρτης έχει αστείρευτες πηγές τροφοδοσίας και σημεία απόκρυψης. Επιπλέον έχει μεγαλύτερη ελευθερία δράσης.

Για τον αστικό στρατό η τροφοδοσία είναι το κύριο πρόβλημα, που τον περιορίζει ως προς την ικανότητα γρήγορης προέλασης.

γ) Χάρη στην αυτοδυναμία των τμημάτων τους οι αντάρτες εκμεταλλεύονται την ευελιξία τους, με τελικό σκοπό πάντα την εκμηδένιση του αντιπάλου, ακολουθούν στρατηγική παρατεταμένου πολέμου, εκτελώντας επιχειρήσεις ταχείας εκτέλεσης, συγκεντρώνοντας βέβαια τις περισσότερες δυνατές δυνάμεις σ' ένα σημείο. Για τον ίδιο λόγο, ξοδεύοντας περισσότερο χρόνο σε πορείες παρά σε μάχες, εναλλάσσουν την άμυνα με την επίθεση συμφωνά με την περιγραφή του Μάο:

"ο εχθρός προχωρεί - εμείς υποχωρούμε· σταματά -τον παρενοχλούμε· κουράζεται - περνάμε στην επίθεση· υποχωρεί-τον κωνηγάμε".³⁶

Αλλά τώρα αφού εξετάσαμε τον τρόπο δράσης του αστικού στρατού θα μελετήσουμε τη μέθοδο προσαρμογής του στις ανάγκες του *"επαναστατικού πολέμου"* που δικαιολογημένα το πεδίο επιχειρήσεων του είναι μέσα στην πόλη και *"έχει ως αντικείμενο του τας μάζας"* των οποίων θα επιδιωχθεί η υποστήριξη.

"... αυτή δυνατόν να είναι ενίοτε αυθόρμητος, πράγμα σπάνιο· και αν συμβεί θα είναι παροδική. Εν εναντία περιπτώσει θα επιτευχθεί δια καταλλήλου οργανώσεως που θα εξασφαλισθεί δι' όλων των μέσων ακόμη και της τρομοκρατίας".³⁸

Αυτή η κατάλληλη οργάνωση που αξίζει να περιγραφεί εδώ, αποτελεί την προληπτική στρατιωτική ενέργεια, αλλιώς θα συνοδευτεί από στρατιωτικές *"επιχειρήσεις εις το εσωτερικόν του πληθυσμού, ιδιαιτέρως των πόλεων, δηλ. γενικώς από μίαν ευρείαν αστυνομικήν επιχειρήσιν"*.³⁹

Η ιδιοκτησία και η οικογένεια θ' αποτελέσουν πάλι τα στηρίγματα για την ορθολογικότερη πια οργάνωση του λαού. Και μια που χώρος είναι κάτι το από και το άμεσα ελεγχόμενο αφού διαμορφώνεται χάρη στους πολεοδόμους, με προοπτική να είναι κατάλληλος για κάτι τέτοιο, η εξάρτηση των κατοίκων απ' αυτόν είναι ένα τέλειο σύστημα μιας νέας μορφής φακελώματος όπου πια δεν θάναι το όνομα αλλά η διεύθυνση της κατοικίας που καθορίζουν το άτομο. Έτσι και η παρακολούθηση της κατοικίας είναι μια μεταφορά της παρακολούθησης του ατόμου.

Θα συσταθεί λοιπόν *"γραφείο οργανώσεως και ελέγχου του πληθυσμού"*⁴⁰ που θα κάνει μια αυστηρή απογραφή των κατοίκων της πόλεως.

Θα καταστήσει υπεύθυνο τον αρχηγό κάθε οικογένειας " όλων των μελών του διαμερίσματός του ή της οικίας του. Ούτος θα αποκτήσει το κατώτατο κλιμάκιο της ιεραρχίας. Υπεράνω τούτου και κατά την διάρκεια της διαδικασίας της απογραφής θα καθωρισθεί ο αρχηγός συγκροτημάτων οικιών, όστις θα είναι υπεύθυνος έναντι ορισμένου αριθμού αρχηγών οικογενειών 4-5 το μέγιστον.

Κατόπιν θα καθωρισθεί ο αρχηγός νησίδος συγκροτημάτων. Ο ρόλος του θα είναι λίαν σημαντικός. Ως απαραίτητη συνθήκη για την επιλογή ενός ατόμου ως αρχηγού νησίδας δέον θα θεωρείται ο δεσμός μεθ' ου ούτος συνδέεται εις την εν λόγω περιοχήν (έμπορος, πολυμελής οικογένεια, εύπορος) ήτοι να έχει εν υψηλό επίπεδο ζωής, όπερ δύσκολο να εγκαταλείψει".⁴¹

Έτσι *"η ούτω συντελούμενη απογραφή θα επιτρέψει να δοθεί εις έκαστον εν δελτίο απογραφής. Θα φέρει: τον αριθμό του συγκροτήματος των οικιών, το γράμμα της νησίδος, τον αριθμό της συνοικίας της πόλεως, το όνομα της πόλεως"*.⁴²

Το σύνολο θ' αποτελεί έναν πραγματικό αριθμό αναγνωρίσεως τετραψήφιο, ευκολότατο στην κωδικοποίηση. Βέβαια παράλληλα με την καθολική ενσωμάτωση είναι: *"απαραίτητος και η δημιουργία*

στολεχών για την πλαισίωση των μαζών και την παροχή των απαραίτητων πληροφοριών επί της ύπουλου δραστηριότητας του εχθρού που θα επιχείρηση τον ανατρεπτικό πόλεμο⁴³.

Και θα τελειώσουμε με τον συνταγματάρχη Τανάγρη και με την διαφώτιση που μας προσέφερε γύρω από την προβληματική και προετοιμασία του στρατού μας αναφέροντας μια παρατήρηση του.

Τα ημέτερα Τ.Ε.Α. καίτοι δεν ανταποκρίνονται πλήρως εις ης απαιτήσεις, αποτελούν μια σοβαρά ασφαλιστική δικλείδα προς παρεμπόδιση ενδεχομένων σχεδίων αναλήψεως του Ανατρεπτικού πολέμου εν Ελλάδι υπό του Διεθνούς Κομμουνισμού⁴⁴.

Όμως η πόλη εκτός από συγκέντρωση ανθρώπων αποτελεί και υψηλής πυκνότητας χτισμένο περιβάλλον που από μόνο του καθιστά τον χώρο της ένα τεχνητό οχυρό πλούσιο σε παγίδες. Και σε όσο μεγαλύτερη έκταση απλώνεται τόσο γίνεται απαραίτητη η κατάληψη του μια και είναι παράτολμο να υπερκεραστεί αφού σχεδόν πάντα βρίσκεται σε φυσικούς κόμβους συγκοινωνίας.

Έτσι ο τακτικός στρατός αντιμετωπίζει με ιδιαίτερη σοβαρότητα την πολεοδομική μορφολογία της πόλης, που τον υποχρεώνει να προσαρμόσει την τακτική του στις ιδιαίτερες κάθε φορά πολεοδομικές λεπτομέρειες, ιδιαίτερα μάλιστα μετά την πλούσια διεθνώς στρατιωτική εμπειρία που προσέφερε ο Β' Παγκόσμιος με επιχειρήσεις μέσα στις πόλεις και ιδιαίτερα της Ρωσίας.

Έχοντας πλησιάσει προηγουμένα στις τακτικές δυνατότητες του τακτικού στρατού θα συναντήσουμε τώρα τις δυσκολίες που αντικειμενικά του δημιουργεί η πολεοδομική πραγματικότητα.

Αυτός που κατέχει την πόλη ή ένα τμήμα της και αμύνεται, βρίσκεται σε πλεονεκτική θέση μια και έχει με άνεση επιλέξει χώρους που του προσφέρουν πλήρη κάλυψη, χώρους που αντίθετα υποχρεώνουν τον επιτιθέμενο να εκτεθεί απροστάτευτος σε συγκεκριμένα και περιορισμένα σημεία, και στην παρατήρηση και στα πυρά.

Όσο πιο πυκνή είναι η δόμηση τόσο καλύτερη κάλυψη προσφέρει στον αμυνόμενο, ενώ συγχρόνως υποχρεώνει αυτόν που επιτίθεται να περάσει από τα μόνα δυνατά πεδία βολής των προασπιζόντων τον χώρο που είναι οι δρόμοι.

Γι'αυτό και το επιτιθέμενο πεζικό πάντα επιδιώκει αν είναι δυνατό να προχωρά δια μέσου οπών που ανοίγει στις μεσοτοιχίες ή καμιά φορά χρησιμοποιώντας τους υπονόμους.

(Χάρης στο πυκνό δίκτυο υπονόμων οι Γερμανοί κατάφεραν να παραμείνουν στην παλιά πόλη της Βουδαπέστης ενώ το Βερολίνο είχε πέσει από πολλού. Πάλι χάρη στους υπονόμους παρά λίγο ο ΕΛΑΣ να τινάξει στον αέρα τον Τσώρτσιλ και την κυβέρνηση του της Αθήνας στη Μεγ. Βρετανία.)

Η βασική αρχή άμυνας της σύγχρονης πόλης συνίσταται:

α) Στην ισχυρή οχύρωση ενός μετώπου σπιτιών πυκνής δόμησης με την ανατίναξη όλων των διασπαρμένων μπροστά απ' αυτό σπιτιών ώστε να αποτελέσουν αντιαρματικά εμπόδια και να αυξήσουν την ορατότητα των αμυνόμενων.

β) Στη δημιουργία ισχυρά οχυρωμένων θέσεων στο εσωτερικό της πόλης και στα πλευρικά της όρια. Τέτοιες θέσεις μπορεί να είναι συγκρότημα κτιρίων ή αλσούλια, πλατείες, κόμβοι, δηλ. σημεία απ' τα οποία ο αντίπαλος θ' αναγκαστεί να περάσει.

Να περίπου πόση δύναμη θεωρεί απαραίτητη ο στρατός για να προασπίσει την ανάλογη έκταση: 1 τάγμα μπορεί ν' αναλάβει μέτωπο 4-8 τετραγώνων με βάθος 3-6 τετράγωνα. Κάθε τάγμα αποτελείται από 2-3 λόχους που καθένας αναλαμβάνει 2-4 οικοδομικά τετράγωνα μετώπου και 2-3 βάθους. Δύο διμοιρίες κάθε λόχου παρατάσσονται μπροστά και η τρίτη πίσω σε εφεδρεία. Φυσικά τη φροντίδα του πληθυσμού θα επιληφθεί "το τμήμα πολιτικών υποθέσεων" που θα συσταθεί σε κάθε μεγάλη μονάδα.

Σε αρχιτεκτονική κλίμακα να πως γίνεται η οχύρωση: Τα δάπεδα ενισχύονται με δοκούς. Αν είναι ξύλινα: τοποθετείται μια στρώση σάκκων άμμου. Ενισχύονται επίσης οι εξωτερικοί τοίχοι και οι μεσότοιχοι. Οι θέσεις σκόπευσης προστατεύονται και από την πλάτη για την περίπτωση που θα εκραγούν βλήματα μέσα στα δωμάτια. Αυτές οι θέσεις είναι καλύτερα να είναι στο ισόγειο ώστε τα βλήματα να μη χώνονται στο έδαφος. Βέβαια οι ελεύθεροι σκοπευτές θ' ανέβουν οπωσδήποτε ψηλά για νάχουν μεγάλη ορατότητα. Πάντα ένα οχυρωμένο κτίριο δύσκολα

καταλαμβάνεται. Υπάρχουν μερικές πιθανότητες αν η προσπάθεια γίνει από πάνω προς κάτω.

Τα πολυβόλα και τα αντιαρματικά πυροβόλα μπαίνουν πίσω από τα σπία για να κτυπούν πλάγια και να μην επισημαίνονται εύκολα. Όσα μπουν ψηλά στις ταράτσες, κυρίως τα άνευ οπισθοδρομίσσεως, κτυπούν πάνω απ' τα οδοφράγματα και κατά μήκος των καθέτων στο μέτωπο δρόμων. Τα τεθωρακισμένα πολύ δύσκολα μπορούν να κινηθούν μέσα στην πόλη και ιδιαίτερα πολλά μαζί. Γι' αυτό είτε αποκεντρώνονται σε μικρές μονάδες, είτε παραμένουν στις μεγάλες πλατείες στο εσωτερικό.

Οι προελάσεις γίνονται σε παράλληλους άξονες, πάντως κύρια επιδίωξη είναι η διάνοιξη ασφαλούς άξονα (δηλ. λεωφόρου) δια μέσου της πόλης, πράγμα που έχει σαν αποτέλεσμα την αχρήστευση των συνοικιών, αφού θα υπάρχει έτσι η δυνατότητα να εκκαθαρίζονται με μικρές κινήσεις κάθετες σ' αυτόν τον κύριο άξονα. Βέβαια ό,τι καταλαμβάνεται από τον τακτικό στρατό ποτέ δεν εγκαταλείπεται.

Όμως ως τα τώρα θεωρήθηκε στρατιωτικά η πόλη σαν ένα ομογενές σύνολο, ανοικτών και κλειστών χώρων. Δεν είναι έτσι. Ο ταξικός διαχωρισμός φορτίζει με ιδιαίτερο τρόπο κάθε τμήμα της είτε σε επίπεδο συνοικίας είτε στην κλίμακα του μεμονωμένου κτιρίου που στεγάζει μια ιδιαίτερη λειτουργία. Η ταξική πάλη μάλιστα όταν παίρνει την μορφή της δυναμικής σύγκρουσης χρωματίζει με εξαιρετική ένταση τη λειτουργική υπόσταση του κάθε χώρου. Την ενισχύει αρνητικά με την αντιπαράθεση της, ή την καταστρέφει με την κυριαρχία της επάνω του.

Οι εργάτες υπάρχουν σαν τέτοιοι αναφορικά με τα μέσα και τον τόπο παραγωγής, όπως και με τον τόπο εξουσίας. Είναι φυσικό λοιπόν οι αγώνες τους να περιστρέφονται γύρω απ' αυτά τα χωρικά σημεία και σύμβολα.

Τα εργοστάσια, τα μεγάλα μαγαζιά, τα δημόσια κτίρια, τα υπουργεία, η βουλή, οι πρεσβείες, οι νομαρχίες, οι τράπεζες, τα κεντρικά καταστήματα και τμήματα της αστυνομίας αποτελούν τους στόχους, τα σημεία έλξης κάθε μαζικής βίαιης εκδήλωσης. Υπάρχουν οι μεμονωμένες ενέργειες, οι ατομικές πράξεις που δεν εκδηλώνονται με ιδιαίτερους χώρους αλλά εκεί που ο σκοπός το απαιτεί. Αυτές όμως είναι η εξαίρεση.

Τον κανόνα αποτελούν οι μαζικές εκδηλώσεις που μόνο αυτές μπορούν να εκφράσουν τη συλλογικότητα και συντροφικότητα των εργατών. Αυτές γεννιούνται σε χώρους μεγάλης επιφάνειας αλλά και «σημαντικούς» συγχρόνως με την έννοια του ρόλου τους και της συμβολικότητάς τους. Τέτοιοι παράγοντες που ονομάζουν τη σημασία του υπαίθριου χώρου μέσα στην πόλη είναι η ύπαρξη ενός δημοσίου κτιρίου, η θέση του (χώρος μεγάλης κυκλοφορίας άρα και κοινοποίηση του γεγονότος, εργατική ή μη περιοχή, ιστορική παράδοση αυτής της θέσης κ.λ.π.) τα προνόμια τους (άσυλο) κ.λ.π. (η περσινή συγκέντρωση της Πρωτομαγιάς πέτυχε γιατί έγινε σ' έναν κόμβο έντονης κίνησης και όχι νεκρό παρά την αργία, γωνία Αλεξάνδρας και Πατησίων, ενώ αν γινόταν όπως επιδιώχθηκε για λόγους παράδοσης στην πλατεία Κοτζιά δεν θα την έπαιρνε είδηση κανένας).

Οι πορείες και οι διαδηλώσεις συνιστούν την γραμμική μορφή μαζική εκδήλωση και όπως και οι συγκεντρώσεις είναι από την φύση τους αυτοπροσδιορισμένες και στατικά περιορισμένες στον χώρο.

Οι ειρηνικές πορείες με προκαθορισμένα σημεία αφετηρίας και τερματισμού, με ώρα εκκίνησης και διάλυσης, με διέλευση από συγκεκριμένες λεωφόρους σε συνεννόηση και με την συμφωνία της αστυνομίας, με οργανωμένη την διάταξη και τα συνθήματα είναι κάτι το καινούργιο της λαϊκής εκδήλωσης που πάντα ήταν αυθόρμητες και δυναμικές.

Σήμερα ακολουθώντας δρόμους όπως η Σταδίου και η Βασ. Σοφίας που είναι νεκρές στις αργίες, προσπαθούν να αποκτήσουν μια δυναμική από τα μέσα με την αντιπαράθεση συνθημάτων που δεν ακούει κανείς.

Οπωσδήποτε η κατάσταση για την Ελλάδα χρειάζεται πολλά ακόμα χρόνια "οικονομικής ανάπτυξης" για να φτάσει στα Αγγλοσαξονικά όρια της, όπου οι διαδηλωτές έχοντας πλακάτ κρεμασμένο στην πλάτη επαναλαμβάνουν περιστροφές γύρω από κάποια μικρή πλατεία.

Το πραξικόπημα είναι διαφορετική εκδήλωση που σκοπό έχει την κατάληψη της εξουσίας. Αλλά η ίδια η εσωτερική δυναμική και έκφραση τούτης της ενέργειας προσδιορίζει αυτούς που έχουν τη δυνατότητα να την εκτελέσουν. Προσδιορίζει ότι πρέπει να ανήκουν

στον μηχανισμό της εξουσίας, να είναι στρατιωτικοί και φυσικά να έχουν ερείσματα στην πολιτική εξουσία. Απαραίτητο επίσης είναι οι προοπτικές που ενσαρκώνουν να εκφράζονται απ' τις ανάγκες της οικονομικής φάσης της εποχής του πραξικοπήματος και να δίνουν λύσεις που με άλλον τρόπο δεν θα μπορούσαν να κατακτηθούν.

Στο χώρο το πραξικόπημα είναι μια ενέργεια που προβάλλει και κάνει ορατή την εξουσία, και το δέσιμο της με το τεχνητό περιβάλλον. Υποδεικνύει ακόμα τη λογική της ύπαρξης των στρατοπέδων μέσα στην πόλη και την συσχέτιση τους με τα πολιτικά κέντρα εξουσίας.

Η ανάγκη του πραξικοπήματος του '67 στην Αθήνα υποχρέωσε την κυρίαρχη τάξη να αποκαλύψει την απλότητα του μηχανισμού της και τη συνεπαγόμενη ευκολία διάλυσής του.

Τα δύο σκέλη, πολιτικό και στρατιωτικό, που χαρακτηρίζονται από τη θέση τους μέσα στην πρωτεύουσα, αποτελούν μια ενότητα που στηρίζεται σε σχέσεις που στερούν οποιαδήποτε αυτοδυναμία από τα μέλη της. Έτσι το πραξικόπημα του '67 σαν προπάθεια του στρατιωτικού σκέλους να υποκαταστήσει την ενότητα απέτυχε, με αποτέλεσμα το 74 ο στρατός να περιοριστεί στον μερικό ρόλο του.

Η στρατιωτική ενέργεια του πραξικοπήματος συνίσταται στην κίνηση μερικών στρατευμάτων που βρίσκονται στα προάστια προς το κέντρο της πόλης που στεγάζει την πολιτική εξουσία. Η στρατηγική του περιλαμβάνει α) την κίνηση δια των μεγάλων λεωφόρων (αναγκαστικά) προς μερικούς "σημαντικούς" στόχους και β) την απομόνωση της πόλης απ' τα έξω. Με το μπλοκάρισμα των εθνικών οδών και την αχρήστευση των αεροδρομίων (μερικά οχήματα στους διαδρόμους προσγείωσης αρκούν).

Το τακτικό μέρος της κατάληψης στόχων έχει ουσιαστική αλλά κύρια συμβολική αξία. Γιατί η εξουσία τείνει να είναι γνωστή από τη χωρική υπόσταση της, από την αρχιτεκτονική της βιτρίνα. Τα πρόσωπα είναι εν πολλοίς άγνωστα. Η θέση και τα αξιώματα είναι τα γνωστά. (Η προσωπολατρεία υπήρξε μια φάση στην ιστορία που οπωσδήποτε δεν ταιριάζει στις προοπτικές της αστικής δημοκρατίας). Αλλά και ο χώρος των αξιωμάτων απαγορευμένος. (Είναι μια επιστροφή στην απαγορευμένη πόλη του Πεκίνου; ή στον αυτοκράτορα θεό της Ιαπωνίας που απαγορευόταν να δουν το πρόσωπο του;). Όμως όλοι γνωρίζουν τη Βουλή και το Παλάτι και το Δημαρχείο. Η κατάληψη των χώρων σημαίνει και την υποταγή των προσώπων που ηγούνται σ' αυτούς. Κάθε πραξικόπημα έχει έντονο το θεαματικό στοιχείο, που σκοπεύει στην διατήρηση της παραίτησης του λαού από την άρνηση της εξουσίας. Η αίσθηση του κενού εξουσίας είναι ό,τι χειρότερο μπορεί να προκαλέσει το πραξικόπημα που επιδιώξει του είναι πάντα η ανακοίνωση της ορκομωσίας της καινούργιας κυβέρνησης να συμπέσει με αυτήν την κατάργηση της παλιάς.

Η εξέγερση είναι κι αυτή στρατιωτική επιχείρηση. Όμως από την ίδια της τη φύση ανήκει στην εργατική τάξη. Ο Μαρξ είχε πει: "*η ένοπλη εξέγερση είναι τέχνη*".

Ίσως είναι η μόνη δυνατή τέχνη της εργατικής τάξης. Το 1928 τότε που τα Κ.Κ. ήταν αλλιώτικα, το VI συνέδριο της Κ.Δ. τονίζει: "*η πάλη του προλεταριάτου για τη δικτατορία του είναι η ένοπλη πάλη, η πιο υψηλή μορφή του αγώνα του. Η άρνηση της αναγκαιότητας της ένοπλης εξέγερσης είναι και άρνηση της πάλης των τάξεων*".

Είναι τόσο τυπική η μορφολογία της ταξικής κατανομής στην πόλη, που προσδιορίζεται γενικά και η κίνηση της εξέγερσης. Είναι κίνηση περικύκλωσης του κέντρου, έδρας της πολιτικής εξουσίας, από τους κατοίκους των εργατικών συνοικιών της περιφέρειας.

Η πολεοδομία από τη βιομηχανική επανάσταση και μετά έχει σημαντικά επηρεαστεί από τη συνειδητή προσπάθεια της αστικής τάξης ν' αποφύγει την εξέγερση. Γειτονιές αστυνομικών κτίστηκαν δίπλα αλλά ξέχωρα από τις εργατικές συνοικίες για να επιτευχθεί τεχνητός διαχωρισμός αλλά και στεγανό για τις επικίνδυνες ιδέες που γεννούν οι εργάτες. Να μην θυμηθούμε στις μέρες μας τις συνοικίες των στρατιωτικών ή τις πολυκατοικίες δίπλα στα στρατόπεδα (οδός Ριζάρη στην Αθήνα, δίπλα στο Γ' σώμα στη Θεσσαλονίκη). Αλλά και τα σπίτια για τους αξιωματικούς της αεροπορίας μέσα στα στρατόπεδα....

Ένα έντυπο των αρχών του αιώνα του αγγλικού στρατού με τίτλο "*μάχες στους δρόμους*" γράφει:

"Δεν υπάρχει κατηγορία πολέμου που να απαιτεί πιο πολύ ταλέντο για τους διοικητές αλλά και πιο πολύ προσωπικό θάρρος, από τις επιχειρήσεις μέσα στην πόλη".

Πράγματι ενώ ο τακτικός στρατός περιορίζει σημαντικά την αποτελεσματικότητα του μέσα στην πόλη, οι εξεγερμένοι εφαρμόζοντας τις αρχές του πολέμου γενικά θα έχουν για τη δράση τους πολλά πλεονεκτήματα. Το μεγαλύτερο τους πρόβλημα είναι η έλλειψη όπλων που αναγκαστικά θα τα κλέψουν από τον εχθρό. Η πυκνότητα της πόλης δημιουργεί σημεία απόκρυψης στην περιφέρεια των στρατοπέδων που μπορούν να αποτελέσουν ορμητήρια για αιφνιδιασμό.

Εκτός από τον τακτικό αιφνιδιασμό και ο στρατηγικός αιφνιδιασμός είναι απαραίτητος για την επιτυχία. Εκεί που οι εργάτες θα πρωτοκτυπήσουν πρέπει να είναι δυναμικά ανώτεροι. Είναι λάθος να διασκορπίσουν τον ελάχιστο οπλισμό τους με σκοπό να κυριεύσουν στόχους δευτερεύουσας αξίας. Πρέπει ο πρώτος στόχος νάναι ο πιο ισχυρός αλλά και γι' αυτόν να διατεθεί ολόκληρη η υπάρχουσα δύναμη.

Είναι ακριβώς ό,τι δεν έκανε στην Αθήνα ο ΕΛΑΣ. Αρκέστηκε στην κατάληψη, τις πρώτες μέρες, των διασκορπισμένων αστυνομικών τμημάτων του λεκανοπεδίου, μεταθέτοντας τις επιχειρήσεις ενάντια στα ισχυρά συγκροτήματα σε χρόνο που οι άλλοι θα τον αντιμετώπιζαν προετοιμασμένοι. Συγχρόνως όλες του οι δυνάμεις βρίσκονταν διεσπαρμένες σ' όλη την Αθήνα για την προάσπιση χώρων που του αμφισβητήθηκαν πολύ αργότερα. Η άμυνα για τον αντάρτη "*είναι εχθρός*" έχει γράψει ο Μαρξ. Η εξέγερση όπως και το πραξικόπημα στηρίζεται στην ταχύτητα. Όλα πρέπει να γίνουν μέσα σε λίγη ώρα. Η εκδήλωση τους ταυτίζεται με τη συνεχή επίθεση και πρέπει "*να φέρνει μόνο νίκες για να μένει το ηθικό ψηλά*". Οι εφεδρείες στην εξέγερση δεν έχουν νόημα.

Το χαρτογραφικό αποτέλεσμα της σύζευξης του πολεοδομικού χάρτη με το εξεγερσιακό σχέδιο θα συνίσταται:

- α) σε διαχωρισμό των πλούσιων και φτωχών περιοχών
- β) σε επισήμανση των κατοικιών των πολιτικών, αστυνομικών, στρατιωτικών αξιωματούχων,
- γ) σε τοπογράφηση των αποθηκών και των συγκεντρώσεων των ενόπλων δυνάμεων.
- δ) στην τακτική εκτίμηση της πόλης, στο επίπεδο των κτιρίων που πρέπει να καταληφθούν και οχυρωθούν αλλά και των πορειών που θα ακολουθήσουν.
- ε) επισήμανση των δικτύων παροχής αλλά και τηλεπικοινωνίας (επίσημης σύνδεσης αλλά και όλων των ανεξαρτήτων απ' αυτή).
- ζ) στον εντοπισμό των τραπεζών, των κυβερνητικών καταστημάτων, των φυλακών, των εργοστασίων, των γραφείων εφημερίδων, των τυπογραφείων και των αποθηκών χαρτιού.
- η) στη στρατιωτική αναγνώριση των ιδιαίτερων πολεοδομικών σημείων που θα μπορούσαν να παίξουν κάποιο ξεχωριστό ρόλο (πλατείες, γέφυρες, λεωφόροι).
- ε) στην ανακάλυψη όλων των πιθανών συνδέσεων της πόλης με την υπόλοιπη χώρα.

Η εργατική συνοικία ή η πόλη στα χέρια των εργατών, αποτελεί λόγω ακριβώς των δυνατών σχέσεων των ανθρώπων που περιέχει ένα σύμπλεγμα ανθρώπων και πολεοδομικού γεγονότος (έστω κι αν το πολεοδομικό περιβάλλον καθ' εαυτό είναι ξένο και εχθρικό γι' αυτούς) τέτοιας συνοχής που είναι αδύνατο ένα ξένο σώμα να το προσπελάσει.

Οι ανθρώπινες σχέσεις λοιπόν αποτελούν τη δυνατότερη θωράκιση και παράγοντα μετασχηματισμού των λειτουργικών δεσμεύσεων της πολεοδομίας.

Πυρήνας αυτής της μετα-πόλης το οδόφραγμα. Την τεχνική της κατασκευής του θα τη δανειστούμε από τις οδηγίες που εξέδωσαν και απηύθυναν στους εργάτες όλου του κόσμου πλην της Ρωσίας φυσικά το 1928 μερικοί εν ενεργεία αξιωματικοί του κόκκινου στρατού στο "*Ένοπλη εξέγερση*":

Ένα σκάμα πλάτους 1 - 1,5μ και βάθους 55 εκ έως 1μ με τα πλευρά του επενδυμένα με πέτρες και μπροστά του ανάχωμα μισού μέτρου έως 70 πόinton είναι αρκετό. Οι πυροβολητές διασκορπίζονται στα παράθυρα και τις ταρατσες των γύρω σπιτιών και ελάχιστα μένουν στο όρυγμα. Μπροστά του περιπολούν μερικοί για να ειδοποιήσουν έγκαιρα για τον εχθρό. Κατά μήκος του δρόμου και μπροστά απ' τ' αναχώματα ανοίγονται λάκκοι βάθους 3-4 μέτρων και με γύρω στα 3μέτρα διάμετρο, καλύπτονται όμως με τέτοιο τρόπο ώστε να μην

είναι καθόλου ορατοί και να αντέχουν σε βάρος 3-4 τόννων. Μ' αυτό τον τρόπο αχρηστεύονται τα τάνκς που είναι βαρύτερα.

Τούτα τα οδοφράγματα είναι δύσκολο να κατασκευαστούν σε ασφαλτοστρωμένους δρόμους. Η ασφαλτόστρωση σαν επίλυση κυκλοφοριακής ανάγκης, αφαιρέσει απ' τους εξεγερμένους ένα χαρακτηριστικό όπλο της μάχης των δρόμων: το σκάμμα και τις πέτρες. Όμως η κυκλοφοριακή λογική δεν ήταν πάντα αυτή που πρυτάνευσε στην ασφαλτόστρωση των δρόμων. Επικαλούμαστε τη σπουδή που έδειξε ο De Gaulle για την αντικατάσταση των λιθόστρωτων του Παρισιού αμέσως μετά τα γεγονότα του Μάη του '68.

Τα επιχειρήματα υπέρ των αμυντικών δυνατοτήτων της εργατικής πόλης ενισχύει ο Trotski με την ημερησία διαταγή του επ' ευκαιρία της επίθεσης του Youdevitch ενάντια στην Πετρούπολη το 1919.

«Από την καθαρά στρατιωτική πλευρά το πιο πρόσφορο θα ήταν να αφήσουμε τους λευκοφρουρούς να μπουν μέσα στην πόλη, γιατί δεν θάταν δύσκολο να κάνουμε το Petrograd γι' αυτούς μια τεράστια παγίδα. Καταλαμβάνει έκταση 41km². Έχει 20.000 κομμουνιστές. Αφού μπουν σ' αυτήν την τεράστια πόλη οι λευκοφρουροί θα βρεθούν σαν μέσα σε λαβύρινθο όπου κάθε σπίτι θάνοι ένα αίνιγμα, μια απειλή, ένας θανάσιμος κίνδυνος. Από πού να πρωτοπεριμένουν το κτύπημα; Μπορούμε άλλους δρόμους να αποκλείσουμε, άλλους ν' αφήσουμε ελεύθερους και να τους κάνουμε πανίδες. Κατέχοντας μια κεντρική θέση θα μπορούμε να κινούμαστε ακτινωτά, απ' το κέντρο προς την περιφέρεια, χτυπώντας κάθε φορά στην πιο πρόσφορη κατεύθυνση». Σαν συμπέρασμα:

"Η κίνηση της εξέγερσης, του πραξικοπήματος ή οποιασδήποτε στρατιωτικής εκδήλωσης μέσα στην πόλη είναι προσδιορισμένη και αναγκαστικά προσαρμόζεται στην τοπογραφία των λίγων σημαντικών κτιρίων. Αυτό που διαφοροποιεί την ενέργεια είναι οι άνθρωποι και οι σχέσεις που θα τους συνδέουν. Το πραξικόπημα εκτελείται στρατιωτικά από μερικές εκατοντάδες αξιωματικούς και πειθαρχούντες στρατιώτες. Ο κόσμος θα παραμείνει αδρανής. Αντίθετα η εξέγερση ανήκει στον λαό. Μερικές ένοπλες ομάδες τον θα ανάγουν τη σπίθα. Ο λαός είναι αυτός που θα βάλει τη φωτιά. Και τότε η πόλη θα ζήσει το μεγάλο ματωμένο πανηγύρι. Τη γιορτή της καταστροφής των δεσμών. Η πόλη θα φτιαχτεί απ' την αρχή... Η εργατική τάξη δεν μπορεί να κατακτήσει τον κρατικό μηχανισμό και να τον βάλει σε λειτουργία για τα δικά της συμφέροντα, οφείλει να τον καταστρέψει, πράγμα που είναι η πρώτη προϋπόθεση κάθε επανάστασης αληθινά λαϊκής στον πλανήτη μας". (Κ. Μαρξ)

Νέο σύστημα - νέος χώρος

Η πρώτη συνθήκη της επιβολής του καινούργιου συστήματος παραγωγής που γέννησε η βιομηχανική επανάσταση ήταν η λαϊκή κατάφαση της συμμετοχής σ' αυτό.

Η απαίτηση για κάτι τέτοιο προσέκρουσε στο αλάθητο ένστικτο, στην παράδοση, στον πολιτισμό και τη λαϊκή αξιοπρέπεια που αρνιόταν την εκπόρνευση του εργασιακού εργατή. Το πολιτικό πρόβλημα δεν άργησε να βρει τη λύση του.

Η άρνηση του λαού, βίαιη όπως πάντα όταν κατόρθωσε να εκδηλώσει την αυθεντική έκφραση της, μετεστράφη και ιδεολογικά αντιμετωπίστηκε σαν εγκληματική διαστροφή.

"Οι εγκληματίες", ιδεολογικό ψέμα των εχθρών της διαφορετικής πολιτικής πραγματικότητας, συνειδητό γέννημα της νέας αστικής τάξης, νομιμοποίησαν την εξυγιαντική αναμορφωτική επέμβαση της πάνω τους. Η πάλη ενάντια στους μη ενσωματωμένους αρνητές του επιβαλλόμενου νέου οικονομικού συστήματος, με τη νομιμοποίηση του καθορισμού τους σαν εγκληματιών και άρα την ιδεολογική ενσωμάτωσή τους στο νέο πολιτικό χώρο απλώς σαν απροσάρμοστων, καταξιώθηκε σαν πάλη του ηθικού νόμου απέναντι στη διεστραμμένη φύση.

Η φυλακή σαν πρωτοφανέρωτο σύστημα ποινικού κολασμού απεδείχθη και η καταλληλότερη εκπαιδευτική μέθοδος ενσωμάτωσης. Η φυλακή αντιμετωπίστηκε από την πρώτη στιγμή

σαν σχολείο προσαρμογής στην καινούργια τότε κοινωνία και σαν τέτοιο καθιερώθηκε.

Δύο συστήματα φυλακών προτάθηκαν. Το της Φιλαδέλφειας και της Auburn. Το πρώτο έκλεινε τον κρατούμενο σ' ένα στενό κελί στερώντας του αυστηρά την επικοινωνία με τον έξω κόσμο. Το δεύτερο ενσωμάτωνε τον πολιτισμό που σε λίγο επρόκειτο να επικρατήσει. Προβλέπει κελί ατομικό για τη νύχτα, εργασία και γεύμα από κοινού όλη την ημέρα, όμως απαγορεύει τη συνομιλία. "Οι κρατούμενοι μπορούν να μιλούν μόνο στους φύλακες. Μοντέλο της τέλει κοινωνίας"⁴⁵. Και επικράτησε.

Δεν ήταν τόπος τιμωρίας αλλά τόπος διαμόρφωσης - αναμόρφωσης συνειδήσεων. Τόπος εκπαίδευσης στην εργοστασιακή εργασία και προσαρμογής στις κοινωνικές σχέσεις που η επικράτηση της απαιτούσε. Δηλαδή σε σχέσεις απομόνωσης των εργαζομένων αλλά και επιτήρησης από πάνω.

"Η εργασία στη φυλακή επιβάλλει στον κρατούμενο το ηθικό σχήμα του μισθού σαν συνθήκη της ύπαρξης του. Ο μισθός σε κάνει ν' αγαπάς και να συνηθίζεις την εργασία. Δίνει σ' αυτούς τους ανυπότακτους που αγνοούν την διαφορά του δικού μου και του δικού σου, την έννοια της ιδιοκτησίας αυτού που κερδίζεις με τον ιδρώτα του προσώπου σου. Μαθαίνει επίσης σ' αυτούς που έζησαν μέσα στην ανεμελιά, αυτό που σημαίνει πρόνοια, αποταμίευση, υπολογισμός του μέλλοντος. Ο μισθός της καταναγκαστικής εργασίας δεν μισθοδοτεί μια παραγωγή· λειτουργεί σαν κινητήρας, συντελεί στον μετασχηματισμό της προσωπικότητας. Είναι μια δικονομική αποτελεσματική τεχνική της αναμόρφωσης."⁴⁶

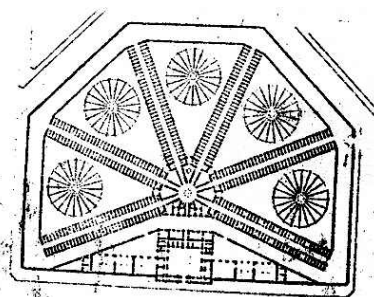
Η κατάφαση της επέκτασης του ελέγχου σε ολόκληρο τον πληθυσμό απαίτησε τη συμμετοχή ευρέων στρωμάτων στον έλεγχο με την αποδοχή ενός διαφορετικού πολιτισμού που η κίνηση και η δυναμική του θα είναι προσαρμοσμένη στην πανοπτική της εξουσίας. Τάξη και πειθαρχία.

"Με την εργασία η τάξη μπαίνει στην φυλακή, βασιλεύει χωρίς προσπάθεια, χωρίς τη χρήση ούτε βίας ούτε καταναγκασμού. Απασχολώντας τον κρατούμενο του δίνεις συνήθειες τάξης και υποταγής, τον καθιστάς επιμελή και δραστήριο από τεμπέλη που ήταν. Με το πέρασμα του χρόνου, βρίσκει μέσα στην κανονική ζωή της δουλειάς στη φυλακή, χάρη στην χειρωνακτική εργασία που τον υποτάσσει, ένα φάρμακο σίγουρο απέναντι στα κελεύσματα της φαντασίας του"⁴⁷.

Μια νέα αντίληψη για τον χώρο έπρεπε να συνοδεύσει την εκπαιδευτική σταυροφορία πολιτιστικής διαστροφής. Νέα μορφολογία του χώρου έπρεπε να θεσπιστεί, αλλά και η τοπογραφία των κοινωνικών ομάδων και σχέσεων όφειλε ν' αλλάξει.

Η συνειδητή διαμόρφωση του χώρου υπήρξε πάντα το υπόβαθρο περάσματος της εξουσίας σ' όλα τα επίπεδα.

Αλλά ποιο θα ήταν αυτό το αρχιτεκτονικό πολεοδομικό σχήμα που θα συντελούσε απ' τη μεριά του στην αποδοχή της διδασκαλίας της εργασίας απ' τους κρατούμενους προσωρινούς τροφίμους της φυλακής,

Κάτοψη φυλακής - «πανοπτικών»...

τους εκπαιδευόμενους εργάτες; "Πανοπτικών" ήταν η ονομασία που του δόθηκε. Σήμαινε πλήρη ορατότητα. Εξάλειψη όλων των κρυφών σημείων. Σημείων όπου ένα γεγονός θα μπορούσε να διαφύγει της επιτήρησης της εξουσίας. Η αρχή του μπηκε σ' εφαρμογή στις περισσότερες φυλακές απ' τη δεκαετία του 1830.

Σκοπός θετικά η παράλληλη δυνατότητα επίβλεψης και παρατήρησης, σιγουριάς και γνώσης. Αρνητικά: εξατομίκευση και ολοκλήρωση, απομόνωση και διαφάνεια για τους κρατούμενους. Ήταν η ιδεώδης γλώσσα για να

μεταφραστεί πάνω στην πέτρα η φιλοσοφία της πειθαρχίας. Να καταστεί η αρχιτεκτονική διαπερατή στην άσκηση της εξουσίας, να προβάλλει στον

χώρο το οργανωμένο τεχνητά σύνολο των απομονωμένων μελών που ως τότε εκφραζόταν ομοιόμορφα.

*"Η κεντρική αίθουσα ελέγχου χαρακτηρίζει το "Πανοπτικόν". Αυτή εξασφαλίζει συνεχή και γενικευμένη επιτήρηση. Όσο περισσότερο η επιτήρηση είναι ακριβής και εύκολη, λιγότερη ανάγκη θα υπάρχει για την χρήση της απομόνωσης, για τη προφύλαξη από αποδράσεις και από την επικοινωνία των κρατουμένων μεταξύ τους"*⁴⁸.

Από μια συγκεκριμένη θέση ο επιθεωρητής παρακολουθεί αόρατος το εσωτερικό όλων των κελιών αλλά και τους φύλακες.

Οι *"εγκληματίες"* λοιπόν δημιουργήθηκαν και νομιμοποιήθηκαν σαν τέτοιοι. Γιατί ο εμπνευστής και κατασκευαστής είναι αυτός που και καλύτερα μπορεί να ελέγξει. (Ας φέρουμε σαν παράδειγμα την οργάνωση και νομιμοποίηση των παρισινών μπουρδέλων το 1823 από την αστυνομία, ή την πρόταση του βουλευτή της ΝΔ στην Βουλή πριν δύο μήνες για νομιμοποίηση των ναρκωτικών).

100 χρόνια μετά η καταπολέμηση της *"εγκληματικότητας"* (που καλύπτει πια όλο το φάσμα και των ασυνείδητων αλλά και των συνειδητών πολιτικών αντιπάλων, με την καταδίωξη του πολιτικού αδικήματος σαν ποινικού, και την καταχώρηση της ελάχιστης μειοψηφίας της άρνησης στις περιοχές της τρέλας) δικαιολογεί την προώθηση της εφαρμογής των αρχών του *"Πανοπτικού"* όχι πια σε αρχιτεκτονική (φυλακές) αλλά σε πολεοδομική κλίμακα. Σε σύζευξη με τις αρχές του Πλάτωνα και του Αριστοτέλη και τα σχέδια του Ιπποδάμου, το *Πανοπτικό* χαράσσεται στις καινούργιες πολιτείες. Τότε η θεωρία της ταξικής κοινωνίας σήμερα το ιδεολογικό ψέμα της εγκληματικότητας, η απόκρυψη της πολιτικής πράξης.

Η πλήρης ορατότητα, άρα ο διαχωρισμός λειτουργιών (ο φερεγγισμός στην πολεοδομική γλώσσα και την ζωή) μπαίνουν σ' εφαρμογή. Και σκόρπια λίγα τρελοκομεία για τα μη ενσωματωμένα αντικειμενικά στοιχεία που οδηγούνται εκεί κάθε τόσο με μεγάλη δημοσιότητα για ν' αποδείξουν με την ύπαρξη τους την ανυπαρξία της επαναστατικής πρακτικής.

Οι καινούργιες πολιτείες των εκατομμυρίων, παράξενα προϊόντα της κοινωνίας της ανάπτυξης, εξαμβλωματικά τέρατα που οι προκαπιταλιστικές κοινωνίες της στασιμότητας ποτέ δεν παρουσίασαν, συσσωρεύουν μέσα τους οξυμένη την υλοποίηση του εγκλήματος.

Όσο αυξάνεται η πόλη τόσο πιο έκδηλα γίνονται τα προβλήματα που συσσωρεύονται μέσα της.

Στις Η.Π.Α. στις πόλεις τις μεγαλύτερες των 250.000 κατοίκων το έγκλημα αυξήθηκε κατά 90% από το 1963 ως το 1967 και σε σύγκριση με μικρότερες πόλεις κατά 8 φορές περισσότερο απ' την αντίστοιχη αύξηση του σε πόλεις μεγέθους 10000 ως 25000 κατοίκων και 10 φορές στις μικρότερες. Το πρόβλημα με την πόλη όπως δείχνουν αυτοί οι αριθμοί είναι πια πρόβλημα χώρου και υψηλής ανθρώπινης πυκνότητας (που αποδείχθηκε ότι είναι παράγοντας εγκληματικότητας γιατί σαν τέτοια διασπά τα στεγανά που παρουσιάζει η ταξική κατανομή.)

Και μια που ο χώρος είναι από τους λίγους τομείς όπου ο *"επιστημονικός"* ορθολογισμός μπορεί ακόμα να αμβλύνει την οδύνη των οικονομικών αντιφάσεων οι πολεοδόμοι επιστρατεύτηκαν, η πολεοδομική προβληματική αναπτύσσεται. Αξίζει να σταθούμε για λίγο στις προτάσεις των αμερικάνων ειδικών γιατί ίσως μια μέρα προβλήματα ανάλογα να παρουσιαστούν και στον τόπο μας. Ο διαχωρισμός των λειτουργιών απεδείχθη επιτυχής εμπνευση που έπρεπε να καλλιεργηθεί. Η λειτουργία σαν περιγραφή ανθρώπινης έκφρασης αποκτά υπόσταση όταν τυποποιώντας την κατευθύνει την ενεργητικότητα σε ένα συγκεκριμένο και αυτοπροσδιορισμένο τομέα με τέτοια στεγανά ώστε κάθε άλλη έκφραση να είναι μη αποδεκτή και να απορρίπτεται σαν ξένο σώμα. Ο καθορισμός από τα πάνω και η κωδικοποίηση της ζωής και όλων των εκδηλώσεων ατομικών και κοινωνικών είναι η καλύτερη μέθοδος ανακάλυψης και αποκάλυψης του μη προβλεπόμενου, του λάθους, της αντίρρησης, αυτού που δεν εντάσσεται σε κάποιον από τους τύπους όπου όλα ανήκουν.

Η πολεοδομική έκφραση του διαχωρισμού των λειτουργιών έρχεται να αποδείξει το περιττό της αστυνομικής επιτήρησης όταν η πολεοδομία υλοποιήσει τα όνειρα της:

Η αμερικανική πόλη λοιπόν θα χωριστεί σε τέσσερις αυστηρά διακεκριμένες περιοχές,

α) Στο διοικητικό κέντρο, όπου θα περιλαμβάνει όλες τις υπηρεσίες, τα μαγαζιά και τα γραφεία, και θα λειτουργεί μόνο την ημέρα. Γι' αυτό το βράδυ όποιος κυκλοφορεί θα θεωρείται ύποπτος.

β) Στο πολιτιστικό κέντρο όπου μια συγκεκριμένη χωρική ενότητα θα περιλαμβάνει όλα τα κέντρα αναψυχής και κουλτούρας, θα λειτουργεί αποκλειστικά τη νύχτα όπου όμως η αυξημένη κίνηση χάρη στην πυκνότητα της ίδιας λειτουργίας θα αποθαρρύνει την εκδήλωση βιαιοτήτων.

γ) Στις ασφαλείς περιοχές κατοικιών αποκλειστικά υψηλού εισοδήματος.

δ) Στις ανασφαλείς περιοχές κατοικίας που αφού καταξιωθούν σαν τέτοιες θα περιορισθούν σε σαφή και ελεγχόμενα όρια και θα απαγορευθούν στους κατοίκους των άλλων περιοχών. Όλες αυτές οι περιοχές αφού συγκεκριμενοποιηθούν χωρικά θα συνδέονται μεταξύ τους με φαρδιές και ταχείας κίνησης λεωφόρους γιατί έχει αποδειχθεί ότι τέτοιου είδους δρόμοι δεν είναι επιδεκτικοί εγκληματικών ενεργειών. Το *Πανοπτικό* στην αρχιτεκτονική φανερώνεται σαν προσπάθεια κατάργησης όλων των σκοτεινών ή κρυφών σημείων που με την παράθεση τους τα κτίρια δημιουργούν ή που από τη λειτουργία τους σχηματίζουν.

Αρχίζει μια καινούργια περίοδος όπου ξανά ο παράγοντας ασφάλεια θα επηρεάζει σημαντικά τον αρχιτεκτονικό σχεδιασμό.

Τα ασανσέρ, τα κλιμακοστάσια, οι υπόγειοι διάδρομοι και τα υπόγεια parking είναι επικίνδυνα σημεία. Σ' ένα δημόσιο κτίριο στις Η.Π.Α κατασκευάστηκε ένα γυάλινο κουβούκλιο - κλιμακοστάσιο εξωτερικό και σχεδόν ανεξάρτητο του κτιρίου. Μια και ήταν τελειώς διαφανές δεν ήταν δυνατό να συμβεί σ' αυτό κανένα επεισόδιο. Το πείραμα επαναλαμβάνεται τώρα και στο πνευματικό κέντρο του Παρισιού. Η διαφάνεια που ο Mies Van De Rohe την οδήγησε στα όρια της, ήταν η τελευταία συμβολή της τεχνολογίας στην πραγμάτωση της πανοπτικότητας.

Αλλά και η ελληνική αρχιτεκτονική έχει περιθώρια συμβολής στην καινούργια σταυροφορία. Η ορθολογική δένδροφύτευση των δέντρων ή ίσως και η κατάργησή τους, η καλύτερη διαμόρφωση των πλατειών (βλέπε φωτογραφίες Ομονοίας του 1900 και του 1970 όπου τα παγκάκια, τα δέντρα, τα περίπτερα, κι ο όμορφος περίπατος δώσαν τη θέση τους στο συντριβάνι) η απλούστευση της συγκοινωνίας (κατάργηση των δρόμων διπλής κατεύθυνσης) αποτελούν ένα αντικείμενο του οποίου η επεξεργασία μπορεί πολλά να αποδώσει. Και η κωδικοποίηση των ονομάτων των δρόμων πολλά μπορεί να προσφέρει στην καλύτερη αστυνόμευση. Την τελειότητα αυτού του συστήματος ενσαρκώνουν και οι δρόμοι της Νέας Υόρκης που αντί για ονόματα έχουν αριθμούς.

Όμως η μορφολογία της πόλης δεν πρέπει να δείχνει αμυντικές διαθέσεις ούτε αισθήματα αμυντικής προστασίας. Η βαρεία αμυντική κατασκευή δεν δικαιολογείται σήμερα από καμιά θεωρία. Η τεχνική έχει να διαθέσει εκλεπτυσμένα μη ορατά μέσα προστασίας που είναι κι' αποτελεσματικότερα.

(Η πρεσβεία των Η.Π.Α. στην Αθήνα είναι ίσως το ομορφότερο σύγχρονο κτίριο εδώ, αλλ' οπωσδήποτε το πιο οχυρωμένο. Ακόμα και υπόγειο στρατόπεδο πεζοναυτών λέγεται πως υπάρχει, που συνδέεται με σήραγγα με το σπίτι του πρέσβη. Βέβαια αυτά αποκρύπτονται από την συνεχή παρουσία μια μοναχικής αύρας και ενός λεωφορείου στην πίσω αλάνα).

Κλειδαριές ασφαλείας, αυτόματος διακόπτης φωτός και ραδιοφώνων για να φαίνεται ότι το σπίτι κατοικείται, τζάμια που χρειάζονται 20-25 λεπτά για να σπάσουν, συστήματα συναγερμού, ηλεκτροφόροι φράκτες... Το καλύτερο μοντέλο οχύρωσης κτιρίων βρίσκεται στην Washington: κάθε οικημά καλύπτεται από κλειστό κύκλωμα τηλεόρασης (αυτό το σύστημα έχει επεκταθεί σ' όλες τις νέες πόλεις δορυφόρους της Δύσης, αλλά και στα κεντρικά σημεία της Αθήνας). Ολόκληρο το συγκρότημα περιβάλλεται από δυο φράκτες με δύο ελεγχόμενες εισόδους.

Οι φράκτες επιβλέπονται τηλεοπτικά, είναι δε συγχρόνως ενισχυμένο με ηλεκτρονικούς πομπούς ηχητικών κυμάτων. Οι ένοικοι ειδοποιούνται από την είσοδο για τους επισκέπτες τους και βέβαια είναι όλοι κάτοχοι ειδικών ταυτοτήτων.

Μαζί με την πολεοδομική προβληματική και την ανάπτυξη της επιστήμης της αμυντικής τέχνης στην υπηρέσεια της αρχιτεκτονικής, ένας νέος κλάδος που ανήκει στους τομείς της χημείας και της φυσικής αναπτύσσεται. Είναι αυτός των όπλων για την πόλη.

Αυτών δηλ. που μπορούν να χρησιμοποιηθούν αποτελεσματικά σε περιορισμένης έκτασης χώρους και που απευθύνονται όχι σε μεμονωμένα άτομα άλλα σε ομάδες συγκεντρωμένων ή διαδηλωτών

σκοπεύοντας όχι να τραυματίσουν ή να παρεμποδίσουν αλλά να διαλύσουν τη συγκέντρωση χτυπώντας κατευθείαν τις σχέσεις συλλογικότητας που αυτές και μόνο είναι ο ενισχυτικός παράγοντας που καθιστά επικίνδυνα τα άτομα.

Όμως το κύριο ιδεολογικό φορτίο αυτών των ειρηνικών όπλων είναι η εκπαιδευτική διδασκαλία της άρνησης της βίας που ενσωματώνουν. Η αιματοχυσία αν την προξενήσουν θα προέλθει από κακό χειρισμό, από λάθος. Επιβάλλουν ψυχολογικά στον αντίπαλο την ανάλογη αντιμετώπιση αλλά και διακηρύττουν τον αποκλεισμό της πολιτικής βίας από την κοινωνική πρακτική γενικά.

Οι αντλίες για εκτόξευση νερού ήταν το πρώτο απ' αυτά που εφαρμόστηκε. Έχουν βεληνεκές 35-45 μέτρων και χωρητικότητα 5 τόννων που εκτοξεύονται σε 5 1/2 λεπτά. Εξελιχθηκαν με την προσθήκη χρώματος στο νερό. Σαν όπλο καθίσταται ανίσχυρο όταν υπάρξει οποιοδήποτε προκάλυμμα.

Το CS gas ή δακρυγόνο πραγματικά εκφράζει ολόκληρη την ιδεολογία του όπλου της πόλης που δεν απευθύνεται μόνο στους παράνομο συγκεντρωμένους αλλά καθώς οφείλει να κατοχυρωθεί σαν ειρηνικό όπλο «πρέπει» να κοινοποιηθεί το αποτέλεσμα της χρήσης του σε ευρύτερα στρώματα πληθυσμού με σκοπό να δημιουργήσει απέχθεια όχι γι' αυτούς που το χρησιμοποίησαν αλλά για τους δημιουργούς της αταξίας μέσα στην πόλη. Είναι πολύ σημαντικό για την προπαγανδιστική εκμετάλλευση να έχεις να επικαλεστείς την αμυντική σου πρακτική, και η αστυνομία είναι συνυφασμένη με την άμυνα. Ποτέ με την επίθεση. Είναι προφανές λοιπόν η επέκταση της ενόχλησης από τις φασαρίες να βαρύνει πάντα τους εξεγερμένους και ποτέ αυτούς τους "αμυνόμενους" που πραγματικά τις δημιουργούν.

Έχει κατασκευαστεί από το 1928 σαν Chlorobenzylidene Malononitride από τους αμερικανούς. Μπήκε σ' εφαρμογή το '60 με την προσθήκη και σιλικόνης για τη διατήρησή του στον χώρο μεγαλύτερο χρονικό διάστημα

Μέχρι το 1970 ο εξοπλισμός των Αγγλικών δυνάμεων τουλάχιστον ήταν με βλήματα 4 cm που εκτοξεύονται με τα χέρια ή από όπλα με ταχύτητα 320km την ώρα σε ακτίνα 120 μέτρων. Τα βλήματα καίγονται σε διάστημα 10-30 δευτερολέπτων. Οι ελαστικές σφαίρες πρωτοεμφανίστηκαν το 1970. Είναι φτιαγμένες από ελαστικό σκληρότερο των τροχών του αυτοκινήτου. Έχουν διαστάσεις: 4 εκ. διάμετρος και 15 μήκος. Εκτοξεύονται με 250 χιλ/ ώρα. Το 1972 τους επρόσθεσαν και P.V.C. για σταθερότητα στη σκόπευση.

Αλλά τα όπλα που απόλυτα αποκλείουν τον τραυματισμό και που παράλληλα έχουν αισθητά μεγαλύτερη αποτελεσματικότητα περιορίζοντάς τον αριθμό των απαιτούμενων ανδρών που θα τα χρησιμοποιήσουν αλλά που ακόμα βρίσκονται στο στάδιο των πειραματισμών είναι τα παρακάτω: Μεγάφωνα 350 watts που παράγουν ήχο έντασης 90db ικανό να προκαλέσει σοβαρές σωματικές και νευροφυτικές διαταραχές ώστε να εμποδίσει την επικοινωνία των διαδηλωτών μεταξύ τους και να επιτρέψει την χαλιναγωγήση των νεύρων τους.

Εκπομπή διαφόρων συχνοτήτων φωτός που συνοδεύεται από κατάλληλες μεταβαλλόμενες συχνότητες ήχου ώστε ο συνδυασμός να προκαλεί επιληπτικές κρίσεις. Το φως εναλλάσσεται με συχνότητα 12hz πολύ μεγαλύτερη του ορίου των 8hz που επιτρέπεται στις ντισκοτέκ.

Χρήση γκλομπ με φορτισμένο ηλεκτρικά το άκρο του που προκαλεί ισχυρό σοκ. Αντλίες νερού που περιέχει υγροποιημένο δακρυγόνο και ασφυσιογόνο. Μ' αυτόν τον τρόπο μειώνονται οι απώλειες του αερίου που παρασύρεται απ' τον άνεμο. Όμως καθίσταται πολύ επικίνδυνος ο ερεθισμός, όντας ικανός να οδηγήσει στην υστερία.

Εκτόξευση γάντζων συνδεδεμένων με σύρμα που έχει συνδεθεί με πηγή ρεύματος και βεληνεκές 150 μέτρων.

Εκτόξευση σύριγγας με παραλυτικό φάρμακο.

Όμως η δημοκρατική ιδεολογία της σύγχρονης κοινωνίας (όπου όλο ακούγεται και πιο συχνά από επίσημα χείλη ότι η ελευθερία του ενός δεν πρέπει να θίγει την ελευθερία του άλλου λες και η ελευθερία είναι ιδιοκτησία) και με τάσεις ορθολογικοποίησης του αναοργανωτικού εκείνου φιλελευθερισμού των πρώτων χρόνων της αστικής επανάστασης που έχει ξεπεραστεί, απαιτεί όχι πια ένα περιορισμένο υλικό υπόβαθρο αλλά πίστη και αποδοχή από ολόκληρη την κοινωνία. Και η θεωρία αφομοιούται και γίνεται

συνείδηση μόνο σαν γίνει πράξη. Η κοινωνία της νέας ελευθερίας απαιτεί για να υπάρξει τη συμμετοχή όλων στις διαδικασίες της.

Το αστυνομικό πνεύμα πρέπει να γίνει πίστη στον καθένα που πρέπει να το εκφράζει σ' όλα τα επίπεδα του περιβάλλοντος του. Στην οικογένεια, στη δουλειά. Τα πρώτα μηνύματα οργανωμένης ενσωμάτωσης στην αστυνομική πρακτική έρχονται απ' την Αμερική.

Στη Νέα Υόρκη 3.000 εθελοντές πολίτες σχημάτισαν αστυνομικό σώμα που συνεργάζεται με την κρατική αστυνομία. Τα μέλη του προσφέρουν τις υπηρεσίες τους με βάρδιες 2 βράδια κάθε βδομάδα συνοδεύοντας τους πολίτες στους δρόμους και παρακολουθώντας τη ζωή στις πολυκατοικίες.

Κάτι ανάλογο κάνουν και οι κάτοικοι του Castle-Hill στη Senard Avenue με σκοπό να συνοδεύουν τις γυναίκες και τα παιδιά στον δρόμο, να παρακολουθούν για ναρκωτικά και για να προσέχουν το οτιδήποτε μη κανονικό που θα μπορούσε να συμβεί.

Στο Gersey γυναίκες από 480 οικογένειες συνέστησαν τις "μητρικές περιπόλους". Με αυτοκίνητα γυρίζουν στους δρόμους για να επιτηρούν. Υπάρχουν πολλά παραδείγματα.

Αλλά και στην Ελλάδα η αστυνομική ιδεολογία δεν είναι προνόμιο μόνο των μελών των συλλόγων "φίλων της αστυνομίας". Η προβοκατοροφοβία των εφημερίδων και των πολιτικών φορέων δεν έγινε δύσκολα αποδεκτή από τα μέλη των οποιωνδήποτε επιτροπών περιφρούρησης.

Σύμφωνα με το ίδιο ιδεολογικό καθεστώς, η αστυνομία δεν συνάντησε καμμία σοβαρή αντίδραση στις επιχειρήσεις της αρετής, και φυσικά γι' αυτό γίνονται συλλήψεις εκατοντάδων πολιτών στα κεντρικά σημεία της πόλης, προς δόξα της κοινωνικής τάξης και γαλήνης.

Ότε πάλι διαμαρτυρήθηκε κανείς στην επιχείρηση απαγόρευσης των μικροπωλητών με στόχο να αλλάξουν όλοι επάγγελμα. Ο δρόμος είναι για κίνηση όχι για στάση, εμπόριο, κουβέντες, πηγαδάκια. Οτιδήποτε δημιουργεί πρόβλημα στην πανοπτικότητα απαγορεύεται και είμαστε όλοι σύμφωνοι για κάτι τέτοιο....

Αθήνα

Σ' αυτό το δεύτερο μέρος της μελέτης, η Αθήνα θ' αποτελέσει το αντικείμενο, που μέσα του θ' αναζητηθεί, συγκεκριμένα πια, σε πιο βαθμό η άμεση βία προσδιορίζει την πολεοδομική εξέλιξη.

Είναι έξω από τους σκοπούς τούτης της μελέτης η διατύπωση απόλυτων συμπερασμάτων. Ιδιαίτερα σ' ένα πρόβλημα σαν κι αυτό της εξέλιξης μιας πόλης, που όπως είναι φυσικό καθορίζεται από ένα πλούσιο πλέγμα συνιστωσών, που είναι δύσκολα αναγνώσιμο.

Η εμφανώς μονοσήμαντη προσπάθεια αποκάλυψης του ιδιαίτερου παράγοντα της βίας, που αποτελεί και το κεντρικό θέμα της έρευνας, παρακαλούμε να μην θεωρηθεί σαν υπερεκτίμηση της πραγματικής του σημασίας σε σχέση με τους υπόλοιπους παράγοντες.

Η επιλογή της Αθήνας σαν πρωτεύουσας

Πρώτη πρωτεύουσα, αλλά και προσωρινή, του απελευθερωμένου ελληνικού κράτους, έγινε το Ναύπλιο. Απ' τον καιρό που ήταν ο Καποδίστριας κυβερνήτης είχε ανακινήσει το θέμα της μεταφοράς της πρωτεύουσας στην Αθήνα και μάλιστα από τους "Αρχιτέκτονες της Κυβερνήσεως" Κλεάνθη και Σάουμπερτ. Ο Καποδίστριας, όμως, ύστερα από προσωπική επίσκεψη στην Αθήνα, δεν βρήκε πειστικά τα επιχειρήματα της μεταφοράς. Μετά τη δολοφονία του, το 1832, οι Κλεάνθης και Σάουμπερτ πήραν από την προσωρινή κυβέρνηση την άδεια να κάνουν το πολεοδομικό σχέδιο της πολιτείας. Την ίδια μάλιστα εποχή, δημοσιεύσεις στις βαυαρικές εφημερίδες (που πρότειναν την Αθήνα για πρωτεύουσα) κι ο ερχομός του Όθωνα, ζήτησαν πολύ το θέμα, κι άρχισαν έντονες συζητήσεις. Τελικά στις 11 Ιουλίου 1833 ορίζεται "καθέδρα του Κράτους" η πόλη των Αθηνών, έπειτα από απόφαση της βαυαρικής αντιβασιλείας.

Πρέπει να δούμε αρχικά γιατί μεταφέρθηκε η πρωτεύουσα από το Ναύπλιο· και κατόπιν, γιατί διαλέχθηκε η Αθήνα για πρωτεύουσα, μια πόλη που, δύο χρόνια πριν, δεν είχε προτιμήσει ο Καποδίστριας και ούτε, στις 15 Μάη 1833, το ελληνικό υπουργικό συμβούλιο του Όθωνα.

Το Ναύπλιο βρισκόταν, σε σχέση με τις άλλες πόλεις της Πελοποννήσου, σε καλύτερη κατάσταση, όταν τελείωσε ο πόλεμος. Συναντιέται μάλιστα κι ο χαρακτηρισμός του: "μικρό Παρίσι". Είναι όμως μια πόλη ζωντανή, στην καρδιά του απελευθερωμένου τόπου και στο κέντρο των διαμαχών του εσωτερικού αγώνα. Η κοινωνική

κατάσταση δεν σηκώνει πολλά και η επιβολή του Κράτους και του νόμου, όπως τα φαντάζονταν ο Καποδίστριας ή οι Βαυαροί, έβρισκε αντίθετους τους Έλληνες. Έτσι συχνές εξεγέρσεις είχαν πολλές φορές συνέπεια την επιβολή της "τάξεως" με τον στρατό και με τη βία (Υδρα, Σπέτσες, Μάνη, Μεσσηνία κλπ.). Στο Ναύπλιο δεν δίστασαν να δολοφονήσουν τον Καποδίστρια και δεν θα δίσταζαν να σκοτώσουν έναν Βαυαρό.

Το Ναύπλιο, πάλι, ήταν μια αυθόρμητα χτισμένη ελληνική πόλη, όπου η θέληση επέμβασης, ώστε να μεταβληθεί σε ελεγχόμενη πόλη για την εξουσία σύμφωνα με τα ξένα πρότυπα, θα εύρισκε πολλές αντιδράσεις. Ούτε ανταποκρινόταν στις συνήθειες ζωής των βαυαρών αξιωματούχων. Να πώς την περιγράφει ο Μάουερ: *"Εν Ναυπλίω δεν υπήρχεν ακόμη λιθόστρωμα. Εντός αυτής της πόλεως πλήθος ταύτης ερείπιων. Δρόμοι ως επί το πλείστον στενοί, από τους οποίους δεν ήτο δυνατόν να περάσει άμαξα (...). Δία να ανέλθη τις έως το Ιτς-Καφέ έπρεπε να σκαρφαλώση διότι δρόμοι προς τα εκεί υπήρχαν κατ' όνομα μόνον. Προς της πόλεως και περίξ του Παλαμηδίου δεν υπήρχεν ουδέ ίχνος δρόμου (...). Η τάφος του περιτειχίσματος ήτο ένα έλος το οποίον εβρωμούσε και εν τούτοις κατοικείτο από παλλάς ελληνικός οικογενείας και από χοίρους. Τα οχυρωματικά έργα και ο ναύσταθμος ήσαν κατερειπωμένα. Αι δε κατοικίαι μια... και εν τούτοις ισχυρίζοντο ότι τας είχαν ετοιμάσει δι' ημάς"*.

Τέλος το Ναύπλιο δεν είχε την ιδεολογική φόρτιση που θα μπορούσε να τροφοδοτήσει τα "εθνικά ιδανικά", ούτε την καίρια στρατηγική θέση επιβολής του στο προσωρινό και στο μελλοντικό κράτος.

Αν λοιπόν το Ναύπλιο δεν ήταν τόπος για την πρωτεύουσα της εξουσίας των Βαυαρών, έπρεπε να βρεθεί μια νέα πρωτεύουσα. Το προνόμιο το γύρεψαν οι πρόκριτοι του Αργούς, της Τριπολιτσάς, της Σύρας, των Μεγάρων, του Πειραιά, της Κορίνθου και της Αθήνας. Αρχικά η Κόρινθος φάνηκε πως θα επικρατούσε. Την υποστήριξε το ελληνικό υπουργικό συμβούλιο, την υποστήριξαν κι οι εφημερίδες. Να τι γράφτηκε τότε για υποστήριξη της Κορίνθου:

*"Όσοι περιφροούν τας προσδοκίας του έθνους, ζητούν να μας δώσουν, αντί καθέδρας πλούσιας, λαμπρός και εμπορικής την ευτελή και άγονον Αττική, την οποίαν όλος ο Ελληνικός κόσμος, διδασκόμενος από πολυχρόνιον επανάστασιν και όχι από αρχαιολογικά φαντάσματα, αποκροεί ομοθυμαδόν"*². Η Κόρινθος, όπως δέσποζε στον Κορινθιακό κόλπο και ήταν κόμβος στην επικοινωνία Πελοποννήσου και Στερεάς, ήταν σημαντικό στρατηγικό σημείο, εμπορικό, κοινωνικό, συγκοινωνιακό, στρατιωτικό και κοντά στους Έλληνες. Ήταν επίσης μια ζωντανή πόλη. Όμως διαλέχτηκε για πρωτεύουσα η Αθήνα.

Η Αθήνα, που είχε επιβιώσει μέσα απ' την τουρκοκρατία σαν ένα χωριό λίγων χιλιάδων κατοίκων, πέρασε στα χέρια των Τούρκων το 1827, κι εγκαταλείφθηκε από όλον τον ελληνικό πληθυσμό της. Όταν το 1830 άρχισαν να Ξαναγυρίζουν την τουρκοκρατούμενη ακόμα πόλη τους βρήκαν 160 σπίτια όρθια από τα 3.000 που είχε πριν και ήταν κι αυτά σαράβαλα. Δεν ερχόντουσαν όμως μονάχα Αθηναίοι, αλλά και πολλοί άλλοι ξένοι, που αγόραζαν από τους Τούρκους χωράφια, για ένα κομμάτι ψωμί, σίγουροι πως θα ανέβει η αξία τους. Να πώς περιγράφει ο Λαμαρτίνας την Αθήνα που είδε το 1832:

*"Μπαίνοντας στην Πολιτεία, μπήκαμε σ' έναν αζεδιάλυτο λαβύρινθο από στενά σοκάκια γεμάτα από γκρεμισμένα ντουβάρια, σπασμένα κεραμίδια, ανάκατα με πέτρες και κομμάτια από μάρμαρα (...). Μέσα σε μικρά παλιοκάλυβα, ερείπια ερειπίων, βρώμικα και φρικτά καταφύγια, βρίσκονταν στοιβαγμένες χωριάτικες οικογένειες"*³.

Στα τρία χρόνια που μεσολάβησαν, από το 1830 ως το 1833, μαζεύτηκαν στην Αθήνα 4.000 άτομα. Δεν ήταν όμως μονάχα "χωριάτικες οικογένειες". Πολλοί πρόκριτοι, πλούσιοι Έλληνες και φιλέλληνες, και φαναριώτες είχαν αγοράσει γη στην Αθήνα, ποτισμένοι από την αρχαία δόξα και την πίστη πως η Αθήνα θα γίνει πρωτεύουσα. Αυτοί παρότρυναν τον Κλεάνθη και τον Σάουμπερτ να τελειώσουν τα σχέδια της Αθήνας (ήταν έτοιμα το 1833), και πίεζαν τον Όθωνα να διαλέξει την Αθήνα για πρωτεύουσα. Γράφει τότε η εφημερίδα "Χρόνος":

"(...) οι άποικοι των Αθηνών, ολίγοι ξένοι, επιθυμούν ν' αναχωρήσει ο υπεραγαπητός ημών βασιλέας εις Αθήνας, δια να

*τον απομακρύνουν από τους πιστούς υπηκόους του. Οι ξένοι ούτοι είναι πεπεισμένοι ότι είναι η αρχή του Ελληνικού Έθνους. Επάγγελμα κανέν δεν έμαθαν, ουδέ καταδέχονται να μάθουν, δια να ζήσουν. η τέχνη των, το επάγγελμα των είναι, λέγουν, να άρχωσι των άλλων. Τοιαύτα φρονούντες προσπαθούν αν κατορθώσουν, ώστε ν' άρχωσι των Ελλήνων (...). Αλλά δεν εμπορούν τόσο ευκόλως να επιτύχουν του σκοπού, αν ο Βασιλεύς δεν στήση την καθέδραν του εις τα απόκεντρος Αθήνας, όπου αποχωρισμένος από τους λαούς του, δεν θα βλέπει ουδέ θ' ακούει, ειμή δι αυτών, διότι δεν θα είναι περικυκλωμένος ειμή από Φαναριώτας"*⁴.

Η Αθήνα ήταν μια πόλη δίχως ουσιαστική ζωή, απομακρυσμένη από την ουσία του Ελληνικού Κράτους, έξω από τη φωτιά δηλαδή, όπου ο βασιλιάς κι η εξουσία του θα ένοιωθαν, και θα ήσαν περισσότερο σίγουροι. Ήταν μια πόλη με τόση ιστορία και δόξα, με αρχαία μνημεία και ιδίως την Ακρόπολη, που θα μπορούσε να υποκαταστήσει, στα πλαίσια της Μεγάλης Ιδέας, την Κωνσταντινούπολη. Πρόσφερε μάλιστα τη δυνατότητα συσχετισμού του αιώνιου συμβόλου, της Ακρόπολης, με την εξουσία και το Παλάτι, σε μια προσπάθεια καθαγιασμού του σκοπού της βαυαρικής εξουσίας. Στον παράγοντα αυτό έπαιξε μεγάλο βαθμό και η ευρωπαϊκότητα της εξουσίας και ο διεθνής νεοκλασικισμός, μια που ελληνικός λαός λίγο νοιαζόταν για τα "φαντάσματα". Η Αθήνα ήταν τόπος ρηγαγμένους, που η εξουσία θα μπορούσε να διαμορφώσει όπως ήθελε, χαράζοντας μια πόλη για την ίδια, για την αισθητική της, την ασφάλεια της, τις ανάγκες της. Η ύπαρξη της πολεοδομικής διαμόρφωσης από τους Κλεάνθη - Σάουμπερτ σύμφωνα με την θέληση των βαυαρών έπαιξε σημαντικό ρόλο στην επιλογή. Η πίστη από κάθε λογής πρόκριτους, φαναριώτες, φιλέλληνες κλπ. ήταν μεγάλη, όπως έγραφε και ο «Χρόνος» και μάλιστα ελκυστική για τον Όθωνα, που έτσι οπωσδήποτε θα "ανέβαζε" το επίπεδο της "γειτονιάς" του. Ο "Χρόνος" διατυπώνει πολλά απ' τα επιχειρήματα της επιλογής της Αθήνας, μόνο που τα διατυπώνει ανάποδα. Τέλος, η Αθήνα ήταν μια λέξη γνωστή σ' όλη την Ευρώπη, που ανέβαζε οπωσδήποτε τον ρόλο της, αφού οι Ευρωπαίοι στο άκουσμα της συνέδεαν την τοπική πρωτεύουσα με τη δόξα της αρχαίας Αθήνας. Να λοιπόν, γιατί διαλέχτηκε η Αθήνα για πρωτεύουσα του Ελληνικού κράτους.

Έτσι, όπως η Αθήνα πρόκυψε από μια "στρατηγική" επιλογή, και καθώς δεν ήταν μια ζωντανή πόλη, αποτέλεσε ένα μανιτάρι, που συγκέντρωσε μέσα του την αστική τάξη και γύρω του τους εργάτες της, που τα πρώτα χρόνια, αφού η νέα πρωτεύουσα έπρεπε να χτιστεί, ήταν όλοι τους οικοδόμοι.

Τα πρώτα σχέδια της Αθήνας

Στις 11 Ιουλίου 1833 αποφασίζεται η μεταφορά της πρωτεύουσας στην Αθήνα, και την ίδια μέρα εγκρίνεται το σχέδιο των αρχιτεκτόνων Κλεάνθη και Σάουμπερτ, που ήταν, όπως είδαμε, έτοιμο από πριν.

Η πιο συνηθισμένη και συνήθως η μόνη κριτική που γίνεται στο πρώτο σχέδιο της Αθήνας, είναι πως οι φαρδοί του δρόμοι ήταν μεγαλοφυής σύλληψη των ιδιοφυών αρχιτεκτόνων (ιδιαίτερα μάλιστα του Κλεάνθη, που ήταν και Έλληνας) και αν δεν είχαν προσκρούσει στην κερδοσκοπία των Αθηναίων ιδιοκτητών, θα είχαν λύσει σε μεγάλο βαθμό το σημερινό κυκλοφοριακό πρόβλημα της Αθήνας. Αίφνης, το πρόβλημα δεν είναι τόσο απλό, αλλά ούτε και ο Κλεάνθης τόσο διορατικός, απ' ότι δείχνει μάλιστα το υπόλοιπο σχέδιο, ώστε να προβλέψει το κυκλοφοριακό θέμα της σημερινής Αθήνας και τις χιλιάδες των αυτοκινήτων.

Το σχέδιο των Κλεάνθη και Σάουμπερτ είναι, πρώτα απ' όλα, ένα σχέδιο. Και μέχρι τότε στην Ελλάδα η πόλη δεν ήταν το προϊόν σχεδιασμού, αλλά μιας οργανικής ανάπτυξης μέσα απ' όλες τις αντιθέσεις. Αυτό το σχέδιο πόλης που είναι γέννημα των σπουδών των νέων αρχιτεκτόνων στο Βερολίνο, δεν ήταν φαινόμενο μοναδικό για την Ελλάδα των χρόνων εκείνων.

Αμέσως μετά την απελευθέρωση, στρατιωτικοί-αρχιτέκτονες (ή απλοί αρχιτέκτονες, απόφοιτοι πάντως στρατοκρατούμενων σχολών, όπως τότε γινόταν στην Ευρώπη) εκπονούν σχέδια πόλεως για πολλές πόλεις, κατεστραμμένες, της Ελλάδας. Ο Σταμάτης Βούλγαρης, στρατιωτικός απόφοιτος της σχολής του Παρισιού, φτιάχνει το σχέδιο της Τριπολιτσάς και της Πάτρας, το δεύτερο μάλιστα σε πλήρες Ιπποδάμεια σύστημα. Ο Θεόδωρος Βαλλιανός, απόφοιτος της στρατιωτικής Ακαδημίας Πετρούπολης, ήταν ανώτερος κρατικός λειτουργός του Καποδίστρια, και έφτιαξε, μαζί

με τον Βούλγαρη, το πολεοδομικό του Ναυπλίου. Ο Παναγιώτης Παπαναούμ, αφού σπουδάσει στο Βερολίνο και ειδικεύεται στα οχυρωματικά έργα, διορίζεται το 1834 στο "σώμα Μηχανικών" του Όθωνα, και εκπονεί το σχέδιο της Ιτέας. Ο δε γνωστός μας Κλεάνθης, μαζί με τον συμμαθητή του Σάουμπερτ, αμέσως μετά την Αθήνα φτιάχνουν το σχέδιο του Πειραιά σε τέλειο Ιπποδάμειο, και το σχέδιο της Ερέτριας. Στα επόμενα χρόνια πολλές πόλεις της Πελοποννήσου και της Στερεάς θα υποστούν ένα σχέδιο πόλεως. Δεν θα πρέπει να δούμε σ' αυτή την ξαφνική επιδρομή της πολεοδομίας ένα τυχαίο γεγονός στην πορεία του "εκπολιτισμού" μας, αλλά μια προσπάθεια για νέα οργάνωση των πόλεων, κάτω από την νέα κοινωνική κατάσταση που επιβάλλεται, μια προσπάθεια που η επιβολή της προσκρούει πάντα στον λαό καθώς γίνεται έξω και πάνω απ' αυτόν, για να ορίσει τη ζωή του και να την ελέγξει.

Στο σχέδιο της Αθήνας βλέπουμε μια πόλη δημιουργημένη των νεοκλασικών αντιλήψεων, πόλη της εξουσίας και για την εξουσία. Το σχέδιο ολόκληρο στηρίζεται στη σύνδεση και αντιπαράθεση του Παλατιού και της Ακρόπολης. Το παλάτι, σύμβολο της εξουσίας, με τα υπουργεία του δεξιά κι αριστερά του, μέσα σε κήπους πράσινους, περίοπτο, κι αυτό όπως και τα έξι υπουργεία του, απόλυτα κυρίαρχο και μνημειακό, είναι ο ένας πόλος και ο άλλος η Ακρόπολη, το σύμβολο της αιώνιας ιδέας του ελληνικού έθνους, το επιχείρημα της επιβίωσης της αρχαίας ελληνικής φυλής, το προσωρινό υποκατάστατο της Αγίας Σοφίας, το αριστούργημα, στα νεοκλασικά μάτια της ευρωπαϊκής άρχουσας τάξης. Η Αθηνάς συνδέει τους δύο πόλους, μέσω της εμπορικής αγοράς, αποτελώντας ένα σεβαστού πλάτους (38μ.) βουλεβάρτο. Χαρακτηριστική είναι η σημασία που δίνεται στο εμπορικό κέντρο της πόλης, ακριβώς στο ενδιάμεσο του παλατιού και της Ακρόπολης, και που φυσικά είναι συνέπεια της ευρωπαϊκής ανάπτυξης του ελεύθερου ανταγωνισμού.

Το διοικητικό κέντρο (Παλάτι και έξι υπουργεία), μαζί με το εμπορικό κέντρο, περιβάλλονται από τέσσερις μεγάλες λεωφόρους, "βουλεβάρτα", πλάτους 38μ., ενώ το μεγάλο αυτό τετράγωνο είναι διαμορφωμένο σύμφωνα με ένα σύστημα Ιπποδάμειο, συμμετρικό και ιεραρχικό, απόλυτα σαφές και καθαρό. Δεξιά και αριστερά του "τετραγώνου" αυτού βρίσκονται στρατώνες, που επικοινωνούν μέσω μεγάλων ευθύγραμμων δρόμων με το διοικητικό κέντρο ενώ πίσω του βρίσκεται μεγάλο πάρκο. Το σύνολο αυτό της εξουσίας, του εμπορίου και του στρατού, βρίσκεται ενοποιημένο στη μια πλευρά της πόλης, ξεχωρισμένο από το ζωντανό κομμάτι της, πολεοδομημένο πάνω στα χωράφια, με δρόμους παράλογα ευθείς και φαρδιούς, αν δεν υπάρχει μέσα τους η λογική του απόλυτου ελέγχου του χώρου. Δύο μεγάλες λεωφόροι, η Πειραιώς και η Σταδίου, που ηγάζουν από το παλάτι και, διασχίζουν όλη την πόλη, κατευθύνονται στο Πειραιά και στο μελλοντικό Στάδιο αντιστοίχως. Αφού πρώτα, στην ουσία, διαχωρίσουν την καινούργια από την παλιά πόλη.

Οι ήδη χτισμένες περιοχές του Ψυρρή και της Πλάκας διατηρούνται περιτειχισμένες από τα "νέα τείχη", τις λεωφόρους, δηλαδή, Πειραιώς, Ευριπίδου και Σταδίου.

Ολόκληρη σειρά διευθετήσεων προσπαθεί να "διασαφηνίσει" τα στενά σοκάκια και να τα ευθυγραμμίσει, ενώ μεγάλοι ευθείς δρόμοι σχεδιάζονται να κατατέμνουν τον χτισμένο χώρο. Η περιοχή από την Ερμού και πάνω χαρακτηρίζεται αρχαιολογικός χώρος και προορισμένος για ανασκαφή.

Η περιοχή της πλατείας Κουμουνδούρου γίνεται, κατά κάποιο τρόπο κέντρο της ελληνικής εξουσίας. Εκεί τοποθετείται το βουλευτήριο και η χωροφυλακή, η δε περιοχή του Κεραμεικού χαρακτηρίζεται αρχαιολογικός χώρος.

Συμμετρικά, στην περιοχή της πλατείας Συντάγματος δημιουργείται ένα πολιτιστικό κέντρο, όπου βρίσκονται συγκεντρωμένες η Ακαδημία, η Βιβλιοθήκη και η Επισκοπή. Στο κέντρο αυτό συρρέουν ακτινωτά οι δρόμοι προς Λυκαβηττό, Μεσόγεια, Ολυμπείο, Φάληρο και Κεραμεικό (Ερμού).

Το σχέδιο του Κλεάνθη διατηρούσε έξι κύριες εισόδους στην Αθήνα (που περίπου ταυτιζόντουσαν με τις πόλεις των Αθηνών απ' τα αρχαία χρόνια, ως τότε) δηλαδή: προς τον Πειραιά, την Ελευσίνα, την Ιερά Οδό, το Μενίδι, το Φάληρο (Συγγρού), τα Μεσόγεια και τα Σεπόλια.

Το σχέδιο αυτό, που παρά τις ατέλειες του είχε τη λογική της διατήρησης της κοινωνικής δομής, συγκρούστηκε με τα κερδοσκοπικά συμφέροντα των προκρίτων και των άλλων επιφανών ανδρών, που το αποδομοποίησαν, αποδεικνύοντας κατά κάποιο τρόπο τις εσωτερικές αντιφάσεις της αστικής τάξης στα χρόνια εκείνα, και άλλαξαν τη βασική λειτουργία του, κυρίως μειώνοντας το φάρδος των δρόμων. Αποτέλεσμα ήταν η δημιουργία ταραχών και τελικά ο ερχομός του Λεόν φον Κλέντσε, απεσταλμένου της βαυαρικής αυλής και επίσημου αρχιτέκτονα της, για να λύσει το θέμα.

Έτσι τελειώνει, άδοξα στις 23-6-1834, ένα χρόνο μετά την έγκριση του, η ιστορία του πρώτου σχεδίου της Αθήνας, αφού όμως πρώτα σφράγισε με την βάση της δομής του, το κέντρο της σύγχρονης Αθήνας.

Ο Λεόν φον Κλέντσε, που χαρακτηρίζεται σαν αναχρονιστικός, φέρνει ριζικές αλλαγές στην πόλη, που περισσότερο μπορούν να θεωρηθούν σαν καλύτερη οργάνωση της άμυνας της πόλης από τα έξω. Να πώς περιγράφει την επέμβαση του Κλέντσε ο Μπίρης:

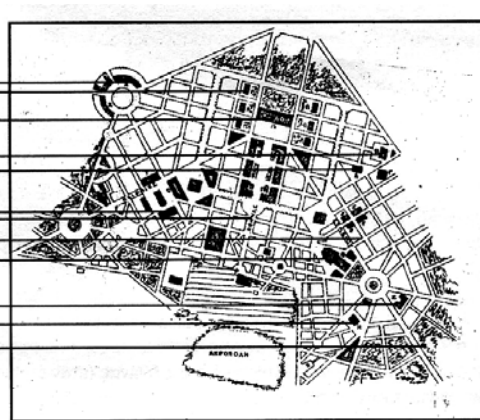
"Παρασυρμένος (ο Κλέντσε) από αντιλήψεις περί οχυρωμένων πόλεων του 18ου αιώνα, έκρινε ότι το σχέδιον Κλεάνθους και Σάουμπερτ άφηνε εκτεθειμένη την πόλη εις εχθρικές επιδρομάς, διότι είχε πολλές εξόδους προς πάσαν κατεύθυνσιν. Εξέτρεψε τις οδούς της Πλάκας και την κατέστησεν αδιέξοδον. Διέκοψεν επίσης και άλλων σημαντικών δρόμων την προς το τέρμα του σχεδίου συνέχισιν, και περιέκλεισε την πόλιν εις μίαν περιφερειακήν οδόν, εις την οποία προέβλεψε 4 εν όλω Πύλας, προς ισαριθμούς κατευθύνσεις: προς Πειραιά, προς Σεπόλια, προς Πατήσια και επέκταση της οδού Αθηνάς, προς Μεσόγεια".

Ο Κλέντσε δεν έκανε μόνο αυτές τις αλλαγές, όμως, αλλά και άλλες σημαντικές. Μείωσε το πλάτος των δρόμων, ικανοποιώντας τη θέληση των Αθηναίων. Μετέφερε το Διοικητικό κέντρο στην περιοχή του Κεραμεικού, εκεί όπου είχαν τα σπίτια τους οι Φαναριώτες, και τοποθέτησε στην αρχική της θέση, στην πλατεία Ομονοίας, τη Μητρόπολη. Περίορισε τον χώρο των ανασκαφών.

Στο σχέδιο που εκπόνησε ο Κλέντσε το διοικητικό κέντρο δεν διατηρεί τον ρόλο του σαν ιδεολογικά ισοδύναμο με την Ακρόπολη πόλο. Αντίθετα τη θέση αυτή καταλαμβάνει η Μητρόπολη. Το διοικητικό κέντρο στην θέση του Κεραμεικού οργανώνεται

Σχέδιο Κλεάνθη - Schaubert

- στρατώνες
- υπουργεία
- ανάκτορα
- στρατώνας - πολεμαρχείο
- νομισματοκοπείο
- αστυνομία
- αγορές
- οδός Αθηνάς
- επισκοπή
- ακαδημία
- βιβλιοθήκη
- οδός Σταδίου

ιεραρχικά, έχοντας πάλι κοντά του τους στρατώνες, και σχηματίζοντας έτσι πάλι μια ενότητα σαφώς πολεοδομημένη με Ιπποδάμεια σύστημα, με τα "δημόσια κτίρια" σε ελεύθερους χώρους, που βρίσκονται ο βασιλιάς, η διοίκηση, οι Φαναριώτες και ο στρατός.

Η οδός Πειραιώς διασχίζει το διοικητικό κέντρο και σύμφωνα με οδηγίες του Κλέντσε καταργείται η ευθύτητα που της είχε δώσει ο Κλεάνθης και ακολουθείται το παλιό καμπύλο μονοπάτι ώστε να μην είναι, για λόγους αμυντικούς, εύκολα προσελάσιμη η Αθήνα από τον Πειραιά. Για τον ίδιο εξάλλου λόγο καταργήθηκαν και οι δρόμοι προς το Φάληρο και το Δαφνί (Ιερά Οδός), οι μόνοι δρόμοι που είχαν άμεση επαφή με τη θάλασσα και την Πελοπόννησο. Το ελληνικό κέντρο, δηλαδή το βουλευτήριο και η Χωροφυλακή, διατηρεί την παλιά του θέση, μόνο που τώρα γειτονεύει και με το Διοικητικό κέντρο. Η δομημένη περιοχή κατατέμνεται με ευθείς δρόμους, χωρίς ο Κλέντσε να κάνει καμμία άλλη προσπάθεια αποσαφήνισης των σοκακιών. Το πολιτιστικό κέντρο μετατίθεται στη σημερινή του θέση (Ακαδημία, Βιβλιοθήκη, Πανεπιστήμιο), και το κύριο εμπορικό κέντρο του Κλεάνθη υποκαθίσταται στο μεγαλύτερο μέρος του από τον Κήπο του Λαού. Ο περιφερειακός δρόμος που συμπεριλαμβάνει την Ακρόπολη και η μείωση των εισόδων της Αθήνας οδηγούν σε μια μείωση των δυνατοτήτων οργανικής επέκτασης της σχεδιασμένης πόλης.

Και στα δύο σχέδια μπορούμε να παρατηρήσουμε τη θέληση πολεοδομικού ελέγχου στην ήδη κατοικημένη από Αθηναίους περιοχή (Ψυρρή, Πλακά) και τη τοποθέτηση δίπλα της της Χωροφυλακής, του κέρβερου που οι Βαυαροί στην Ελλάδα φροντίζουν να οργανώσουν καλύτερα από οτιδήποτε άλλο στην Ελλάδα. Και στα δύο σχέδια η εξουσία βρίσκεται συγκεντρωμένη σε μια ενότητα, έξω από την παλιά πόλη και μάλιστα με τους στρατώνες δίπλα της. Στη λύση του Κλέντσε η εξουσία έχει επιπλέον στη διάθεση της την οδό Πειραιώς, άμεσο δρόμο διαφυγής σε τυχόν φασαρίες.

Όμως ούτε το σχέδιο του Κλέντσε, που εγκρίθηκε στις 28 Σεπτεμβρίου 1834, τηρήθηκε στο σύνολο του.

Την 1η Δεκεμβρίου 1834 ιδρύεται "Αρχιτεκτονικό τμήμα" στο υπουργείο εσωτερικών, όπου μετέχουν στρατιωτικοί και αρχιτέκτονες, μεταξύ των οποίων ο Κλεάνθης.

Έπειτα από επίμονες προσπάθειες του τελευταίου εγκρίνεται η διαπλάτυνση της Πανεπιστημίου και της Ερμού, η δημιουργία της Πατησίων και η επέκταση της Αιόλου καθώς και η επέκταση του αρχαιολογικού χώρου, που ο Κλέντσε είχε ελαττώσει, μέχρι την Ερμού, από το Μοναστηράκι και πέρα.

Παράλληλα, ένα άλλο πρόβλημα δημιουργείται με τη θέση του παλατιού. Εκεί που το τοποθέτησε ο Κλέντσε βρίσκεται σε σχετικά χαμηλή περιοχή και από απόψεως γειτονιάς, παρά τους λίγους Φαναριώτες, και από απόψεως κυριαρχίας στην πόλη. Έτσι στις 26 Ιανουαρίου 1836 μετατίθεται το διοικητικό κέντρο στην περιοχή της πλατείας Συντάγματος όπου αποκτά πιο κυριαρχική, από πλευράς πανοπτικότητας θέση (βρισκόταν σε θέση υψηλότερη και από τις δύο προηγούμενες λύσεις). Η μεταφορά

και το σπίτι του. Το μέτρο αυτής της επιβολής του ελέγχου στην αρχο-ντογειονία κρατήθηκε για πολύ καιρό, για να διατηρηθεί ως τις μέρες μας με τη μορφή πιστοποιητικού κοινωνικών φρονημάτων.

Με το σχέδιο αυτό του Χοχ ολοκληρώνεται και η πρώτη εποχή της διαμόρφωσης της Αθήνας.

Η Αθήνα από το 1833 ως το 1843

Ποια ήταν η Αθήνα των πρώτων χρόνων;

"Το πλείστον μέρος της νέας πόλεως σύγκειται εκ κακώς εκτισμένων οικιών, μεταξύ των οποίων ούτε λεωφόροι υπάρχουν έτι, ούτε φανοί, ούτε άμαξαι, εν ενί λόγω ουδέν δυνάμενον να ενθμίση ότι ζης εν πρωτεύουση και τουλάχιστον εν απλή ευρωπαϊκή πόλει.

(...) Αι Αθηναί ησαν (...) πόλις όλως άτακτος· άπασαι αι παλαιοι οδοί είναι σκόλιοι και άνευ ουδεμιάς συμμετρίας.

Δυστυχώς, παρά των Βαυαρών εγένετο ήδη ευρή σχέδιον οδών και πλατειών κατά το σχέδιον του Βερολίνου, εάν δε εκτελέσωσιν αυτό, ο ήλιος ακωλύτως θα κατακαύση τους κατοίκους και κατ' οικίαν και καθ' οδόν"

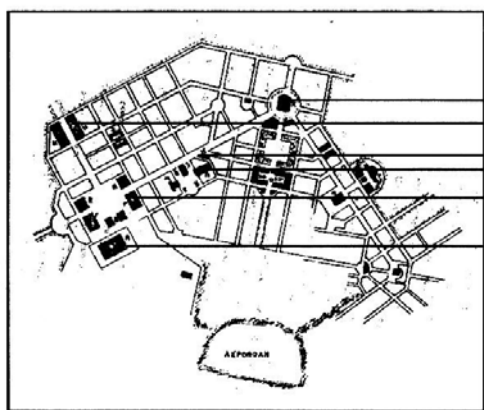
Για τα σπίτια των πρώτων χρόνων μιλάει εκφραστικότερα και ο Αντ. Μηλιαράκης: "κατοικίας κακώς ωποδομημένες, χθαμαλές, πενιχράς εξωτερικής και εσωτερικής όψεως, άνευ ακρογωνιαίων λίθων, άνευ σχεδίου, συνσφιγμένες περί στενάς, ανομόλους και ακάθαρτους οδούς"⁸. Είναι φανερό πως πρόκειται κυρίως για τις παλιές γειτονιές, όπου ζουν οι γνήσιοι Αθηναίοι. Είναι χαρακτηριστικό πως στις γειτονιές αυτές, στην Πλάκα, στου Ψυρρή, στο Μοναστηράκι, αναπτύσσεται η λαϊκή Αθήνα, αλλά και ότι εκεί, στο παλιό τουρκικό διοικητήριο, δίπλα στο Μοναστηράκι, εγκαθίστανται οι στρατώνες του πεζικού, "ακοίμητος φρουρός των σπλάχνων του λαού".

Όμως η κατάσταση αυτή δεν έπρεπε να διατηρηθεί. Το "αρχιτεκτονικό τμήμα" του υπουργείου Εσωτερικών έβγαλε σειρά διαταγμάτων "περί υγιεινής οικοδομής πόλεων και χωριών (5-2-1835), «περί εκτελέσεως του σχεδίου Αθηνών» (9-4-1836), "περί προσθήκης εις το σχέδιον των Αθηνών (12-11-1836) κλπ. Με τα σχέδια αυτά καθορίζονται ελάχιστα μεγέθη οικοπέδων και επιβάλλονται ειδικοί κανόνες δομήσεως (διώροφα κτίρια και κλειστό οικοδομικό σύστημα) σε κεντρικούς δρόμους: Αιόλου, Αθηνάς, Ερμού, Σταδίου, Πειραιώς, Ευρυπιδου, πλ. Ομονοίας, πλ. Κουμουνδούρου. Παράλληλα έχουν αρχίσει να χτίζονται και τα αρχοντόπιτα.

Στη διάρκεια της δεκαετίας χαράζονται οι πρώτοι βασικοί δρόμοι: Πειραιώς, Αθηνάς, Ερμού, Πατησίων, και λιθοστρώνονται βασικοί δρόμοι της παλιάς πόλης: Κολοκοτρώνη, Αδριανού.

Έτσι, η κατάσταση το 1840 έχει κιόλας αλλάξει αρκετά. Τώρα "εκτίσθησαν οικίαι στέρειαι και κατά την θέαν κομψόταται"⁹. Είναι προφανές ότι η Αθήνα «γίνεται» σιγά σιγά πρωτεύουσα. Ποιοί ζουν στην πρωτεύουσα αυτή; Ευρωπαίοι, πλούσιοι Έλληνες, Φαναριώτες, Βαυαροί στρατιώτες και λίγοι εργάτες, κυρίως οικοδόμοι. Αυτά τουλάχιστον γράφουν οι περιηγητές. Αλλά και πού ζουν: "βορείως της οδού Αδριανού", δυτικά της νέας πόλης στη Νεάπολη, ενώ πολύ λίγα κτίρια χτίζονται στη Σταδίου και την Πανεπιστημίου.

Τα πρώτα χρόνια της Αθήνας περνούν με τις διαμάχες για τα σχέδια, τις διευθετήσεις ειδικών χώρων (παλάτι), την πρώτη οδοποιία και την πρώτη οργάνωση της πρωτεύουσας. Όμως, αν όλα φαίνονται τόσο ήρεμα, δεν είναι. Η Αθήνα είναι έξω από τη φωτιά, αλλά πάντως ανάβει κι αυτή, έστω και κάτω απ' τα όπλα των "ευγενών" της. Στις 3 Σεπτεμβρίου 1843 ένα πραξικόπημα αναγκάζει τον Όθωνα να δεχτεί σύνταγμα. Το σημαντικό εδώ βρίσκεται στον ρόλο που παίζει, για πρώτη φορά, η πλατεία Συντάγματος (που άλλωστε ονομάστηκε έτσι από το γεγονός αυτό). Γίνεται τόπος και χρόνος της αλλαγής, χώρος συγκέντρωσης του πλήθους και του στρατού, χώρος που φορτίζεται

Δεξιά: σχέδιο Leo von Klenze

- μητροπολιτικός ναός
- στρατώνες υπικού και πεζικού
- αστυνομία
- υπουργεία, βουλή, γερουσία
- ανάκτορα
- φυλακές

Αριστερά: χάρτης της γεωγραφικής υπηρεσίας του γαλλικού στρατού, που δείχνει την κτισμένη επιφάνεια της Αθήνας το 1854 αλλά και (γύρω

του διοικητικού κέντρου έγινε μετά από μελέτη του βαυαρού αρχιτέκτονα Γκαϊρντερ. Τέλος, έγινε ειδική διαμόρφωση για τον νέο χώρο από τον υπολοχαγό Χοχ, που εγκρίθηκε στις 9 Ιουνίου 1837. Το σχέδιο του Χοχ ξεκαθάρισε την περιοχή της πλατείας Συντάγματος και της έδωσε περίπου τη σημερινή μορφή. Παράλληλα με ειδικό νόμο, υποχρεώθηκε, όποιος ήθελε να χτίσει στην περιοχή αυτή, να υποβάλλει προηγούμενως τα σχέδια στον βασιλιά, για να αποφασίσει αυτός αν του αρέσει ο νέος γείτονας

ιδεολογικά, αφού εκεί, που βρίσκεται το παλάτι, θα κατευθύνεται πάντα η διαμαρτυρία αλλά και το πανηγύρι.

Η Αθήνα από το 1843 ως το 1863

Το πραξικόπημα του 1843 είχε βέβαια συνέπεια ένα σύνταγμα, αλλά το σύνταγμα, εκτός από την κατοχύρωση ορισμένων ατομικών δικαιωμάτων, δεν έφερε ουσιαστικές αλλαγές. Και εν πάσει περιπτώσει γρήγορα καταργήθηκε στην ουσία, και η εξουσία πέρασε στα χέρια του Όθωνα και του Κωλέττη, ως το 1856. Το 1856 τελειώνει ο Κριμαϊκός πόλεμος (συνθήκη Παρισίου) κι ανοίγεται η Μέση Ανατολή στο εμπόριο των Άγγλων και των Γάλλων, πράγμα που ταυτόχρονα σήμαινε και τη μεγάλη κίνηση της διασπασμένης ελληνικής αστικής τάξης, της οικονομική ανάπτυξη της και την άνοδο της δύναμης της στην Ελλάδα. Πάντως οι κυβερνήσεις από το 1856 ως το 1862 δεν παύουν να στελεχώνονται από "αφροσιωμένους" στο στέμμα. Μόνο στα τελευταία χρόνια του Όθωνα, από το 1859 και μετά, η αντιπολίτευση Ξυρράει, και μέσα από συρροή συνωμοσιών κι εξεγέρσεων, παίρνει με τη δική της συνωμοσία την εξουσία. Κι έτσι τελειώνει η ηγεσία του Όθωνα στην Ελλάδα.

Τώρα πια, στην περίοδο αυτή, αρχίζει να υπάρχει και να αναπτύσσεται μια ουσιαστικότερη ζωή στην Αθήνα. Παίρνουν και δίνουν οι δεξιώσεις και οι χοροί της καλής κοινωνίας, προχωρά και η ζωή του λαού. Στην Πλάκα δίνει παραστάσεις "ανατολικόιο θέατρο σκιών", μ' άλλα λόγια Καραγκιόζι(ης). Στη γωνία Αιόλου κι Ερμού υπάρχει καφενείο, η "Ωραία Ελλάς", κέντρο φοιτητόκοσμου κι αντιπολίτευσης, που αποτελεί καρδιά της πολιτικής ζωής της Αθήνας. Το πανεπιστήμιο, τα χρόνια αυτά, είναι κέντρο του νεωτερισμού και της προοδευτικότητας, και ηγή των πολλών αμφισβητήσεων και συγκρούσεων.

Ο "εκπολιτισμός" όμως δεν έχει έρθει ακόμα. Το αγαπητό παιχνίδι των λαϊκών Αθηναίων είναι ο πετροπόλεμος της Κυριακής, που συνήθως τελειώνει με τη βίαιη επέμβαση της αστυνομίας. Παρόλα αυτά, το παιχνίδι επιβίωσε στις συνοικίες Ψυρρή και Πλάκας ως το 1909.

Ενώ μέχρι τώρα η αντίδραση, η φανερή, στην κυβέρνηση και την εξουσία της, αναπτυσσόταν σε επαρχίες του κράτους, ή με την ανάπτυξη των (κοινωνικών) "ληστών", αρχίζουν να υπάρχουν επεισόδια και στην Αθήνα. Το 1859 γίνονται μεγάλες συγκρούσεις μεταξύ φοιτητών και αστυνομίας, τα λεγόμενα σκιαδικά. Στην διάρκεια τους γίνονται πραγματικές μάχες στη Νεάπολη (το λεγόμενο Προάστειον που είχε αρχίσει να μεταβάλλεται σε φοιτητογειτονιά) με οδοφράγματα. Κύριος τόπος συγκέντρωσης του πλήθους ήταν τα Προπύλαια του Πανεπιστημίου, ενώ η διαδήλωση που έγινε πέρασε απ' την Αιόλου και ανέβηκε την Ερμού, δηλαδή τους ζωντανούς δρόμους της εποχής, για να συγκρουστεί στο Σύνταγμα με την αστυνομία.

Την ίδια ώρα ο στρατός καταλάμβανε το Πανεπιστήμιο, για να εμποδίσει την επιστροφή των φοιτητών στον χώρο τους. Να τι γράφει η "Αθηνά" για την στάση της αστυνομίας:

*"επέπεσε έτι μάλλον κατά των μαθητών με βούνευρα και άλλας ράβδους τας οποίας συνήθως φέρουν οι "καλοί" της αστυνομίας κλητήρες (...) και με τας οποίας χτυπούν βαρβάρως τους πολίτας"*¹⁰.

Σε άλλη εφημερίδα η αστυνομία χαρακτηρίζεται "σώμα βασιβουλούκων". Όθωνας θα πέσει το 1862, μετά από "επανάσταση" σύσσωμου του στρατού και τη στιγμή που έλειπε σε ταξίδι. Προηγούμενος ο λαός είχε ξεσηκωθεί σε πολλές πόλεις και νησιά, και στο Ναύπλιο οι επαναστάτες κατάφεραν επί 67 ημέρες να αποκρούσουν τον βαυαρικό στρατό, έναν στρατό που ο αρχηγός του, μην έχοντας κάποιο ιδανικό να του προτείνει, του μοίραζε ούζο, ώστε λογιασμένοι οι στρατιώτες να μην απειθούν στις διαταγές του.

Νωρίτερα, το 1843, έγινε μια σημαντική αλλαγή. Πολλοί βαυαροί έφυγαν και οι τεχνικές υπηρεσίες του κράτους γέμισαν από τους πρώτους αποφοίτους της σχολής Ευελπίδων και άλλους Έλληνες που είχαν σπουδάσει σε ξένες στρατιωτικές σχολές. Τώρα, για όλην αυτήν την περίοδο, οι στρατιωτικοί έχουν την πρώτη και την τελευταία κουβέντα στα θέματα του σχεδίου πόλεως.

Η δραστηριότητα των Ελλήνων στρατιωτικών απέδωσε το 1847 ένα πρώτο σχέδιο της Αθήνας, όπου εμφανίζονταν βελτιώσεις ή μεταβολές. Το σχέδιο του 1847 είχε σαν κύριες διαφορές με τα προηγούμενα σχέδια την μείωση της έκτασης της πλ.

Συντάγματος, τη δημιουργία της οδού Ακαδημίας, και τη ρυμοτόμηση της Νεάπολης, που ήταν αυθαίρετος οικισμός. Το σχέδιο δεν εφαρμόστηκε, κι όσον αφορά στη μείωση της πλατείας, ήταν έντονη και η αντίδραση του λαού. Το 1849, νέα τροποποίηση του ρυμοτομικού σχεδίου πρότεινε τη μείωση της πλ. Συντάγματος, κι αυτή ήταν η τέταρτη προσπάθεια για την μείωση της πλατείας, που πάλι δεν εφαρμόστηκε λόγω της αντίδρασης των περιοίκων. Το 1850 γίνεται μια πρώτη διαπλάτυνση της Αιόλου και ρυμοτομείται ο κήπος του Λαού, εκτός από ένα κεντρικό τμήμα, που αποτελούσε μόνο το 1/5 της αρχικής πλατείας. Τότε χαράχτηκαν οι Κλεισθένους, Κρατινίου, Ευπόλιδος, Απελλού-Στρέϊτ και Ικτινίου. Τέλος το 1856 αποφασίστηκε στην πλατεία που περίσσεψε να χτιστεί το δημοτικό θέατρο.

Μετά το 1856 η δράση των στρατιωτικών συστηματοποιήθηκε.

*"Τάξεις και σύστημα εχαρακτήριζαν την δράσιν της απεσπασμένης εκ της διευθύνσεως Μηχανικού του στρατού υπηρεσίας εν τη εφαρμογή του ρυμοτομικού σχεδίου και εις την εποπτεία επί της οικοδομήσεως. Αλλά και με αξιοσημείωτον ευρύτητα αντιλήψεως και αποφασιστικότητας απέβλεψεν αυτή εις ουσιαστικήν βελτίωσιν της ρυμοτομίας, ιδίως εις την εμπορικήν περιοχίην της παλαιάς πόλεως..."*¹¹. Έτσι, στο διάστημα 1856 -1858 εξεδόθη μια σειρά τροποποιητικών διαταγμάτων, δια των οποίων ενεκρίθησαν υπέρ των 30 διευθετήσεις και διαπλατύνσεις οδών, από 2,50 έως 6μ. εις 5 έως 8μ. Μεταξύ αυτών αι οδοί Πραξιτέλους, Αγίου Μάρκου, Καλαμιώτου, Απόλλωνος, και Αγίων Αναργύρων. Εδημιουργήθησαν επίσης μικροί πλατεία εις επίκαιρα σημεία..."¹².

Τότε έγινε και η διαπλάτυνση της Γ. Σταύρου από 12 σε 20 μ.

Η σπουδαιότερη όμως διαπλάτυνση ήταν η σχετιζόμενη με τον σιδηρόδρομο Αθηνών - Πειραιώς, διαπλάτυνση της Ερμού. Από την προμελέτη του σιδηρόδρομου προέκυπε ότι ο σταθμός θα ήταν στο θησείο. Έτσι κρίθηκε αναγκαίο να διαπλάτυνθεί και να ευθυγραμμιστεί η συνδέουσα πλ. Συντάγματος και θησείο, Ερμού.

*"Αληθής πολεοδομικός οργανισμός εις το εμπορικό ιδίως τμήμα της παλαιάς πόλεως.... Η διεύθυνσις του μηχανικού του στρατού, επιδεικνύουσα δια την εκτέλεσιν ανάλογον δραστηριότητα επέβαλλεν - εις ωρισμένας περιπτώσεις και δια της αστυνομίας - την εκκένωσιν των ρυμοτομειμένων κτισμάτων και, με τους σκαπανείς της προέβαινε εις την καταδάφισίν των"*¹³.

Η διεύθυνση μηχανικού είχε πρόγραμμα της να επεκτείνει την Καραγεώργη Σερβίας μέχρι του Κεραμεικού, και τη Μητροπόλεως μέχρι της πλ. Μοναστηρακίου. "θα εδημιούργει ούτω δύο μεγίστης σπουδαιότητας νέας αρτηρίας δια μέσου του εμπορικού τμήματος της παλαιάς πόλεως".

Δυστυχώς όμως για τον ζήλο τους, ξεσηκώθηκαν οι Αθηναίοι και τα φιλοπρόδοα σχέδια ναυάγησαν.

Την ίδια εποχή γκρεμίστηκαν εκκλησίες μεσαιωνικές, μεταξύ των οποίων ο Αγ. Αθανάσιος του Ψυρρή, για να ανοίξει η πλ. Ηρώων (πλ. Ψυρρή).

Παράλληλα με τον οργανισμό των στρατιωτικών, το 1857 ο γάλλος Ντανιέλ ανέλαβε από την κυβέρνηση την κατασκευή δρόμων και γεφυρών στο λεκανοπέδιο Αθηνών. Κατασκευάστηκε τότε η περιφερειακή της Ακροπόλεως (Δίον. Αρεοπαγίτου, Απ. Παύλου, Ηρακλειδών). Κατόπιν ο Ντανιέλ οδόστρωσε με σύστημα Μακ Άνταμ τις: Σωκράτους, Λυκούργου, Σταδίου, Πανεπιστημίου, Φιλελλήνων, Βουλής, Απόλλωνος, Ερμού, Αθηνάς, Αιόλου, Κολοκοτρώνη, Ευρυπίδου, Σοφοκλέους και πολλές παρόδους τους, όπως και τις πλατείες Συντάγματος, Κλαυθμώνος, Ομονοίας, Βαρβακείου. Πάντως και ο Ντανιέλ αναγκάστηκε να σταματήσει το 1860, μετά την αντίδραση του κόσμου.

Το 1860 συγκροτήθηκε επιτροπή από αρχιτέκτονες και στρατιωτικούς, κάτω από την διεύθυνση του συνταγματάρχη Σταυρίδη, κι ανέλαβε την σύνταξη οριστικού σχεδίου πόλεως.

Το σχέδιο αυτό, που έμεινε γνωστό σαν σχέδιο Σταυρίδη, θεωρήθηκε πολυδάπανο, και γι' αυτό απορρίφτηκε. Ενώ ανατέθηκε στη στρατιωτική πολεοδομική υπηρεσία η περαιτέρω επεξεργασία του, που θα ολοκληρωθεί αργότερα, όταν ο Όθωνας θα έχει διωχτεί, το 1864.

Το 1862 η Αθήνα είναι πια μια πόλη 42.000 κατοίκων. Οι περισσότεροι από αυτούς ζουν στην παλιά πόλη, που όσες επεμβάσεις κι αν έγιναν, διατηρεί σε μεγάλο βαθμό την πυκνότητα και την πολυπλοκότητα της. Η Νέα Αθήνα αγκαλιάζει την παλιά και είναι απόλυτα πολεοδομημένη, σύμφωνα με τα σχέδια. Μόνο που

εδώ τα κτίσματα είναι ελάχιστα. Το Πανεπιστήμιο, Δημόσια κτίρια, και ελάχιστα σπίτια. Το ίδιο συμβαίνει και στην περιοχή του παλατιού, όπου η ειδική νομοθεσία μειώνει τους ιδιοκτήτες. Όπως είπαμε και πριν οι πρώτοι εργάτες στην Αθήνα ήταν οικοδόμοι, και μένανε στα Αναψώτικα και στη Νεάπολη, που ήταν αυθαίρετοι οικισμοί, εκτός σχεδίου. Απ' αυτούς η Νεάπολη είχε γεμίσει φοιτητές και καλλιτέχνες και είχε αποτελέσει ορμητήριο και τόπο μαχών στα "σκιαδικά".

Το 1850 ο Μπρεϊμ έφτιαξε το Μεταξουργείο, μεταξύ των οδών Μ. Αλεξάνδρου, Κολοκυνθούς, Λεωνίδου και Γιατράκου. Ήταν φυσικό γύρω του να μαζευτούν κι οι εργάτες του, και να δημιουργηθεί μια ακόμα εργατο-γειτονιά. Όταν κατόπιν, το 1856, φτιάχτηκε το εργοστάσιο αερίοφωτος, γεννήθηκε δίπλα του μια παραγκούπολη, το Γκαζοχώρι, ή Γκάζι.

Βλέπουμε λοιπόν πώς έχουν δημιουργηθεί γειτονιές και γειτονιές. Λαϊκές γειτονιές και αριστοκρατικές. Και πως όσο περισσότερο "χαμηλές" τάξεις ζουν, τόσο μακρύτερα από την πολεοδομία βρίσκονται, στους αυθαίρετους οικισμούς, στην παλιά πόλη, ενώ αντίθετα οι αριστοκράτες ζουν στο κέντρο, κοντά στο παλάτι ή στα επιφανή δημόσια κτίρια.

Η Αθήνα στην περίοδο 1862 -1864

Ο Όθωνας διώχτηκε τον Οκτώβριο του 1862 και ο Γεώργιος ο Α ήρθε τον Οκτώβριο του 1863. Το 1864 ψηφίζεται σύνταγμα συντηρητικό, αλλά και με αρκετά δημοκρατικά άρθρα. Η περίοδος που μεσολάβησε, από το 1862 ως το 1863, ονομάζεται συνήθως μεσοβασιλεία. Να τι λέει ο Σ. Μαρκεζίνης γι' αυτήν:

"Η περίοδος αυτή, γνωστή εις την Ιστορίαν ως περίοδος της μεσοβασιλείας, κατέστη συνώνυμος του αχαλίνωτου κομματισμού και της αναρχίας. Όπως κατά την μεσολαβήσαν από της δολοφονίας του Καποδιστρίου μέχρι της αφίξεως του Οθωνος περίοδον η λέξις Σύνταγμα προεκάλει και εις το ακρότατον χωρίον της Ελλάδος φρικην, καθότι συνεδέθη με τους ταραξίες και αναρχικούς, τοιουτοτρόπως και τώρα τα ίδια συναισθήματα εδημιούργει η λέξις μεσοβασιλεία.

Αι συγκρούσεις της περιόδου αυτής υπήρξαν αιματηροί. Εις τας Αθήνας διεξήγοντο αληθείς μάχαι με χρησιμοποίησιν οδοφραγμάτων. Διεξήχθησαν ακόμη κατ' Ιούλιον 1863 και μάχαι εκ του συστάδην. Οι λησταί ανεμινύοντο με επαναστατημένους στρατιώτας. Υπουργοί ηγματούζοντο και η κυβέρνησις εξευτελιζέτο συνθηκολογούσα δια την απελευθέρωσιν των. Οι ξένοι ηναγκάστηκαν να επέμβουν. Απεβιάστηκαν βρετανικά, γαλλικά και ρωσικά αγγήματα προς προστασίαν της Εθνικής Τραπεζής...."¹⁴ Το μεγαλύτερο ενδιαφέρον έχουν, απ' όλα τα επεισόδια της μεσοβασιλείας, τα "Ιουνιακά", που τελικά ήταν μια έκφραση της διαμάχης "ορεινών" και "πεδινών", δηλαδή προοδευτικών και συντηρητικών, στον χώρο της Αθήνας. Να πώς έχουν τα γεγονότα:

Εβδομήντα ληστές, με επικεφαλής τον λήσταρχο Κυριάκο μάχονται με τον στρατό και την αστυνομία στον Σταυρό του Υμηττού¹⁵. Τελικά παραδίνονται με τον όρο να κατέβουν ένοπλοι στην Αθήνα. Στον δρόμο (σημερινή Κηφισίας) οι ληστές ξέφυγαν από τον έλεγχο της αστυνομίας και οχυρώθηκαν στη Μονή Πετράκη. Τότε ένα τάγμα στρατού οχυρώθηκε γύρω απ' τη Μονή για να την καταλάβει. Όμως:

"αντί της διεξαγωγής επιχειρήσεων εγένετο συνδιάλεξις των ληστών με τους πολιορκούντας. Πολλάκις δε ουτε καν ετήρουν τα προσήματα και απλούστατα δεν επολέμουν"¹⁶. Με τους στρατιώτες αυτούς «ετέθησαν αλληλέγγυοι δυνάμεις χωροφυλακής, πυροβολικού και αστυνομίας...". Και προφανώς έγινε κίνημα.

"Οι στασιάζαντες, προς τους οποίους απροσηματίστως είχε συνταχτεί και ο λήσταρχος Κυριάκος με την συμμορίαν του, περιήρχοντο την πάλιν κραυγάζοντες υπέρ της επαναστάσεως και εναντίον της κυβερνήσεως και των οθωνιστών"¹⁷.

Οι δυνάμεις του τακτικού στρατού, μαζί με την Εθνοφυλακή, που είχαν μείνει πιστές στην κυβέρνηση, αντιτάχτηκαν στους επαναστάτες και άρχισε εμφύλιος (1-7-1863).

Οι κυβερνητικές δυνάμεις παίρνουν θέσεις στο Σύνταγμα, το Παλάτι, και το Βαρβάκειο. Γίνονται μάχες στην Αιόλου και στην Ηρ. Αττικού, για να καταληφθεί το Παλάτι. Γίνονται μάχες και στην Εθνική Τράπεζα, όπου είναι οχυρωμένοι οι

φιλοκυβερνητικοί. Αυτό το γεγονός και ο κίνδυνος να καταληφθεί η Εθνική Τράπεζα έφερε αγγήματα Γαλλικού, Αγγλικού και Ρώσικου στρατού για να την υπερασπιστούν ύστερα από αίτηση του Γ. Σταύρου. Υπήρχαν οδοφράγματα στη Σταδίου, στην Πανεπιστημίου, και στη Νεάπολη. Οι πεδινοί είχαν την Ομόνοια και από κει χτυπούσαν τους ορεινούς, που βρίσκονταν στην οδό Αθηνάς - και ακόμα πεδινοί από τον Λυκαβηττό χτυπούσαν την Πλάκα και την πλ. Ψυρρή.

Οι συγκρούσεις κράτησαν 4 ημέρες, και την τέταρτη, ύστερα από κοινό διάβημα των πρεσβευτών Αγγλίας, Γαλλίας και Ρωσίας, σταμάτησαν μονομιάς.

Στο διάστημα της μεσοβασιλείας εκδηλώθηκε έμπρακτα η λαϊκή αντίδραση της διαπλατύνσεις του στρατού στα προηγούμενα χρόνια, στους δρόμους της παλιάς πόλης. Από λαϊκή πρωτοβουλία, λοιπόν, στένεψε ξανά στα 12μ η Γ. Σταύρου και περιορίστηκε το πλάτος πολλών στενών της παλιάς πόλης, όπως π.χ. της Βορέου, της Θεάτρου, της Παλλάδος κ.α., και ακόμα φράχτηκε η Κυδαθηναίων, που έβγαине στη Φιλελλήνων. Έτσι γίνεται προφανές ότι όσο "καλά" και αν μπορούσαν να είναι τα μέτρα για την πόλη, ήταν αντίθετα και προς τα συμφέροντα και προς τη θέληση του λαού.

Το σχέδιο της επιτροπής του 1860, όπως είδαμε, απορρίφτηκε, και ανέλαβε να το συνεχίσει η διεύθυνση πολεοδομίας του στρατού. Αυτή παρουσίασε το 1864 σχέδιο, που η έγκρισή του το 1865 καθόρισε για 70 χρόνια το σχέδιο πόλης της Αθήνας.

Το σχέδιο αυτό προέβλεπε, σε γενικές γραμμές, την επέκταση της ρυμοτομίας μέχρι τις στήλες του Ολυμπίου Διός, την οδό Μακρυγιάννη και Ιλισσού. Την προέκταση της Μητροπόλεως και της Βουλής, πέραν της Απόλλωνος, προς τα βορειοανατολικά, την επέκταση του σχεδίου πόλης ως τη Στουρνάρη, Αραχώβης, Ζωοδόχου Πηγής, Διδότου, Σίνα, Σκουφά, Πινδάρου, Αναγνωστοπούλου, πλ. Κολωνακίου. Δημιουργείται τότε και η Πλ. Κάνιγγος. Προς τα βορειοδυτικά, τα όρια της πόλης είναι το ρεύμα Κωνσταντίνου και η Οδός Σαλαμίνας. Σχεδιάζεται τότε η πλ. Αγ. Κωνσταντίνου και η εκκλησία Αγ. Κωνσταντίνου. Τέλος προς τα νοτιοδυτικά φτιάχεται η πλ. Μοναστηρίου και η πλ. Αβησσυνίας και ενοποιείται ο αρχαιολογικός χώρος.

Η σημασία του σχεδίου αυτού του 1864 είναι πολύ σημαντική, γιατί καθορίζει, σχεδόν οριστικά, την κατάσταση του κέντρου της Αθήνας, αφού εφαρμόστηκε στο μεγαλύτερο μέρος του.

Με βασιλιά τον Γεώργιο αρχίζει μια νέα περίοδος στην ιστορία της Αθήνας. Τα γεγονότα των χρόνων που ακολουθούν μέχρι το 1880 ήταν βέβαια σημαντικά, δεν κρίνεται όμως σκόπιμο ν' αναφερθούμε αναλυτικότερα σε αυτά. Δύο όμως κύρια γεγονότα με άμεση επίδραση στην πολεοδομική εξέλιξη της Αθήνας θα μας απασχολήσουν.

Πρώτα, το πέρασμα της πολεοδομικής υπηρεσίας από τη στρατιωτική εξουσία στην πολιτική εξουσία. Αυτή η αλλαγή, σύμφωνα με την άνοδο του καπιταλισμού, δεν ήταν τελικά ουσιαστική, αφού οι υπάλληλοι της υπηρεσίας ήταν οι περισσότεροι πρώην στρατιωτικοί. Παρ' όλα αυτά η σειρά τροποποιήσεων του σχεδίου πόλεως, σε ειδικές περιπτώσεις, σημαίνει την εξομάλυνση της στρατιωτικής απολυτότητας.

Το δεύτερο σημαντικό σημείο είναι η δράση του Γενισαρή, αξιωματικού του στρατού, που σαν υπάλληλος της πολεοδομικής υπηρεσίας, χάραξε δρόμους που έγραψαν την ιστορία της Αθήνας. Ύστερα από δικές του προτάσεις ανοίχτηκαν οι λεωφόροι Αλεξάνδρας, Βασ. Σοφίας μέχρι Αμπελοκήπων, και Συγγρού. Και οι τρεις έπαιξαν σημαντικό ρόλο, όπως θα δούμε αργότερα, είτε όταν οι Αγγλοι ανέβαιναν από το Φάληρο, το 1944, είτε όταν ο κόσμος των Αμπελοκήπων, σε πραξικόπημα ή εξεγέρσεις, ρύθμιζε την τύχη της Αθήνας.

Η Αθήνα από το 1880 ως το 1922

Η δεκαετία του 1880-1890 ήταν αποφασιστική για την άνοδο της αστικής τάξης και ο Χαρίλαος Τρικούπης ήταν ο "προφήτης" της¹⁸. Αν μέχρι τώρα οι συγκρούσεις στην Αθήνα δεν είχαν εργατικά κίνητρα, αφού δεν υπήρχαν οργανωμένοι εργάτες, τώρα, η άνοδος του καπιταλισμού οδηγεί, στις αρχές του 20ου αιώνα, σε ένα σημαντικό εργατικό κίνημα με απεργίες, συγκινήσεις και συγκρούσεις. Κύριοι χώροι συγκέντρωσης τα χρόνια αυτά είναι η περιοχή των στηλών Ολυμπίου Διός, η Βουλή και η γύρω περιοχή.

Το 1909 η αστική τάξη, με τη συνδρομή των αγροτών, διαδέχεται στην πολιτική εξουσία την ολιγαρχία χωρίς την παραμικρή δυσκολία.

Αργότερα όμως οι αγρότες εγκατέλειψαν τους αστούς και υποστήριξαν τον βασιλιά (εκλογές 1920) ώσπου η Μικρασιατική καταστροφή εξασφάλισε με 1.200.000 ψήφους την αστική επικράτηση.

Αν μέχρι τώρα δεν είχε επιτευχθεί η ύπαρξη ενιαίας αστικής τάξης, το έργο αυτό θα γίνει σκοπός στον μεσοπόλεμο, ύστερα από τις μεγάλες προσπάθειες του Βενιζέλου και σχεδόν θα ολοκληρωθεί με την πραγματική συμβολή του Μεταξά.

Στην διάρκεια της περιόδου αυτής δεν γίνονται ουσιαστικές μεταβολές στο σχέδιο πόλεως, γίνονται όμως νέα σχέδια που δεν θα εφαρμοστούν (Σχέδιο Βακά 1896, Μώσον 1918, πρόταση Hoffman 1908). Στα σχέδια αυτά μεταφέρονται καταστάσεις ξένες στην ελληνική πραγματικότητα.

Όμως οι προτάσεις έχουν κι αξιοσημείωτα στοιχεία. (Πρόταση Βακά. Η λεωφόρος Κοραή προεκτείνεται μέσω Μοναστηρακίου προς Αστεροσκοπείο, ενώ από την πλ. Κουμουνδούρου, άλλη λεωφόρος περνά από του Ψυρρή και το Μοναστηράκι για να φτάσει στο Ζάππειο. Σκοπός ήταν δηλαδή η παλιά πόλη.

Δύο λεωφόροι θα πετύχαιναν εκείνο που δεν κατόρθωσε να εφαρμοστεί απ' τα σχέδια του Κλεάνθη και του Κλέοντος. Τα ίδια περίπου και με τον Μώσον. Αυτός γκρέμιζε περισσότερα, κι έφτιαχνε διοικητικό κέντρο στη θέση της συνοικίας Ψυρρή, καταστρέφοντας, πολύ απλά, την παλιά πόλη, κι όχι απλώς ελέγχοντας την.

Διαφορετικές ήταν ο Hoffman που με άλλες αντιλήψεις σχεδίαζε περιφερειακό της πόλης και σήραγγα του Λυκαβηττού, αποβλέποντας ίσως σε μια αποκέντρωση, πιθανώς πολύ διορατικότερος από όλους τους άλλους).

Τα σημαντικότερα γεγονότα σ' όλη αυτή την περίοδο ήταν τα Νοεμβριανά του 1916. Τότε υπήρχε κράτος της Αθήνας, βασιλικό και φιλογερμανικό, και κράτος της Θεσσαλονίκης, βενιζελικό και φιλοσομμαχικό. Το Νοέμβρη του 1915 ο στόλος της Αντάντ ήρθε στον Πειραιά με σκοπό τον αποπλισμό της Αθήνας. Τα βασιλικά στρατεύματα πήραν αμυντικές θέσεις κι ακολούθησε άνοδος των αποβιβαζομένων δυνάμεων στην Αθήνα. Η άνοδος αυτή καλό είναι να συγκρατηθεί στο μυαλό και για όταν θα γίνει η μελέτη της Μάχης της Αθήνας.

Ειδικότερα, κύριοι πόλοι άμυνας ήταν το στρατόπεδο Ρουφ (έλεγχος Πειραιώς) και ο Άγιος Σώστης (έλεγχος Συγγρού) με σύνολο 8.000 στρατιώτες. Σημαντικά στηρίγματα ήταν το Θησείο, του Φιλοπάππου, η Πνύκα και το Νεκροταφείο. Ο Βασιλικός στρατός έπιασε ακόμα θέσεις στα δημόσια κτίρια και τα γυμνάσια της Αθήνας και του Πειραιά. Οχυρώθηκε η περιοχή του Παλατιού και κυρίως οι λόφοι του Σταδίου (Αρδηττός), η Ηρώδου Αττικού (πολυβόλα στις εξόδους της) και ο Βασιλικός Κήπος.

Εφεδρείες βρισκόντουσαν στο Χαλάνδρι.

Ο στρατός της Αντάντ, μετά την αποβίβαση, διετάχθη να καταλάβει

Πυριτιδαποθήκη πλησίον Δαφνίου

Τα περίξ στρατών Ρούφ

Λόφος Νυμφών και Φιλοπάππου

Καλυκοποιείον Μαλτσινιώτη

Οι δυνάμεις της Αντάντ ανέβηκαν προς την Αθήνα, από Συγγρού, Πειραιώς και τη διαδρομή που ακολούθησε αργότερα η γραμμή του Ηλεκτρικού Σιδηροδρόμου, χωρισμένες σε τρία, παράλληλα κινούμενα τμήματα.

(Στην πραγματικότητα δεν έγιναν ουσιαστικές μάχες, αλλά πάντως βομβαρδίστηκε για λίγο, από τα πλοία, η Αθήνα, που εγκαταλείφτηκε τέλος από την Αντάντ).

Στις μέρες που ακολούθησαν έγιναν βίαια αντιβενιζελικά επεισόδια (δολοφονίες, ξυλοδαρμοί, εξευτελισμοί, καταστροφές, ληστείες κλπ.) και μάλιστα βγήκε η θαυμαστή δικαστική απόφαση, τόσο επίκαιρη και στην σημερινή δημοκρατία και δικαιοσύνη: *"Ο φονεύων βενιζελικών δεν φονεύει άνθρωπον".*)

Η Αθήνα από το 1922 ως το 1940

Στεργιάδης: *"βλέπω την κατάρρευση"* Παπανδρέου: *"και γιατί δεν ειδοποιείς τον κόσμο να φύγει?"*

Στεργιάδης: *"Καλύτερα να μείνουν εδώ και να τους σφάζει ο Κεμάλ, γιατί αν πάνε στην Αθήνα, θα ανατρέψουν τα πάντα"*.¹⁹

1.200.000 άνθρωποι ήταν το συγκεκριμένο υπόβαθρο της οριστικής επικράτησης των αστών: αποτέλεσαν τη φτηνή

εργατική δύναμη, την ένεση αλλαγής της εκλογικής πολιτικής σύνθεσης στις πόλεις (π.χ. Αθήνα), την ελληνικοποίηση των αμφισβητούμενων βορείων ελληνικών περιοχών.

Η ανάπτυξη του ελληνικού καπιταλισμού είναι αναμφισβήτητη, ενώ προϊόντος του χρόνου, ο καπιταλισμός αυτός γίνεται κρατικός, (στο δεύτερο μισό του μεσοπολέμου).

Τα τελευταία μάλιστα χρόνια, θα βοηθηθεί από μια δικτατορία, για να εξυπηρετήσει καλύτερα τους σκοπούς του.

Σ' αυτήν την εικοσαετία δεν συνέβησαν και λίγα. Τα πρώτα χρόνια τα πραξικοπήματα και οι *"φασσαρίες"*, με νεκρούς και τραυματίες, αφθονούσαν. Ύστερα, ξανά με κοινοβουλευτισμό, γύρισε ο Βενιζέλος, που στάθηκε πάλι υπηρέτης κι αρχηγός των αστών, αφού σωστά εντάχτηκε στις νέες απαιτήσεις του κεφαλαίου. (Εύκολα θα παραλληλιζόταν μ' ένα Καραμανλή, αφού μάλιστα πήρε το 1928, στην επιστροφή του, 223 επί των 250²⁰ εδρών, χωρίς ούτε ο ίδιος να το φαντάζεται). Και η εικοσαετία έκλεισε με το κλου του Ι. Μεταξά, στον οποίο με συμπάθεια θ' αναφερθούμε ξανά²¹.

Απ' τα γεγονότα που συνέβησαν στην περίοδο, θα θεωρήσουμε σημαντικότερα εκείνα της 9ης Σεπτεμβρίου 1926. Τότε έγινε προσπάθεια να εξοντωθούν δύο Δημοκρατικά τάγματα, που στρατωνίζονταν στα «παραπήματα». Τα κυβερνητικά στρατεύματα πήραν τις ακόλουθες θέσεις:

2ο Σύντ. Πεζ.: Ν. κλιτύς Λυκαβηττού, Στρατιωτικό Νοσοκομείο,

Μονή Πετράκη, Λεωφόρος Κηφισίας, Γενική Εφορία Υλικού Πολέμου.

1ο Σύντ. Πεζ.: Αριστερά του 2ου ως Λεωφ. Αλεξάνδρας (Μεταξύ κτίσματος Θων και Αβέρωφ).

34ο Σύντ. Πεζ.: Ανατ. Υψώματα Τουρκοβουνίων.

Ιππικό, πυροβολαρχ.: Νοσοκομείο Συγγρού

Πυροβολαρχία: Γουδί

Πυροβολαρχία: Ν.Α.Γ. Εφορίας Υλικού Πολέμου Πλατεία Ρηγίλλης, ώστε να ελέγχει την Κηφισία.

7η Μεραρχία Χαλκίδας: πηγαίνει Μπογιάτι και από εκεί προς Ψυχικό.

Η διάταξη είναι προφανώς κυκλωτική, με ιδιαίτερη μέριμνα τον αποκλεισμό των ταγμάτων από το κέντρο της Αθήνας. Χρησιμοποιούνται σαν θέσεις τα ίδια σημεία που θα επιλεγούν και αργότερα στη Μάχη της Αθήνας, πράγμα που ωθεί τελικά στο συμπέρασμα πως υπάρχουν σημεία στην πόλη, που έχουν κάποια ισχυρότερη στρατηγική σημασία, και λόγω θέσης πολεοδομικής, ώστε να οχυρώνονται σε κάθε ανάγκη. Έτσι, ελέγχεται η Αλεξάντρας ολόκληρη από μια θέση στο γήπεδο του ΠΑΟ, η Κηφισία από τη θέση στην Ρηγίλλης, τη Γενική Εφορία Πολέμου και όλες τις άλλες προς βορρά θέσεις. Η πόλη ξεκαθαρίζεται στρατιωτικά.

Οι μικροσυγκρούσεις που έγιναν εξαιτίας του *"πραξικοπήματος"* αυτού άναψαν τους Αθηναίους, που επιτέθηκαν ανεξαρτήτως πολιτικών πεποιθήσεων, επί του στρατού και της αστυνομίας. Όλα ξεκίνησαν από τη δυσφορία του λαού για τα απανωτά κινήματα, στα οποία πάντα βρισκόταν απ' έξω. Κομμουνιστές και βασιλικοί μαζί οπλίστηκαν απ' τα γιαπιά, επιτέθηκαν στους χωροφύλακες και τους στρατιώτες, κατέλαβαν τεθωρακισμένα και στράφηκαν απειλητικά εναντίον του στρατού. Ο στρατός, όμως, κινήθηκε κι αυτός, επαληθεύοντας τον μόνο ρόλο του, εναντίον της σύσσωμης λαϊκής μάζας, και οχυρώθηκε με οδοφράγματα στο Πανεπιστήμιο. Η επίσημη ανακοίνωση ανέφερε 23 νεκρούς και 175 τραυματίες. Ανεπίσημα και υπεύθυνα οι νεκροί ήταν περίπου 300²².

Σημαντική λεπτομέρεια αποτελούν οι βάσεις που είχαν οι *"επαναστάτες"*²³ διαδηλωτές (Ομόνοια, Σύνταγμα, Πανεπιστημίου, Σταδίου), θέσεις φορτισμένες σ' όλη την ιστορία της Αθήνας, που σήμερα, φυσικά, επιχειρείται ο ακρωτηριασμός τους. Χαρακτηριστική είναι ακόμα η αντιμετώπιση του ιστορικού Γρ. Δάφνη:

*"Η επίθεση των λαϊκών μαζών κατά του στρατού και της αστυνομίας δεν ήταν οργανωμένη. Δεν αποτελούσαν συμπτώματα συντονισμένης κινήσεως, αλλά αυτοσχεδιασμούς αναρχομένων ομάδων, που δεν γνώριζαν γιατί εξηγήθηκαν και δεν αποβλέπον εις την επιτυχία συγκεκριμένου σκοπού"*²⁴.

Αντιμετώπιση που θυμίζει έντονα σημερινές προβοκατολογίες.

Ένα σημαντικό πρόβλημα ήταν τότε (και εξακολουθεί να είναι) η αποκατάσταση των προσφύγων. Τότε τοποθετήθηκαν πρόχειρα στα περίχωρα της Αθήνας, αλλά έτσι ώστε να αλλοιωθεί το εκλογικό αποτέλεσμα, αφού θα ψήφιζαν το «πρόσωπο» Βενιζέλος. Όμως, αυτοί οι ίδιοι, που ονειρεύονταν χρόνια την κοινωνική τους απο-

κατάσταση, όταν κατανοούσαν τη νέα, προλεταριακή τους θέση, στρέφονταν στο ΚΚΕ. Να τι λέει ο Γρ. Δάφνης:

"Εάν συνετελείτο η προσφυγική αποκατάσταση, εάν εξηφανίζοντο τα εις βάρος του πολιτισμού της χώρας υπάρχοντα στίγματα της προσωρινής εγκαταστάσεως, που μετεβλήθει εις μόνιμον, δεν θα αντιμετωπιζαμεν σήμερα τον θέμα της μεταβολής των προσφυγικών συνοικισμών εις πυρήνας του κομμουνιστικού κόμματος".²⁵

"Ο Βενιζέλος δεν διέκρινε ότι η εξαθλίωσις των προσφύγων αποτελεί την κυριωτέραν απειλήν κατά του κοινωνικού καθεστώτος.... Η ύπαρξις χιλιάδων εξαθλιωμένων ψυχών πλησίον των μεγάλων αστικών κέντρων, όπου, δυστυχώς, ετοποθετήθησαν δια λόγους καθαρά εκλογικής φύσεως, αποτελεί μόνιμον εστίαν κοινωνικών διαταραχών.

"Η κρίσις κατά την κατοχήν και μετ' αυτήν θα αποφεύγοντο εάν δεν απέμενεν εξαθλιωμένος ο προσφυγικός κόσμος, έτοιμος να στρατολογηθεί δια κάθε ανατρεπτικήν κίνησιν".²⁶

Η ενσωμάτωση της γεωργίας στον καπιταλισμό οδήγησε σε μια αγροτική έξοδο, που τις ρίζες της μόνο έχει στα 1930-1940. Αυτή η έξοδος έφερε μετανάστες στην Αθήνα.

Έτσι παράλληλα με τις προσφυγικές εγκαταστάσεις, που γρήγορα θα ενταχθούν στο σχέδιο πόλεως και θα χωριστούν για εκλογικούς λόγους σε αυτόνομους δήμους, δημιουργούνται γύρω απ' την Αθήνα οικισμοί αυθαιρέτων και αναπτύσσεται το οικοπεδο-εμπόριο.

Παράλληλα την ίδια αυτή εποχή αναδιοργανώνεται η Αθήνα. Σχεδιάζονται δρόμοι, γίνονται νόμοι (1923 περί σχ. πόλεως, 1929 ΓΟΚ) χτίζονται συνοικισμοί. Οι περισσότεροι απ' τους δρόμους αυτούς θα κατασκευαστούν μετά το 1980 όταν η πείρα θα έχει δείξει την ανάγκη τους.

(1927: λεωφόροι Αχαρνών, Αγ. Μελετίου, Πατησίων-Γαλατσίου με διακλαδώσεις προς Κυψέλη και Ομορφοκκλησιά, Δυρραχίου στα Σεπόλια, Χαμοστέρνας από Ιλισσό ως Πειραιώς, Καβάλας, Αγ. Πολυκάργου. Ακόμα διαπλατύνσεις.

1936: ανασύνταξη ρυμοτομίας εκατέρωθεν Ιλισσού από σχ. Χωροφυλακής ως Στάδιο (δηλαδή η σύνδεση ανατολικών συνοικιών με κέντρο πόλης).

- λεωφ. Βασ. Αλεξάνδρου (σύνδεση Βασ. Σοφίας με Καισαριανή).

- Βασ. Κων/νου μέχρι το κολυμβητήριο και πρόβλεψη της Αρδητού

- ολοκλήρωση - διαπλατύωση της Βασ. Ολγας.

1934-1939: προέκταση Αχαρνών μέχρι Ποδονίφτη, Καλλάρη, Δαγκλή, Νιρβάνα, Βικέλα, Κυψέλης, Γαλατσίου, Λαγουμιτζή, Κοσομούλη, Μάχης Αναλάτου, Καφαντάρη).

Όλοι αυτοί οι δρόμοι φτιάχνονται στα πλαίσια μιας προσπάθειας "*καπιταλιστικής ανάπτυξης*" που σημαίνει και έλεγχο της πόλης. Επί το 1934, με πρωτοβουλία του δημάρχου Μερκούρη, εντάσσονται στο σχέδιο πολλές γειτονιές αυθαιρέτων, αφού πρώτα πετσοκόβονται (Θυμαράκια, Κουπόνια, Γούβα, Δουργούτη, Τουρκοβούνια μεταξύ Κυψέλης και Γαλατσίου, κοντά στον Κολωνό και στον Βοτανικό) - γειτονιές που το '44 αποδείχθηκαν σημαντικές, πράγμα που προδίνει το "περιεχόμενο" και τον σκοπό της ένταξης τους.

Η μάχη της Αθήνας - Δεκέμβρης 1944

Τούτες τις ώρες, που η κυριαρχία της καπιταλιστικής ιδεολογίας επεκτάθηκε σε όλα τα επίπεδα της κοινωνικής μας ζωής, είναι

Αγγλικό τανκ προσπαθεί να περάσει οδόφραγμα στη γωνία των οδών Σωκράτους και Σοφο-κλέους στον Ψυρρή. Η αμυντική πρακτική του ΕΛΑΣ ήταν να ανατινάξει κτίρια σε στενούς δρόμους για να εμποδίσει την προώθηση του αγγλικού στρατού.

(Το ξενοδοχείο «Βαλκάνια» παραμένει πάντα σ' αυτή τη γωνία... Ένα σημείο σε μια πόλη όπου «τίποτα δε συνέβη...»)

δύσκολο ν' αντιληφθεί κανείς το περιβάλλον του μ' άλλες αισθήσεις έξω απ' αυτές που ανήκουν στην τυπική καθημερινότητα και στην κρατούσα συνείδηση.

Στην κοινωνία που η ιστορία της εκτίθεται ψεύτικη πίσω απ' τις βιτρίνες των μουσείων, και που το τεχνητό της περιβάλλον αναλαμβάνει να πιστοποιήσει ότι "έδώ τίποτα δεν συνέβη και ούτε πρόκειται να συμβεί", μια και η ιδεολογία της ψεύτικης κίνησης του κοινωνικού γίνεσθαι έδωσε τη θέση της στην αληθινή στασιμότητα της οικονομικής ανάπτυξης, είναι αδύνατο να συνδεθεί η Ιστορία με το σήμερα. Η ιστορία του Δεκέμβρη του '44 έσβησε με την αποχώρηση του τελευταίου αντάρτη, ίσως γιατί σε κανέναν δεν άρμοζε για να την επικαλεστεί με την πρακτική του.

Η στείρα λειτουργία της μνήμης δύσκολα επαναφέρει την εικόνα του σχολείου που γίνε στρατηγείο, του δρόμου με

τα οδοφράγματα, της ταράσας με τα πολυβόλα.

Όμως σε πείσμα της θεωρίας: "*η ταξική πάλη στη Βουλή*" θα δείξουμε την ιστορία όπως γράφτηκε έξω απ' το Παλάτι, στους δρόμους της Αθήνας.

Ο Δεκέμβρης υπήρξε τομή στην πολεοδομική εξέλιξη της Αθήνας. Και τούτο γιατί αποτέλεσε την οξυμένη αντιπαράθεση των δυο συνυπαρχουσών ομάδων που στέγαζε, των φτωχών και των πλουσίων, που σαν τέτοια κατάδειξε την ταυτότητα των στεγανά διαχωρισμένων τμημάτων του χώρου της, ταυτότητα που λειτουργήσε σαν τίτλος ιδιοκτησίας άρα και όπλο πάλης των πλούσιων ή των φτωχών.

Ακόμα η αστική τάξη δεν είχε επεκτείνει την πολεοδομική γλώσσα της σ' όλη την επιφάνεια της πρωτεύουσας. Οι μάχες έκαναν πιο φανερή την εχθρική απόσταση των πολεοδομικά ανοργάνωτων χώρων, όπως του Ψυρρή, του Μεταξουργείου, της Καισαριανής, απέναντι στην εξουσία και τον έλεγχο των πλουσίων και του στρατού τους.

Την ίδια αδυναμία παρουσίασαν και οι αντάρτες όταν βρέθηκαν σε αστικές περιοχές όπως το κέντρο της Αθήνας. Η πολεοδομική μορφή και η ταξική υπόσταση των κατοίκων της απέκτησαν την στενή τους σύνδεση.

Υπήρξε λοιπόν τομή στην πολεοδομική εξέλιξη ο Δεκέμβρης γιατί η εξουσία διδάχτηκε από τις στρατιωτικές εξελίξεις τις προσδιορισμένες από τις πολεοδομικές ιδιομορφίες, και διαμόρφωσε τις μετέπειτα πολεοδομικές επεμβάσεις της που δεν αποτελούσαν άλλο παρά προσπάθεια εξαφάνισης των ταξικών διαφοροποιήσεων της πολεοδομικής μορφολογίας και ομογενοποίησης ολόκληρης της μορφής της Αθήνας σύμφωνα με τις ισοπεδωτικές προσταγές της σύγχρονης αστικής πολεοδομίας.

"Η μάχη να επιζητηθεί μέσα σε κατοικημένους τόπους. Οι διοικητές των μεγάλων μονάδων να λάβουν σοβαρός υπ' όψιν τους τον παράγοντα της συμμετοχής του λαού εις την αναλαμβανόμενην επιχειρήσιν". Γενική Διαταγή επιχειρήσεων ΕΛΑΣ 6-12-1944. *"Να εμπλακώμεν με τον εχθρόν εις ανοικτόν χώρον"* Στρατηγός Σκόμπυ.

Στις 3 του Δεκέμβρη η δύναμη του ΕΛΑΣ, μέσα στην Αθήνα και τον Πειραιά, ήταν 9.000 ένοπλοι άνδρες, και η δύναμη των Άγγλων, της 3ης ορεινής Ταξιαρχίας, της Αστυνομίας και της Χωροφυλακής ήταν

4.500, 2.500, 2.500, 3.000 άνδρες αντιστοίχως, δηλαδή σύνολο 12.500 άνδρες.

Ο ΕΛΑΣ ήταν διασκορπισμένος σε όλη την Αθήνα και τον Πειραιά. Αντίθετα τα αστικά στρατεύματα εκτός από μερικά βασικά στρατόπεδα όπως του Γουδιού (η 3η Ορεινή Ταξιαρχία και η Σχολή Χωροφυλακής δίπλα), του στρατοπέδου "Παραπηγμάτων" (στη θέση της Αμερικανικής Πρεσβείας), του Ρουφ, της σχολής Ευελπίδων, του Μακρυγιάννη, ήταν συγκεντρωμένα στα κτίρια της πλατείας Συντάγματος, της Ομονοίας και κατά μήκος της Πατησίων μέχρι τον σημερινό ΟΤΕ. Στον Πειραιά κατείχαν μόνο τη σχολή Δοκίμων και το μέγαρο Βάττη.

Ο ΕΛΑΣ αποφασίζοντας να πάρει την εξουσία προσδιόρισε σαν πρώτο στόχο (ελπίζοντας και στην ουδετερότητα των Άγγλων) την ταχύτατη κατάληψη, όλων των καταστημάτων αστυνομίας και χωροφυλακής και των φυλακών, όπου ήταν διασπαρμένα μικρά ένοπλα τμήματα και εν συνεχεία την κατάληψη της απομονωμένης πια στο Γουδί 3ης Ορεινής Ταξιαρχίας, της μόνης μονάδας Ελληνικού τακτικού στρατού.

Πράγματι από το απόγευμα της 4ης/12 που εκδηλώνεται το *"γκανγκστερικό κίνημα των ληστών και των τροσκιστών"* (Τσώρτσιλ) ως το πρωί της 5/1 είχαν καταληφθεί 17 από τα 23 αστυνομικά τμήματα και μέχρι το βράδυ είχαν απομείνει 5 αστυνομικά τμήματα ενώ επολιορκούντο οι έδρες της ανωτάτης διοικήσεως χωροφυλακής Στερεάς Ελλάδος, το αρχηγείο χωροφυλακής, και η γενική ασφάλεια.

Όμως ήδη από την πρώτη στιγμή είχε γίνει φανερό ότι το στρατηγικό σχέδιο του ΕΛΑΣ ήταν λανθασμένο. Και τούτο γιατί αδιατηρώντας τη δύναμη του διασκορπισμένη και εν εφεδρεία σε όλο το λεκανοπέδιο έχασε χρόνο επιδιώκοντας δευτερεύοντες σκοπούς στερούμενος έτσι των πλεονεκτημάτων του αιφνιδιασμού των μεγάλων αντιπάλων συγκεντρώσεων, (Ρούφ, Γουδί), από τις οποίες και μόνο θα μπορούσε να πάρει αρκετό οπλισμό, που του ήταν τόσο απαραίτητος, και β) απέκλειε από το στρατηγικό του σχέδιο κάθε ευελιξία ικανή να αντιμετωπίσει την πολύ πιθανή περίπτωση σύγκρουσης του με τους Άγγλους.

Και πράγματι οι Άγγλοι την επομένη, 6/12/44, μπήκαν στην μάχη. Την ίδια μέρα τμήματα του ΕΛΑΣ από τις ανατολικές συνοικίες επετέθησαν στην πλ. Συντάγματος, και στο σύνταγμα Μακρυγιάννη. Όμως αντίθετα με τα κτίρια της περιοχής του ΟΤΕ στο κέντρο δεν είχαν καμιά πρόοδο. Από την άλλη μεριά η είσοδος των Άγγλων, που επί δύο μέρες παρέμειναν αδρανείς, εγκαινιάζει την πρώτη κατάληψη αστικών περιοχών και όχι απλά κτιρίων. Αυτές ήταν το Κολωνάκι (Λυκαβηττός), το Σύνταγμα, το γειτονικό της πλατείας τμήμα της Πλάκας και το τμήμα ανάμεσα στην οδό Ακαδημίας και την Σταδίου από Συντάγματος μέχρι Ομονοίας. Είναι χαρακτηριστικό ότι το πρώτο τμήμα που μπόρεσαν να καταλάβουν ήταν η πρώτη πολεοδομικά οργανωμένη περιοχή της Αθήνας, που κατασκευάστηκε εξ ολοκλήρου από αρχιτέκτονες. Ένας εξίσου σημαντικός συντελεστής ήταν (αρνητικά) ότι δεν αποτελούσε περιοχή κατοικίας.

Όμως η μεγαλύτερη επιτυχία των Άγγλων ήταν η κατάληψη αμαχητί της Ακρόπολης που θα τους επιτρέψει α) να ελέγχουν απ' εκεί με τα πολυβόλα τους όλους τους οδικούς άξονες που βλέπουν σ' αυτήν (Γ' Σεπτεμβρίου κλπ.) αλλά και β) να περιορίσουν τη δράση των όπλων του ΕΛΑΣ από τα υψώματα Στρέφη, Αρδηττός, Φιλοπάππου.

Απ' την πλευρά της η 3η Ορεινή που έπρεπε ν' αποτελέσει πρώτο στόχο του ΕΛΑΣ, αρχίζει να επιτίθεται και καταλαμβάνει τα υψώματα Κουπονίων και Αλεποβουνίου που απ' αυτά θα βομβαρδίζει την Καισαριανή επί 23 μέρες.

Με την άφιξη από την επαρχία άλλων 5.000 ανταρτών η Κ.Ε. αποφασίζει την επίθεση στο Γουδί-Σχολή Χωροφυλακής. Την 7/12/44 σύγχρονες ενέργειες από βορρά προσκρούουν στη Μεσογειών που αποτέλεσε την γραμμή άμυνας των Ριμνιτών, από δε τον νότο οι επιτεθέντες από Καισαριανή όχι μόνο υποχωρούν αλλά εγκαταλείπουν και την περιοχή του νοσοκομείου Συγγρού. Το διάστημα από 8 έως 14/12 πέρασε από την πλευρά των Άγγλων με την προσπάθεια διατήρησης του μικρού τμήματος της πόλης που κατείχαν εν αναμονή των ενισχύσεων από την Ιταλία που εξήτησαν, αφού διαπίστωσαν την ανεπάρκεια των διατιθέμενων δυνάμεων τους.

Ο ΕΛΑΣ στο ίδιο διάστημα συνέχισε τις επιθέσεις του με σκοπό να αποκλείσει το μεν Γουδί από το κέντρο αποκόπτοντας την Βασ. Σοφίας (κι γι' αυτό επετέθη από τις προσφυγικές πολυκατοικίες

Κουντουριώτη στις 12/12/44 στο στρατόπεδο "Παραπηγμάτων" αποτυγχάνοντας), ολόκληρη δε την Αθήνα, αποκόπτοντας τη Συγγρού στο σημείο που βρίσκεται το εργοστάσιο ΦΙΞ αφού ήταν ο μόνος δρόμος που σύνδεε την Αθήνα με το Φάληρο, μια και η Πειραιώς κατείχετο ολόκληρη απ' αυτόν.

Στις 11/12 μπροστά στον κίνδυνο αποκλεισμού τους οι Άγγλοι αποφασίζουν να εγκαταλείψουν την Αθήνα αποσυρόμενοι στο Φάληρο, αλλά τελικά μεταπειθούνται από τη διαφορετική γνώμη της 3ης Ορεινής (Τσακαλώτος).

Ως το βράδυ της 14ης/12 ο ΕΛΑΣ θα καταλάβει όλα τα κεντρικά αστυνομικά κτίρια της Πατησίων, το Πολυτεχνείο και τη σχολή Ευελπίδων, εγκαταλείποντας όμως από τις 12/12 κάθε ελπίδα κατάληψης του Μακρυγιάννη.

Παράλληλα στον Πειραιά με αφετηρία τη σχολή Δοκίμων οι Άγγλοι από της 10/12 και έως την 11/12 κατέλαβαν τη χερσόνησο της Καλλιπόλης. Οι αμέσως επόμενες μέρες χαρακτηρίζονται από την άφιξη Αγγλικών ενισχύσεων, άλλων με αερομεταφορά δια του αεροδρομίου Χασανίου (Ελληνικού) που ως την 16/12 δεν υπέστη καμιά επίθεση από τον ΕΛΑΣ, και άλλων με αποβίβαση στο Φάληρο αμαχητί!!! Ως τις 17/12, είχε επιτευχθεί σύνδεση δια της παραλιακής οδού του Πειραιά με το αεροδρόμιο Χασανίου (Ελληνικού). Έτσι όλα ήταν έτοιμα για τη μετωπική επίθεση των Άγγλων από το Φαληρικό Δέλτα, βασικά όμως δια της Συγγρού προς την Αθήνα.

Από της 17/12 ο ΕΛΑΣ περνά πια καθαρά στην άμυνα αφήνοντας κάθε πρωτοβουλία στους ενισχυμένους πια Άγγλους. Αυτοί προελαύνοντας μετωπικά από το Φάληρο στις 18/12 το πρωί καταλαμβάνουν το ΦΙΞ και αποκαθιστούν επικοινωνία με το κέντρο. Η Συγγρού, η Θησέως και η Βουλιαγμένης αποτέλεσαν τους άξονες προέλασης.

Έτσι στις 27/12 είχε από δυτικά ανοιχθεί η Πειραιώς από τη γέφυρα του Κηφισού ως το Γκάζι, είχαν καταληφθεί όλες οι συνοικίες (Καλλιθέα, Χαροκόπου, Ν. Σφαγεία, Κάτω Πετράλωνα) ανάμεσα στην Πειραιώς και την Συγγρού, από δε τ' ανατολικά είχαν καταληφθεί η Νέα Σμύρνη, το Δουργούτι, ο Ν. Κόσμος, το Κατσιπόδι. Εντωμεταξύ από της 15/12 οι Άγγλοι ξεκινώντας από του Μακρυγιάννη και μέχρι της 23/12 είχαν καταλάβει όλη την περιοχή ανάμεσα σε Συγγρού, κοίτη Ιλισσού, Πειραιώς και Ερμού περιλαμβανομένου και του Φιλοπάππου. Έχοντας λοιπόν καταλάβει τη μισή Αθήνα είχαν τώρα να περάσουν τρία σημαντικότερα εμπόδια.

Στα άκρα δύο συνοικίες λαϊκές καλά οχυρωμένες όπου ο ΕΛΑΣ ήταν όλος ο πληθυσμός. Στα Δυτικά του Ψυρρή. Στα Ανατολικά η Καισαριανή. Στην μέση τα Εξάρχεια. Το παλιό "Προάστιον" που η πολεοδομική διάρθρωση του θα δυσκόλευε τα αγγλικά άρματα.

Η επίθεση του Ψυρρή άρχισε στις 27/12.

"Η δαιδαλώδης μορφή της παλαιάς αυτής συνοικίας μετά των πολυαριθμών στενών οδών και παρόδων και τα ανεγερθέντα πολυαριθμα οδοφράγματα ηνύουν την εκεί παραμονήν ισχυρών τμημάτων του εχθρού, τσοσούτω μάλλον όσο η περιοχή δεν διευκόλυνε την χρησιμοποίησιν αρμάτων μάχης υποκειμένων εις την εξ' εγγυτάτης αποστάσεως προσβολήν υπό διαφόρων όπλων". Γ. Κατσιμήτρος.

Ο αγώνας ήταν πολύνεκρος. Σπς 28/12 του Ψυρρή είχε καταληφθεί.

Η κατάληψη του σήμανε την εκκαθάριση του τριγώνου Αθηνάς, Ερμού, Πειραιώς, του τμήματος αυτού της παλιάς πόλης που προστάτευε μεν εσωτερικά τον ΕΛΑΣ, όχι όμως και από την κύκλωση από τις ευρείες αυτές οδούς που είχαν φροντίσει απ' την αρχή κι όλες να χαράξουν οι στρατιωτικοί πολεοδόμοι.

Η εξασφάλιση της σύνδεσης της Αθήνας με τον Πειραιά και δια της Πειραιώς, επέτρεψε την επίθεση προς τις ανατολικές συνοικίες, εργατικές περιοχές που χωρίζονταν από το κέντρο της Αθήνας με ένα φυσικό οχυρό. Την κοίτη του Ιλισσού. (Για την τύχη της κοίτης μετά τον εμφύλιο θα γράψουμε στο επόμενο κεφάλαιο). Χάρης σ' αυτό το φυσικό όριο αλλά και στην έντονη παρουσία του ΕΛΑΣ και το δέσιμο του με τους κατοίκους των περιοχών οι συνοικίες αυτές είχαν ελευθερωθεί πολλούς μήνες πριν οι Γερμανοί να εγκαταλείψουν την Αθήνα.

"Η Καισαριανή αποτελεί το πλέον ισχυρό κέντρο αντιστάσεως των κομμουνιστών, εξ' ου και η ονομασία της ως "Στάλινγκραντ των Αθηνών". Διέθετε τας μεγαλύτερας και πλέον φανατισμένας δυνάμεις. Εκάστη οικία είχε μεταβληθεί εις φρούριον, αι δε οδοί

ήσαν πλήρεις οδοφραγμάτων, νάρκαι δε και παγίδες συνεπλήρωναν την ισχυράν οργάνωσιν. Γ. Χ. Κατσαμήτρος.

Η επίθεση άρχισε στις 28/12 από βορρά (Γουδί) και δυτικά (Ζάππειο, Αρδηττός). Οι μάχες κόστισαν πολύ σε όλους.

Στις 29/12 το βράδυ οι Καισαριανίτες εγκαταλείπουν τα σπίτια τους. Μέσα σε χιονοθύελλα όλοι οι κάτοικοι έφυγαν προς τον Ύμηττό. Το ίδιο κι από τις άλλες συνοικίες. Ως τις 13/12 έρημες θα πέσουν όλες στα χέρια των Άγγλων (Βύρωνας, Ανάληψη, Ζωοδ. Πηγή).

Η πρωτοχρονιά του '45 βρήκε το τμήμα της Αθήνας που περιβαλλόταν από τους άξονες Κηφισίας, Αλεξάνδρας, βόρειες παρυφές Λυκαβηττού, Σόλωνος, Κάνιγγος, Ομόνοια, Πειραιώς, Ιερά οδό, στα χέρια των Άγγλων.

Τώρα ο δρόμος ήταν ανοιχτός για να κυκλώσουν τον ΕΛΑΣ. Η επίθεση θα γίνει με κινήσεις λαβίδας, με προέλαση απ' τα δύο άκρα, από μεν τα δυτικά από Ρουφ προς Κολοκυνθού, από δε ανατολικά από Γουδί προς Τουρκοβουνία. Όμως το μέτωπο περιελάμβανε κεντρικά ένα επικίνδυνο σημείο: τα Εξάρχεια. Οχυρωμένα κτίρια στα Εξάρχεια ήταν το Πολυτεχνείο, το κτίριο της Τηλεφωνικής (γωνία Μπενάκη - Κωλέττη), η κλινική Σμπαρούνη στη Χ. Τρικούπη και ολόκληρο το τετράγωνο Τρικούπη - Διδότου - Μαυρομιχάλη - Ναυαρίνου απέναντι απ' το Χημείο.

Η επίθεση για την κατάληψη των Εξαρχείων εκδηλώθηκε στις 2/1. Μέχρι το βράδυ αγγλικά τανκς είχαν καταλάβει και εγκατασταθεί στο Μουσείο, στις πλ. Κάνιγγος και Εξαρχείων. Για άλλη μια φορά ο ΕΛΑΣ ακολούθησε την λαθεμένη τακτική της στατικής άμυνας σε οχυρωμένα κτίρια. Ήταν φυσικό να αποτύχει.

Την ίδια μέρα ξεκίνησε και η κυκλωτική κίνηση. Από το Γουδί άλλοι μεν Άγγλοι κατέλαβαν το Γηροκομείο και προχώρησαν προς Ψυχικό, άλλοι έπεσαν πίσω από τα Τουρκοβουνία στου Γκύζη, άλλοι κατέλαβαν τις φυλακές Αβέρωφ. Αυτά έγιναν ως τις 4/1.

Συγχρόνως από το Ρουφ το άλλο επιθετικό σκέλος έφτασε στις 3/1 στην Ιερά οδό. Στις 4/1 μέσω των οδών Λένορμαν και Ιεράς οδού κατελήφθησαν οι γέφυρες Δαφνίου και Κολοκυνθούς, και συνεχίστηκε ταχύτατη η προέλαση προς Περιστέρι.

Η 4/1 αφιερώθηκε επίσης στην εκκαθάριση του Μεταξουργείου και της Βάθης, γενικά της περιοχής δυτικά του άξονα Αγησιλάου - Κουμουνδούρου - Αγ. Κωνσταντίνου - Σωκράτους - Σατωβριάδου - Γ Σεπτεμβρίου. Το Μεταξουργείο, λαϊκή γειτονία, καλά οχυρωμένη, απεκαλείτο με περηφάνεια "Στάλινγκραντ των δυτικών συνοικιών".

"Προς συμπλήρωσιν του αποκλεισμού των οδών, είχαν ανεγερθεί δια ανατινάξεως οικιών και ανατροπής οχημάτων πολυάριθμα οδοφράγματα, ιδία επί των κυριωτέρων διασταυρώσεων της συνοικίας.,, εδημιουργήθησαν δε και κρατήρες επί των οδών. Οδοί συγκοινωνίας, διανοιγίσαι εις τους τοίχους των οικιών, εξησφάλιζον την αθέατον μετακίνησην των τμημάτων του ΕΛΑΣ εντός της περιοχής". Γ.Χ. Κατσαμήτρος

Το Μεταξουργείο κατελήφθη την ίδια μέρα. Για τον ΕΛΑΣ ήταν το τελευταίο οχυρό. Εξάλλου οι Άγγλοι στον Πειραιά είχαν φτάσει στα πρόθυρα της Κοκκινιάς. Τώρα κινδύνευε από άμεση περικύκλωση, απ' τα αγγλικά προωθημένα τμήματα Περιστερίου και Καλογρέζας. Έτσι στις 5/1 διά του μόνου ελεύθερου άξονα (Λιόπεσι - Κουκουβάουνες - Μετόχι) εγκατέλειψε την Αθήνα.

"Ούτως έληξεν ο διαρκείας εξ εβδομάδων άγων δια τα Αθήνας... Οι σπασμοί αυτοί των Ελλήνων δυνατόν να φαίνονται μηδαμινός, πλην όμως ελάμβαναν χωράν εις το νευραλγικόν κέντρον της ισχύος, του νόμου και της ελευθερίας του Δυτικού Κόσμου". Ουίνστον Τσώρτσιλ

Το τέλος της μάχης της Αθήνας είναι μαζί και η αρχή των προσπαθειών για να μπει σε εφαρμογή αυτό που έγινε συνείδηση στις 40 μέρες του Δεκέμβρη. Ότι η Αθήνα έπρεπε ν' αλλάξει.

Και δεν επρόκειτο μόνο για την εικόνα της πόλης που συμβολικά είχε ταυτιστεί με σκηνικό εξέγερσης. Μια τέτοια απλή εικόνα θα ήταν ανίσχυρη μπροστά στη δύναμη της νικήτριας νεκρικής καθημερινότητας που επρόκειτο να τη διαδεχθεί. Κύρια ήταν η μορφολογία της πόλης, των αποκομμένων εργατικών και προφυγικών συνοικιών, που έτσι εσωστρεφείς καθώς ήταν υπέθαλπταν τον διαχωρισμό των κατοίκων τους και την αδυναμία ενσωμάτωσής τους στο νέο ψευδομογενές κοινωνικό πλέγμα.

Η αδυναμία προσαρμογής του δομημένου χώρου στις εξελισσόμενες κοινωνικές ανάγκες κάτω από τις νέες

κοινωνικοοικονομικές συνθήκες του μεταπολέμου αποτελούσε ασυμβίβαστη πραγματικότητα με τις προοπτικές των κρατούντων.

Τα σχέδια τους όμως για ριζική αναμόρφωση του λεκανοπεδίου, βασισμένη στην ελπίδα της οικονομικής ενίσχυσης από τους νέους αφέντες (σχέδιο Μάρσαλ), έμειναν στα χαρτιά. Και τούτο γιατί:

"ο συμμοριτοπόλεμος όστις διαρκέσας επί μίαν τριετίαν και πλέον (46-49) επέβαλεν εις τους κατοίκους ψυχολογίαν γενικής αβεβαιότητας" (Κ. Μπίρης)

με αποτέλεσμα την απουσία οποιασδήποτε οικοδομικής δραστηριότητας σ' αυτό το διάστημα. Ο φορέας της έκφρασης της αναμορφωτικής ανάγκης υπήρξε το μοναδικό δημόσιο τότε πολεοδομικό γραφείο, του Δήμου Αθηναίων. Μέσα από τα γραφτά του διευθυντή του εμφανίζεται ο βαθύς οραματισμός της αστικής τάξης της εποχής, οι προοπτικές της, η κατανόηση της νέας φάσης που η οικονομία επρόκειτο να διανύσει, αλλά και η ανάγκη ιδιαίτερης μέριμνας για την αναπτυσσόμενη τάξη των δημόσιων υπαλλήλων που πάνω της επρόκειτο να στηριχτεί. Στόχος του σχεδίου η κατάργηση της διασποράς των Δημοσίων κτιρίων

"...διασπορά όχι μόνον των υπουργείων αλλά και των τμημάτων του κάθε υπουργείου, σε τυχαίες και μοιραίες θέσεις και σε οποιοδήποτε κτίριο" με αποτέλεσμα αφού "...το περιβάλλον εμπνέει ασυναίσθητα τη συνείδηση στον άνθρωπο, η ίδια διασπορά και διαφορά αντίληψης να χαρακτηρίζει την υπαλληλική συνείδηση. Η αντίληψη ότι όλοι υπηρετούν έναν ενιαίο οργανισμό που πρέπει να λειτουργεί κατά έναν απόλυτα συντονισμένο ρυθμό δεν υπάρχει".

Γι' αυτόν τον λόγο οι δημόσιοι υπάλληλοι, ανακατεμένοι μέσα στο πλήθος των ανθρώπων της πόλης όπου ζουν και δουλεύουν αισθάνονται την εργασία τους:

«σαν μια φάση της ζωής τους κι όχι σαν ένα υψηλότερο λειτουργήμα. Αισθάνονται πως ανήκουν σε ένα επάγγελμα από τα πολλά στα οποία ασχολούνται οι άνθρωποι των πόλεων και όχι σε έναν πολιτικό στρατό, που ρυθμίζει και υπηρετεί τη λειτουργία του Κράτους". Και καταλήγει λοιπόν σύμφωνα με την παραπάνω συλλογιστική ότι:

"το Κράτος πρέπει να παρέχει άνετη κατοικία κοντά στην έδρα της υπηρεσίας του δημόσιου υπαλλήλου, ώστε να ζήσει με αξιοπρέπεια και κοινωνική ανωτερότητα σαν κρατικός λειτουργός και όχι σαν τυχαίος βιοπαλαιστής... Το κεντρικό κρατικό λιμάνι, ο κόμβος συγκοινωνιών, η βαρεία βιομηχανία, το διοικητικό και το στρατιωτικό κέντρο συνιστούν ενιαίο πολεοδομικό στοιχείο που πρέπει να κτισθεί ως ένα ξεχωριστό διαμέρισμα του συγκροτήματος της πρωτεύουσας με την πιο κατάλληλη για τον προορισμό του τοποθέτηση και διαρρύθμιση".

Τα Μέγαρα λοιπόν θα προτείνει ο Μπίρης σαν την καταλληλότερη τοποθέτηση.

"Η νέα πόλις των Μεγάρων θα έχει εντελώς ιδιότυπη συγκρότηση και οργάνωση ανάλογα προς τον εντελώς ιδιότυπο προορισμό της. θα συγκεντρωθούν σ' αυτήν οι ανώτατες δικαστικές, στρατιωτικές, πολιτικές, οικονομικές αρχές, θα είναι η καθέδρα του κράτους. Η ιδιωτική ζωή δεν θα έχει άλλον προορισμό παρά να υπηρετεί την δημόσιον".

Η δημιουργία διοικητικού κέντρου σαν διαχωρισμένου τμήματος της πόλης της Αθήνας απέτέλεσε πάντα τον στόχο των πολεοδόμων, από τον Κλεάνθη μέχρι τον Δοξιάδη.

Με την όλη προσπάθεια ανασυγκρότησης επανεφέρθη στην επικαιρότητα από τον Δήμο αλλά και πάλι για τον ίδιο λόγο απορρίπτεται.

Στην επαθεία της χούντας με το χωροταξικό Δοξιάδη σημειώνεται νέα επαναφορά του, της οποίας ήδη γίνονται προσπάθειες εφαρμογής. Φυσικά η ίδια ιδεολογία συνοδεύει και τις σημερινές προσπάθειες.

"Η παρουσία του επιτελείου της Διοικήσεως εντός ενιαίου οργανωμένου φυσικού περιβάλλοντος δημιουργεί δια τον πολίτη σαφεστέραν αντίληψη της εννοίας του κράτους και ενισχύει το γόητρον της διοικήσεως".

Σήμερα, με τη μεταπολίτευση, τα έργα γίνονται. Αλλά δεν συνοδεύονται από την ίδια προβληματική. Τον δεύτερο στόχο για την αλλαγή της Αθήνας αποτέλεσαν οι λαϊκές συνοικίες, οι φτωχές γειτονίες που τον ρόλο τους στον εμφύλιο, σαν εστίες που έθρεψαν το αντάρτικο, γνωρίσαμε στο προηγούμενο κεφάλαιο. Επιχειρήματα για μια τέτοιας έκτασης επιχείρηση δεν έλλειψαν. Εδώ θα

αρκεστούμε να δείξουμε το σχέδιο αποκάλυψης του αρχαίου χώρου που καλύπτεται από τις περιοχές Σταδίου - Αρδητού - Ολυμπιείου - Ακρόπολης - Λόφου Φιλοπάππου και Νυμφών, Ψυρρή, Ιεράς οδού, Μεταξουργείου, Ακαδημίας Πλάτωνος, Κολωνού.

"Η εξάφάνισις και φύτευσις του χώρου τον οποίον κατέχει αυτό το τμήμα της πόλεως το οποίον εις την γενικήν σύνθεσιν του σχεδίου των Αθηνών αποτελεί ένα καρκίνωμα δεν πρόκειται να φέρει διαταραχή στον οργανισμό της πόλεως".

Αυτή η ρύθμιση συνόδευσε το σχέδιο του διοικητικού κέντρου στα Μέγαρα καθώς και ένα άλλο που αφορούσε το άνοιγμα αρτηριών δια μέσου των συνοικιών της Αθήνας. Το ότι δημοσιεύτηκαν και παρουσιάστηκαν και στην Ακαδημία αυτά τα σχέδια μόλις το '45, σαν απάντηση και προοπτική στην αρνητική σε κάθε έλεγχο μορφολογία της πόλης, αποδεικνύει τη σοβαρότητα που αντιμετωπίστηκε η πολεοδομία σαν απ' τα πρώτα εργαλεία για την εγκαθίδρυση της νέας τάξης πραγμάτων.

Το σχέδιο των οδικών διανοίξεων ερχόταν να επεκτείνει τη δυνατότητα άμεσης και γρήγορης πρόσβασης στις δαιδαλώδεις γειτονιές που περιέσφιγγαν το πολεοδομικά οργανωμένο κέντρο.

Ερχόταν να μετατρέψει σε κέντρο και αυτές τις γειτονιές. Αν οι προτεινόμενες αρτηρίες υπήρχαν τον Δεκέμβρη του '44 ο εμπύλιος θα είχε τελειώσει πολύ πριν.

Να για ποιες επεμβάσεις πρόκειται:

- α) Σύνδεση Κλαυθμώνος με Μητροπόλεως
- β) Σύνδεση Μάρνη με Αγ. Κων/νου και Πειραιώς
- γ) Σύνδεση Αχαρνών και Λιοσίων μέχρι Ομόνοια
- δ) Προέκταση Σκουφά - Ναυαρίνου μέχρι Στουρνάρα
- ε) Προέκταση Α. Μεταξά-Σολωμού μέχρι Μάρνη
- ζ) Σύνδεση Δεληγιάννη με Παλαμηδίου
- η) Σύνδεση Λένορμαν με πλ. Μοναστηρακίου
- θ) Προέκταση Αλεξάνδρας μέχρι Λένορμαν
- ι) Προέκταση Αρδηττού μέχρι Συγγρού

Μ' αυτές τις αρτηρίες ολοκληρή η δυτική περιοχή της Αθήνας ανοίγεται προς τον άξονα Σταδίου - Ομόνοια - Πατησίων και παύει ν' αποτελεί φράγμα. Το οικονομικό υπήρξε και πάλι το εμπόδιο για την εκτέλεση των σχεδίων Μπέρη.

Όμως το '54 θα συμβεί, αρνητικά, ένα σημαντικό γεγονός για την ιστορία της Αθήνας. Άσχετα αν έγινε συνειδητά ή όχι, δημιούργησε ένα τείχος ανάμεσα στις ακόμα μη ελεγχόμενες Δυτικές συνοικίες της Αθήνας και στο κεντρικό της τμήμα. Πρόκειται για την κατάργηση της πλάτους 32μ. λεωφόρου Ν. Ιωνίας με το πέρασμα πάνω της των ηλεκτροφόρων γραμμών του Ηλεκτρικού (και γι' αυτό προστατευόμενες αμφίπλευρα με υψηλό πέτασμα συρματοπλέγματος). Το σχέδιο παρουσιάστηκε επί Μεταξά, και μόλις οι καιροί το επέτρεψαν εφαρμόστηκε, με αποτέλεσμα τη διχοτόμηση της Ν. Ιωνίας, του κάτω Ηρακλείου και του Αμαρουσίου. Οι κάτοικοι των γειτονιών αυτών κατάλαβαν αμέσως τι θα σήμαινε αυτό το έργο.

Να ένα απόσπασμα από εφημερίδα της εποχής, ενδεικτικό της αντίδρασης τους την πρώτη μέρα του έργου. *"Ανάστατος ο λαός της δυτικής πλευράς των Πατησίων. Ήρχισε το έργο της διχοτομήσεως της πρωτευούσης. Εσήμαναν οι καμπάνες, ενεφανίσθησαν μαύραι σημαίαι, γυναίκες και γέροι αφήρησαν από τα χέρια των εργατών τα εργαλεία του εγκλήματος".*

Το '59 ο Δήμος θα επανέρθει με προτάσεις που εν μέρει θα εφαρμοστούν. Είναι μια νέα προσπάθεια διαμόρφωσης της Δυτικής αλλά και της Βόρειας Αθήνας.

- 1) Σύνδεση Κλαυθμώνος με Μητροπόλεως και Ακρόπολη (όχι)
- 2) Προέκταση Σκουφά Ναυαρίνου μέχρι Στουρνάρα - Εξάρχεια (όχι)
- 3) Σύνδεση Κορδιγκτώνος με Ευελπίδων - Βριλησσού - Επταλόφου - Κηφισίας (ναι).
- 4) Προέκταση Γ Σεπτεμβρίου μέχρι Μοσχονησίων (όχι)
- 5) Προέκταση Αλεξάνδρας και σύνδεση με Αθηνών - Πελοποννήσου (όχι)
- 6) Διάνοιξη Ακομινάτου από Λιοσίων μέχρι το Μοναστηράκι.
- 7) Διάνοιξη Μάρνη μέχρι Ακομινάτου (όχι)
- 8) Σύνδεση Παλαμηδίου με Δεληγιάννη (Μεταξουργείο)
- 9) Προέκταση Φιλελλήνων μέχρι Μακρυγιάννη (όχι)
- 10) Δημιουργία λεωφ. Αρδηττού Καλιρρόης (ναι)
- 11) Σύνδεση Βασ. Κων/νου με Όλγας (ναι)

12) Και βέβαια διαπλάτυση οδών παλιάς πόλης.

13) Διάνοιξη Κολοκυνθούς μέχρι Ακομινάτου.

Παράλληλα με τα σχέδια, άλλος φορέας (το υπουργείο) την ίδια χρονιά προσέβαλε να κάνει δύο διανοίξεις. Αξίζει να σημειωθεί ότι ο Smith το '62 με μετρήσεις απέδειξε ότι αυτή διάνοιξη που βέβαια ποτέ δεν έγινε, δεν επέλυε κανένα συγκοινωνιακό πρόβλημα.

α) Συνέχιση της Μάρνης μέχρι το Μοναστηράκι, και β) την προέκταση της Κοραή πάλι μέχρι το Μοναστηράκι.

Στην τετραετία 1958 - 62 ολοκληρώθηκε και ένα σημαντικότερο έργο που είχε ήδη από το 1939 σχεδιαστεί: η κάλυψη του Ιλισσού και η δημιουργία της βασιλέως Κωνσταντίνου και της Αρδηττού. Αν είχαν από το 1939 προλάβει να το εκτελέσουν, ο Ιλισσός δεν θα είχε λειτουργήσει σαν φυσικό οχυρό των ανατολικών συνοικιών στον τελευταίο χρόνο της κατοχής και στον εμφύλιο.

Το '62 επίσης το υπουργείο επανήλθε στον στόχο του για τη δημιουργία μιας περιφερειακής μεγάλης λεωφόρου του παραλόγου, για τις προοπτικές της νέας εποχής, γύρω από την παλιά πόλη. Έτσι ξαναπροτείνεται η προέκταση της Φιλελλήνων μέχρι Μακρυγιάννη, και η σύνδεση της με την μέλλουσα να διευρυνθεί Αδριανού. Στο πρόγραμμα ήταν η κατεδάφιση όλων των κτισμάτων πάνω σ' αυτήν την αρτηρία.

Τότε τίποτα δεν έγινε. Όμως σήμερα πράγματι τα κτίσματα κατεδαφίστηκαν, και το ΚΕΠΕ συγχρόνως δημοσιεύει μελέτη για την προέκταση της Φιλελλήνων. Η μεταπολίτευση είναι ο σταθμός μιας νέας εποχής για τις δυνατότητες του κεφαλαίου.

Οικιστικά

Ο κρατικός μηχανισμός δεν αρκέστηκε στη χρήση των οδικών αρτηριών σαν μοναδικού όπλου για την αναμόρφωση και τον επανέλεγχο της Αθήνας.

Ήδη από τον Α Παγκόσμιο Πόλεμο, το πρόβλημα των 1,5 εκατομμυρίων προσφύγων τον είχε υποχρεώσει αλλά και διευκολύνει να προχωρήσει στην απόλυτη και ολοκληρωτική διαμόρφωση του χώρου με την οργανωμένη δόμηση κατοικιών.

Σύμφωνα με αυτήν την στρατηγική 12 μεγάλοι και 34 μικρότεροι προσφυγικοί οικισμοί χτίστηκαν σε απόσταση 1 έως 4 χιλιομέτρων απ' την περίμετρο της τότε Αθήνας.

Αυτός ο απομονωτισμός τους επιβλήθηκε από καθαρά εκλογικούς λόγους, αλλά και για να μην διαταραχτεί η κοινωνική ησυχία του ισάριθμου γηγενούς πληθυσμού. Τούτη την πολιτική το κράτος θα την πληρώσει ακριβά 20 χρόνια μετά, με τον εμφύλιο, μιας και αυτοί οι οικισμοί, χάρις στην εσωστρέφεια που τους επέβαλαν, έχοντας προστατεύσει τον πολιτισμό και τις παραδόσεις των κατοίκων τους, θα αποτελέσουν τις εστίες του αντάρτικου.

Ως το 1935 οι μισοί απ' τους πρόσφυγες του λεκανοπεδίου είχαν στεγαστεί στους οργανωμένους οικισμούς. Οι άλλοι μισοί σε συνοικισμούς τρωγλών. Στην επαναφορά μας στον εμφύλιο γνωρίσαμε τον ρόλο που έπαιξαν τέτοιοι συνοικισμοί σαν του Πολυγώνου, του Γηροκομείου, του Παναθηναϊκού, του Δουργουτίου, της Δραπετσώνας, της Καισαριανής.

Είναι ενδεικτική της συνείδησης της αστικής τάξης για τον κίνδυνο που περιέκλειαν οι συνοικισμοί, η στάση των Ριμνιτών όταν κατέλαβαν την εγκατελειμμένη Καισαριανή. Έκαψαν από την μια άκρη μέχρι την άλλη τις ξύλινες παράγκες.

Με την καταστροφή στον Β Παγκόσμιο Πόλεμο μεγάλου ποσοστού κατοικιών, με τον χαρακτηρισμό σαν μη ελεγχόμενων αρκετών ορεινών απομακρυσμένων οικισμών και με την πολιτική της βίαιης μεταφοράς των κατοίκων της υπαίθρου στα αστικά κέντρα ώστε να αποδυναμωθεί ο χώρος που προσέγγιζε ο ΕΛΑΣ αλλά και για να ελεγχθεί αυτός ο πληθυσμός καλύτερα, επιβλήθηκε ο σχεδιασμός ευρέως προγράμματος οργανωμένης δόμησης.

Όμως κάτι τέτοιο εφαρμόστηκε μόνο από το '64 και μετά.

Το υπουργείο εισάγοντας νέα τακτική την κατοχύρωσε με την κατάθεση στη Βουλή σχεδίου νόμου "περί κυρώσεως τροποποιήσεως και συμπληρώσεως του Αναγκαστικού Νόμου 1667/1951 περί λαϊκής κατοικίας":

"Προς την Βουλήν των Ελλήνων.

Η κακή στέγη έχει τεράστιον έμμεσον οικονομικόν αντίκτυπον. Το μειωμένον ηθικόν λόγω κακής στεγάσεως και ασθeneιών εις την οικογένειαν, ελαττώνει την απόδοσιν των εργαζομένων. Αι ασθένειαι ελαττώνουν τας ημέρας εργασίας, μειούται τελικώς το εθνικόν εισόδημα, ενώ τα έξοδα του κράτους δια την πρόνοιαν είναι πολύ μεγάλα, διότι χρειάζονται πολύ περισσότεραι κλίνας

νοσοκομείων... πολύ μεγαλύτεροι δαπάναι δι' επιδόματα απορίας. Η παρουσιαζόμενη εγκληματικότητα απαιτεί περισσότερες υπηρεσίες ασφαλείας... Η κοινωνική πλευρά είναι ακόμα μεγαλύτερος σημασίας. Η πτώσις του ηθικού και η εξαθλίωσις οδηγεί εις την διάλυσιν της κοινωνικής ενότητος. Η έλλειψις στέγης καταστρέφει την έννοιαν της οικογένειας. Δημιουργείται το αίσθημα της κοινωνικής αδικίας και αι περιοχαί τρωγλών γίνονται λίκνα αναρχικών. Όχι μόνο δεν είναι δυνατόν ούτω ν' αναπτυχθεί κοινωνική ζωή αλλά δημιουργείται η τάσις της καταστροφής της κοινωνίας. Η εξασφάλις άλλωστε της στέγης συνδέει τον άνθρωπον με την γην, και δικαιολογεί την προσήλωσίν του εις τους βωμούς και τα εστίαις..."

Η νέα λοιπόν πολιτική "του χτυπήματος του κακού στη ρίζα του" είχε σαν αποτέλεσμα την οικοδόμηση στο διάστημα '62 - '64:

- 32 τετράωρων πολυκατοικιών στον Άγιο Σώστη που στέγασαν τους παραπηματούχους του Πολυγώνου. (Η θέση που κατείχαν τα παραπήγματα Πολυγώνου που κατ' επανάληψη βομβαρδίστηκαν από τους Άγγλους γιατί σ' αυτά στηρίχτηκε η όλη επιχείρηση αποκλεισμού και κατάληψης της σχολής Ευελπίδων, έγινε σήμερα πάρκο για τους κατοίκους της νότιας Κυψέλης και περιφερειακού για την σύνδεση των βορείων προσπίτων με το κέντρο)

- Από το 1960 έως το '69 χαμηλόροφων πολυκατοικιών στον Ταύρο. Από το '69 και μετά στην ίδια περιοχή κτίστηκαν 7όροφες και 11 οροφές.

- Από το '67 και μετά 10όροφων στην Δραπετσώνα και άλλων στο Δουργούτι, τον Ασύρματο, το Περιστερι, τη Φιλαδέλφεια, τη Μεταμόρφωση, το Μαρούσι.

Δεν είναι τυχαίο ότι το μεγαλύτερο μέρος της εκστρατείας αντικατάστασης της τρώγλης απ' τις πολυκατοικίες έγινε μέσα στη χούντα. Και αυτό γιατί μόνο τότε πόρεσαν να εφαρμοστούν τα βίαια μέτρα που ήταν απαραίτητα για μια τόσο σημαντική επιχείρηση. Αλλά ποιο ήταν το αποτέλεσμα;

Οι κάτοικοι αισθάνθηκαν ξένοι στις νέες σύγχρονες κατοικίες που κατάστρεψαν τη γειτονιά τους αλλά και που παράλληλα ονομάστηκαν από τους άλλους σαν λαϊκές, εργατικές.

"Αυτό προκάλεσε αφενός κοινωνική υποβάθμιση στο εσωτερικό των συγκροτημάτων και αφετέρου, δυσχέρειες κοινωνικής αλληλοδιείσδυσης αυτών με τις όμορες περιοχές, οι κάτοικοι των οποίων συχνά διαμαρτυρήθηκαν για την εγκατάσταση αυτών των συγκροτημάτων στη γειτονιά τους". (Ε. Βασιλακιώτη).

Το '72 θα αλλάξει ριζικά η κρατική πολιτική. Αλλά θα έχουν ήδη αποδείξει οι στατιστικές ότι το 30% των κατοίκων θέλουν να εγκαταλείψουν τα σύγχρονα σπίτια τους, και τέτοια πρόθεση βέβαια εκδήλωσαν κύρια αυτοί που μπορούσαν να το κάνουν.

Την ιδεολογία της νέας κρατικής αντιμετώπισης του στεγαστικού προβλήματος τη διαβάζουμε μέσα στην "κοινωνιολογική μελέτη κατοικίας" που συνέταξε το υπουργείο οικισμού δια του ΕΚΚΕ. Εκεί αφού καταγγέλλεται

"...η καθυστερημένη αντίληψη για την ανάγκη οργάνωσης σε πρότυπα βιομηχανικών πόλεων του 19ου αιώνα" επισημαίνεται ότι "ο πραγματικός κίνδυνος από παρόμοιες λύσεις δεν είναι μόνο η μετατροπή των περιοχών σε κοινωνικά γκέτο ή σλαμ αλλά η πλήρης καταστροφή του αστικού περιβάλλοντος και των οικισμών μας που θα μετατρέπονται προοδευτικά σε θερμοκήπια μιας παρωχημένης μορφής συμβίωσης με κοινωνικά στεγανά στον χώρο. Το κοινωνικό μέλλον των οικισμών μας γίνεται προβληματικό. Οι δυσκολίες από έλλειψη προσαρμογής και κοινωνικής συμπεριφοράς πολλαπλασιάζονται, η διαλεκτική αυτοεξέλιξη της κοινωνικής μας ζωής ανακόπτεται... Η κατοικία ή η γειτονιά ή η πόλη αν αφεθούν να διαμορφωθούν αυθόρμητα μετατρέπονται σήμερα περισσότερο από κάθε άλλη φορά σε φαινομένα ταξικά.

Άρα ο ρόλος της άρνησης σ' αυτήν την διαδικασία ανατίθεται στην οργανωμένη δόμηση που αποβλέπει στο να αμβλύνει τις κοινωνικές διαφοροποιήσεις στον αστικό χώρο που με την αυθόρμητη διαδικασία μεγιστοποιούνται".

Αλλά ποιες διαδικασίες πρέπει ν' ακολουθήσουν ώστε "ο κάτοικος του οικισμού που έχει διαμορφώσει την εντύπωση ότι είναι κάτοικος γκέτο, που βγαίνοντας από τους τοίχους της

κατοικίας του μέσα στους διαδρόμους και τα κλιμακοστάσια συνειδητοποιεί καλύτερα απ' οπούδήποτε άλλου την ακούσια κοινωνική του απόρριψη, ώστε ο κάτοικος λοιπόν αυτός να ενσωματωθεί στο κοινωνικό σύνολο»;

Το σύνθημα της νέας στρατηγικής διατυπώνεται μέσα στην ίδια μελέτη.

"Νομοθέτηση κοινωνικών και αταξικών μεθόδων στο σύστημα κατασκευής και διάθεσης της κατοικίας" που σημαίνει προσπάθεια επιβολής στους κατοίκους της ψεύτικης συνειδησης της εξατομικευσης της κατοικίας. Ο ένοικος επιδιώκεται να μπορεί να προσδίει προσωπικό ύψος στη διαρρύθμιση του χώρου, να μπορεί να συμμετέχει δηλαδή από τη φάση του σχεδιασμού ως την τελική διαμόρφωση του κτιρίου. Έτσι θα ενσωματωθεί στον οικισμό. Αλλά αυτό δεν αρκεί.

Οι ένοικοι πρέπει να επιλέγονται με βάση την επιθυμία να κατοικήσουν στον οικισμό, ας μην είναι κατ' ανάγκη εργάτες ή πρόσφυγες. Να δημιουργούν οργανώσεις και να παρακολουθούν την ανέγερση. Το εμπορικό κέντρο να είναι στην άκρη ώστε να εξυπηρετεί κι άλλες περιοχές και να φέρνει τους κατοίκους του οικισμού σε επαφή με άλλους, εκτός οικισμού, ανθρώπους.

Το όριο αυτής της πολιτικής υπήρξε ο περιορισμός με το ν.δ. 1138/72 της κατασκευής εργατικών πολυκατοικιών και η αντικατάσταση του θεσμού με την παροχή δανείων για αυτοστέγηση. Το θέαμα έτσι των ανομοιομορφών κατοικιών θα αποκρύψει την ταυτόσημη κοινωνική περιθωριοποίηση των μαζικά εκμεταλλευόμενων εργατών που στεγάζουν.

Το πραξικόπημα του '67 αλλά και τα γεγονότα του '73 μπορούν να αποτελέσουν τομή για τη μέθοδο προσέγγισής μας της πολεοδομικής ιστορίας της Αθήνας, μιας και υπήρξαν σαν τέτοια και τα δύο αρνήσεις ή και παρενθέσεις της τυπικής καθημερινής ζωής της πόλης. Το πρώτο με σκοπό ν' αποτελέσει μια σύντομη παρένθεση, το δεύτερο με σκοπό να εξαπλώσει την παρένθεση ώσπου αυτή να γίνει κατάσταση.

Πάντως θετικά και αρνητικά κατέδειξαν την επιτυχία της επιχείρησης που ξεκίνησε από το '49 και μετά για την αναμόρφωση της Αθήνας και την προσαρμογή της στις απαιτήσεις της ορθολογικής κυριαρχίας της εξουσίας.

Τα γεγονότα του '67 αλλά και του '73 συνέβησαν σε μια Αθήνα διαφορετική αυτής του εμφυλίου. Το υπέρ ποίου λειτούργησε η αλλαγή θα το δούμε με τη μελέτη του χάρτη του πραξικοπήματος. Αναφερόμενοι στις στρατιωτικές ενέργειες του πραξικοπήματος γενικά επισημάνουμε ότι η ταχεία εκδήλωση του προϋποθέτει την ύπαρξη μερικών σημαντικών λεωφόρων αλλά και η επιτυχία του την κατάληψη συμβολικών και ουσιαστικών στόχων. Αναλύοντας το Αθηναϊκό πραξικόπημα, που σαν τέτοιο υπήρξε πραξικόπημα και για ολόκληρη την Ελλάδα (οι ενέργειες που αφορούσαν τον εκτός Αθήνας χώρο συνίσταντο απλά στην απομόνωση του απ' αυτήν. Για παράδειγμα "η Κρήτη έπεσε μια βδομάδα μετά") θα εμφανίσουμε την στρατιωτική υπόσταση της πρωτεύουσας αλλά και θα επισημάνουμε την χωρική κατανομή της πολιτικής εξουσίας πάνω της.

Η απομόνωση της Αθήνας απ' τα έξω δεν απέτελεσε δύσκολο εγχείρημα.

Από βορρά το στρατόπεδο Διονύσου με τα τανκς των ειδικών δυνάμεων που περιελάμβανε απέκοψε τάχιστα την Εθνική οδό προς Λαμία. Από δυτικά οι δυνάμεις δεν είναι σημαντικές. Εν τούτοις η σχολή Αλεξιπτωτιστών Ασπροπύργου που ήταν μυημένη στο πραξικόπημα θα αρκούσε για να παρεμποδίσει οποιαδήποτε αντιπραξικοματική προσπάθεια. Αν δε παρεκάμπτετο, το στρατόπεδο Χαϊδαρίου θα αποτελούσε ένα δεύτερο οχυρό. Από ξηράς λοιπόν δύο οι προσβάσεις. Από τον αέρα τα αεροδρόμια Τατοΐου και Ελευσίνας αχρηστεύτηκαν με την τοποθέτηση ελάχιστων αρμάτων στους διαδρόμους τους. Η κατάληψη του ΟΤΕ συμπλήρωσε την απομόνωση της Αθήνας.

Όμως οι στο εσωτερικό της πόλης διαθέσιμες μονάδες για την ενέργεια δεν ήταν αρκετές.

Εδώ πρέπει να σημειωθεί ότι χωρίς την συνδρομή της πολιτικής εξουσίας το πραξικόπημα δεν θα μπορούσε να γίνει.

Όμως αυτή χρεωκοπημένη καθώς ήταν, συμβιβάστηκε να αποσυρθεί για να επιστρέψει σαν ελευθερωτής. Χάρης σ' αυτήν λοιπόν καθυστέρησε η επιστροφή 17 αρμάτων στο Κιλκίς και άλλων τόσων στη Θεσσαλονίκη που είχαν έρθει στην Αθήνα για την παρέλαση. Χάρης σ' αυτήν επίσης 1000 νεοσύλλεκτοι ειδικά

επιλεγέντες παρέμειναν στο ΚΕΤ ώστε να γίνει εκμεταλλεύσιμη η τόσο ιδιόρρυθμη ψυχολογία τους στο πραξικόπημα. Αλλά έτσι κι' αλλιώς ο στρατός ήταν ήδη για τα καλά μέσα στην πολιτική ζωή. Το ΓΕΣ είχε το μεγαλύτερο τυπογραφείο στην Ελλάδα και ετύπωνε προεκλογικές αφίσσες. Κονδύλια ειδικά για τις εκλογές πήγαιναν στα τμήματα στρατού.

Τα στρατόπεδα που χρησιμοποιήθηκαν ήταν το ΚΕΤ στο Γουδί, της Αγ. Παρασκευής, του Διονύσου, του Χαϊδαρίου, η ΕΣΑ και η σχολή Ευελπίδων.

Όλα βρίσκονται σε μεγάλες λεωφόρους που οδηγούν κατευθείαν στο κέντρο. Το Πεντάγωνο, το ΓΕΣ, το ΓΕΕΘΑ, και το ΓΕΑ καταλήφθηκαν σε 20 λεπτά, από τις 1.30 ως τις 1.50. Οι πολιτικοί συνελήφθησαν από τις 1.50 έως τις 2.30. Οι συλλήψεις των πολιτικών έγιναν πολύ γρήγορα γιατί λόγω κοινωνικής θέσης κατοικούσαν ή στο Κολωνάκι, ή στου Παπάγου, ή στο Ψυχικό. Αλλά και τα κτίρια στόχοι ήταν ελάχιστα και συγκεντρωμένα. Η Βουλή, το Υπουργείο Εξωτερικών, η ΑΣΔΕΝ στο Σύνταγμα, η ΕΡΤ στο Ζάππειο, ο ΟΤΕ στην Πατησίων, τα ανάκτορα στο Τατόι, το Πεντάγωνο, όλα πάνω σε κεντρικές λεωφόρους: Μεσογείων, Πατησίων, Βασ. Σοφίας.

Ολόκληρος ο ελληνικός στρατός αποδέχτηκε το πραξικόπημα, ένα μεγάλο του τμήμα συμμετείχε. Δεν επρόκειτο για μια ομάδα ανόητων. Αυτή η ομάδα απλά αντικατέστησε την ηγεσία, την στρατιωτική αριστοκρατία που εκκόπυε να κάνει μια ανάλογη κίνηση. Ίσως εκεί να οφείλεται η έστω ελάχιστη λαϊκή υποστήριξη στους συνταγματάρχες. Υπάρχουν εγχειρήματα που απαιτούν ειδική ψυχολογία για να επιτευχθούν.

"Στο πρώτο διάστημα της επταετίας δομές ασυμβίβαστες για τακτικό στρατό δημιουργήθηκαν στο στράτευμα. Η ιεραρχία διελύθη. Όσοι πιστεύουν ότι η επιστημονική διερεύνηση δεν πρέπει εκ των προτέρων να περιορίζεται, ίσως να ανακαλύψουν πολλά μελετώντας το πραξικόπημα.... Οι αξιωματικοί έγιναν σοβιέτ" κατέθεσε ο στρατηγός Χριστόπουλος. Είναι απόλυτα ψέμα;

Όλες οι στρατιωτικές επεμβάσεις στην επταετία υπήρξαν ταυτόσημες στις μεθόδους που ακολούθησαν, αλλά και στις κινήσεις που επέλεξαν. Η πολεοδομία αποτελεί τον σημαντικότερο παράγοντα που προσδιορίζει αποφασιστικά την τακτική της οποιασδήποτε δυναμικής ενέργειας.

Η εξέγερση του '73 σ' αντίθεση με το πραξικόπημα επανέλαβε για πρώτη φορά μετά από τριάντα χρόνια την λειτουργία της σύγκρουσης λαού και στρατού στον χώρο της Αθήνας. Το μονοσήμαντο του ρόλου των πολεοδομικών σημείων αποδείχτηκε και για τους νεώτερους. Τα άρματα μάχης κινήθηκαν ξανά από την Αλεξάνδρας, την Πατησίων, την Βασ. Σοφίας. Ο λαός ξαναοχυρώθηκε στα Εξάρχεια και στο Μεταξουργείο.

Πάλι τα "σημαντικά" κτίρια απετέλεσαν τους στόχους των αντιπάλων. Το υπουργείο Δ. Τάξης πολιορκήθηκε με μανία, αν και το υπερασπιζόνταν με πολυβόλα. Η Νομαρχία (Αιόλου 104) κατελήφθη απ' τους διαδηλωτές. Πολλές τράπεζες καταστράφηκαν. Όμως η Αθήνα δεν ήταν ακριβώς η ίδια με αυτήν του '44. Τα μικρά εισοδήματα έλειπαν από το κέντρο. Έτσι το Πολυτεχνείο σαν πυρήνας δράσης παρέμεινε αποκλεισμένο. Και όπως και στον εμφύλιο που ο ΕΛΑΣ προσπάθησε να το κρατήσει πάντα με αποτυχία, έτσι και το '73 η Πατησίων (που συνδέει με Ομόνοια και Αλεξάνδρας) και οι άλλοι ευθείς δρόμοι που το περιβάλλουν έπαιξαν τον ρόλο τους -χωρίς τη συνδρομή του απραγματοποίητου ακόμα σχεδίου σύνδεσης Στουρνάρα με Σκουφά. Τον χαρακτήρα αυτό του κέντρου της Αθήνας σαν εμπορικού και διοικητικού, τον εκμεταλλεύτηκε σοφά η αστυνομία που εύκολα απέκοψε την προσπέλαση προς τις συνοικίες όταν το θέλησε.

Οι ταραχές των ψηλών κτιρίων (πολύ περισσότερες από ότι τον εμφύλιο) προσφέρθηκαν πάλι για πυροβολεία: ΟΤΕ, υπουργείο Δ. Τάξης, ΚΥΠ (Μπουμπουλίνας), Ιταλική σχολή, Ακροπόλ... Αλλά τα μαπακόνια των πολυκατοικιών έπαιξαν και τον αντίθετο ρόλο:

"Διατρέξαμε κίνδυνο όχι από τους διαδηλωτές στους δρόμους όσο από τα διαμερίσματα των πολυκατοικιών και τα γκαπιά".

Τα ίδια στρατόπεδα όπως και στο πραξικόπημα χρησιμοποιήθηκαν σαν ορμητήρια. Από το πιο "ιστορικό" Γουδί, ως και από τον Διόνυσο, το Χαϊδάρη, την Αγ. Παρασκευή ξεκίνησαν μηχανοκίνητα. Και δεν έλειψαν οι ενισχύσεις από την επαρχία. Στην Ελευσίνα έφτασε η 4η μοίρα αλεξιπτωτιστών

Θεσ/νίκης, από το Λιτόχωρο ήρθαν δύο τάγματα και από την Αυλώνα ένα. Τα περισσότερα στρατεύματα πέρασαν από τον κόμβο των Αμπελοκήπων που λειτούργησε για άλλη μια φορά σαν ο στρατηγικότερος της Αθήνας. Από εκεί ακολουθώντας το τριγωνικό δίκτυο που χάραξε ο αξιωματικός πολεοδόμος Γενισαρλής έκλεισαν σαν τανάλια το Πολυτεχνείο και την ευρύτερη περιοχή γύρω του.

Η στρατιωτική υπόσταση της πόλης από το '73 και μετά δεν άλλαξε σημαντικά.

Βέβαια η μεταπολίτευση αποτέλεσε σταθμό για την κατανομή των στρατοπέδων στο λεκανοπέδιο. Και αυτό γιατί εκ των πραγμάτων επιβλήθηκε η πολιτική της απομάκρυνσης του στρατού από την εξουσία και της ανάθεσης των ανάλογων ευθυνών στην αστυνομία, που και γι' αυτό εκσυγχρονίζεται ενισχυόμενη σημαντικά. Γι' αυτό δεν εκπλήσσει η εγκατάλειψη τέτοιων στηριγμάτων όπως το Γουδί, το Σύνταγμα Μακρυγιάννη, οι εγκαταστάσεις της ΕΣΑ.

Η μεταπολίτευση αποτέλεσε σταθμό και για κάτι άλλο. Εγκαινίασε την επιχείρηση εφαρμογής όλων των πολεοδομικών σχεδίων που είχαν μείνει στα χαρτιά. Τα στρατόπεδα απομακρύνονται. Όμως η θέση τους θα πάρουν μεγάλες λεωφόροι.

Η πορεία της 17ης Νοέμβρη του '76 από το Πολυτεχνείο προς το Σύνταγμα είναι ένας σταθμός στην ιστορία των λαϊκών εκδηλώσεων. Γιατί εγκαινίασε την τακτική της σύγχρονης αστυνομίας, αλλά και της σύγχρονης αντίληψης των πολιτικών φορέων περί διαδηλώσεων.

Τα όπλα και οι αντιπάλοι με την παρουσία τους προβάλλοντας κάθε φορά και διαμορφώνουν ανάλογα τα πεδία της σύγκρουσης. Αν, όταν ο στρατός κατέστειλε τις διαδηλώσεις, η περιοχή Συντάγματος λειτουργούσε με έναν τρόπο, σήμερα είναι κάπως αλλιώς.

Η μεταπολίτευση αποτέλεσε την αφετηρία για σημαντικές αλλαγές στην πρωτεύουσα. Δεν γέννησε το καινούργιο όραμα μιας νέας Αθήνας, εκδήλωσε όμως για πρώτη φορά τη δυνατότητα του κράτους να κάνει πραγματικότητα τα παλιά σχέδια των πολεοδομικών έτσι όπως τα είχε εκφράσει ο Μπίρης. Το χωροταξικό Δοξιάδη που παρουσιάστηκε το '76 ενσωματώνει την αναγγελία εφαρμογής της εκστρατείας εξυγίανσης αλλά και επαναδημιουργίας της Αθήνας.

Πρόκειται για το πιο οργανωμένο και πλήρες σχέδιο αναδιοργάνωσης της Αθήνας που δημοσιεύεται σε μια εποχή στην οποία η αναδιοργάνωση μπορεί να γίνει.

Κύριος σκοπός του είναι ο διαχωρισμός των λειτουργιών μέσα στην

Αθήνα. Μόνο μέσα από μια τέτοια ορθολογική θεωρία θα μπορέσει να καταξιωθεί αυτό που επαγγέλετο ο Μπίρης από το 1945: την δημιουργία αποκομμένου απ' την πρωτεύουσα διοικητικού κέντρου και οικισμού για τους δημόσιους υπαλλήλους. Εκείνος τότε πρότεινε τα Μέγαρα. Ο Δοξιάδης προτείνει το Τατόι. Αλλά και η Αθήνα, αν και γυμνή από διοίκηση, δεν θα αφεθεί στην τύχη της. Μεγάλες αρτηρίες, πολύ μεγαλύτερες των παλαιών σχεδίων, προτείνεται να διανοιγούν υπακούοντας σε έναν σχεδόν ορθογώνιο κάναβο, ώστε στη θέση της εσωστρεφούς πόλης να δημιουργηθεί μια πόλη παραδομένη στην άμεση και πολύπλευρη προσπέλαση. Όταν η Αθήνα αποτελούσε ένα ομογενές και αυτοδύναμο σώμα με ολοκληρωμένη λειτουργία όλων των δραστηριοτήτων της κοινωνικής ζωής τότε ο στρατός εδράζεται μέσα στην πόλη.

Σήμερα ο στρατός απομακρύνεται αλλά δεν αφήνει πίσω του ανοχύρωτη τη μεγαλύτερη συγκέντρωση πληθυσμού της Ελλάδας. Γιατί η Αθήνα κατακερματίζεται. Από τη μια από τις λεωφόρους. Από την άλλη απ' την αποδυνάμωση της από την πολιτική εξουσία, την διοίκηση. Απ' τα πανεπιστήμια της. Το 2000 αυτά θα έχουν μεταφερθεί στην Πάρνηθα, την Πεντέλη, τον Υμηττό, το Αιγάλεω. Από τις βιομηχανίες και τους εργάτες τους που θα εγκατασταθούν στις ειδικά οργανωμένες βιομηχανικές περιοχές.

Αλλά ας σταθούμε στο προτεινόμενο πλέγμα των λεωφόρων που διατρέπουν την Αθήνα ακυρώνοντας την ως τα σήμερα στρατηγικά αμυντική προστασία που της προσέφεραν τα βουνά από τα ανατολικά και από τα δυτικά, αφού προεκτείνονται με τρεις σήραγγες στον Υμηττό και μια στο Αιγάλεω.

Να οι προβλεπόμενες αρτηρίες:

- 1) Από Ραφήνα σε βόρειο Θριάσιο
- 2) Παιανία - βόρεια σήραγγα Υμηττού - Γουδί - Λ. Αλεξάνδρας - Καβάλας - σήραγγα Αιγάλεω - Ελευσίνα
- 3) Λαύριο - μεσαία σήραγγα - Υμηττός - Δουργούτι - Συγγρού
- 4) Εδέμ - Δουργούτι - Γουδί - Βριλλήσια
- 5) Πειραιάς - Αθήνα - Λαμία
- 6) Ασπρόπυργος - Λαμία

7) Ελευσίνα - Θήβα

Το χωροταξικό Δοξιάδη δεν θα εφαρμοστεί δια μιας. Ήδη εφαρμόζεται. Όλα τα έργα που γίνονται ανήκουν σ' αυτό.

Ήδη τούτο τον μήνα το Κ.Ε.Π.Ε. έφερε ξανά στο προσκήνιο την πρόταση προέκτασης της Φιλελληνών μέχρι το Μακρυγιάννη.

Ήδη ετοιμάζεται η διαπλάτυνση της Συγγρού (Ελευθεροτυπία: *"η διαπλάτυνση της Συγγρού πρέπει και μπορεί να γίνει το ταχύτερο... ας σκέφτεται πάντα η Κυβέρνηση ότι η Συγγρού θ' αποτελεί για 15 ακόμη χρόνια, τουλάχιστον, την επίσημη πόλη της Αθήνας"*).

Αλλά και άλλες επεμβάσεις γίνονται εν τω μεταξύ. Στην Καισαριανή που απετέλεσε τον στόχο των προσπαθειών πληθυσμιακής διάβρωσης από τον εμφύλιο και μετά, με την παραχώρηση οικοπέδων και διαμερισμάτων σε επιλεγείσες οικογένειες, τώρα το πρόβλημα λύνεται μια και καλή. Επί χούντας θεμελιώθηκε και ήδη τελειώνει ένα 7όροφο κτίριο κάτοψης δύο στρεμμάτων που θα στεγάσει υπηρεσίες της ασφάλειας και μηχανοκίνητα. Ήδη απαλλοτριώνεται σημαντικός αριθμός προσφυγικών κατοικιών και κτισμάτων γύρω απ' το μεγαθήριο ώστε να ανεγερθούν πολυκατοικίες για τις οικογένειες αστυνομικών.

Η πλατεία Ομονοίας, το πιο ζωντανό σημείο της πόλης, με τα "πηγαδάκια", τα καφενεία, τους πωλητές, που μπόρεσε να επιβιώσει συνεχίζοντας την παράδοση στα πεζοδρόμια και τον υπόγειο παρά το συντριβάνι, υπέστη τον Μάρτη τις δύο πρώτες "εκστρατείες αρετής".

Παράλληλα με τις πολεοδομικές διαμορφώσεις αναζητείται και μια μεταρρύθμιση του καθεστώτος διοικητικής οργάνωσης του λεκανοπεδίου. Το ΕΚΚΕ έκανε μια ανάλογη έρευνα το '72 με αποτέλεσμα να εκδόσει τη μελέτη του "το πρόβλημα της διοικήσεως της μητροπολιτικής περιοχής" στην οποία και προτείνεται η επαναφορά του συστήματος που επέβαλε ο Μεταξάς αμέσως μόλις κατέλαβε την εξουσία.

Και πράγματι τα διοικητικά μέτρα είναι πολλές φορές σημαντικότερα για τη ζωή της πόλης. Ο θεσμός το συνεχούς ωραρίου, με το κλείσιμο των μαγαζιών στις 5, που τώρα εισάγεται, ερήμωσε την απογευματινή Αθήνα του κέντρου. Ο εργαζόμενος συνδυάζοντας την έξοδο του για εργασία με αυτή για τις αγορές του, θα κλείνεται σίπιτι νωρίτερα και θα απολαμβάνει το οικογενειακό - τηλεορασιακό περιβάλλον περισσότερες ώρες Όσο λιγότερο βρίσκεται ο κόσμος στους δρόμους, τόσο λιγότερα τα προβλήματα της αστυνομίας. Μα αυτά δεν ήταν τα μέτρα που προτείνονται και στην Αμερική για την καταπολέμηση της εγκληματικότητας; Βρισκόμαστε στο μεταβατικό στάδιο για μια νέα κοινωνία. Ζούμε στη φάση που την προετοιμάζουν.

Ίσως καλύτερα από κάθε άλλον ο Κάλλαχαν το δήλωσε στις 11 Μαρτίου στην Αμερική.

"Οι ΗΠΑ και η Βρετανία πρέπει να μάθουν να ζουν σε πολιτικά συστήματα που δεν βασίζονται στην κοινοβουλευτική δημοκρατία. Γιατί αν δεν μάθουμε πώς πρέπει να ζούμε σ' αυτά, με τη μεγάλη και γρήγορη διάδοση της πυρηνικής τεχνολογίας, σίγουρα θα πεθάνουμε μαζί τους".

Παραπομπές 1ου μέρους

1. Mumford L.: La cite a travels 1' histoire. Seuil, Paris 1964
2. Κριεζής : Greek town buildings, Athens 1965
3. Αριστοτέλης : Πολιτικά Η' 8
4. Αριστοτέλης : Πολιτικά Η' 10
5. Αριστοτέλης : Πολιτικά Η' 12
6. Πλάτων: Πολιτικά
7. Κριεζής: Greek town buildings, Athens 1965
8. Αριστοτέλης : Πολιτικά, Πάπυρος, Αθήνα 1940
9. Foucault Michel: Surveiller et punir, Gallimard, Paris 1976
10. Mumford L.: La cite a travers l' histoire. Seuil, Paris 1964
11. Ibid
12. Μάο: Στρατηγικά προβλήματα του επαναστατικού πολέμου, Άπαντα, Αθήνα 1960
13. Ο Χ. Τρικούπης στη Βουλή δήλωνε στα 1890: «Λεν έχομεν στρατόν. Ο Ελληνικός στρατός της σήμερον είναι αγέλη». Το τι εσήμαινε αγέλη, είναι το ΓΕΣ (Ιστορία της Οργανώσεως του ελληνικού στρατού 1828 -1954) που διευκρινίζει: «Ο στρατός του

1897 ήτο συρφετός οπλοφόρων διεσπαρμένων ανά την χώρα και απασχολούμενων εις έργα αστυνομικά, εις καταδιωκτικά αποσπάσματα, κλπ»

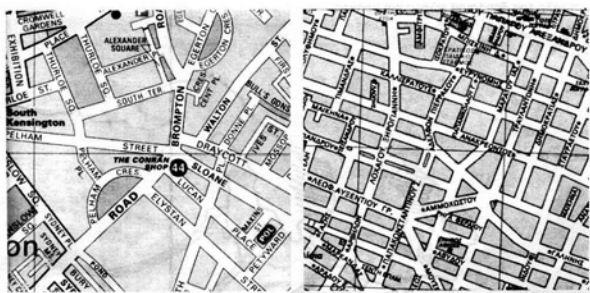
14. Nouberg A.: L' insurrection armee, Maspero, Paris 1957
15. Γεωργιάδης Γ.: Η προπαγάνδα, Αθήνα 1956
16. Αχ. Ταγαρή: Ανορθόδοξος πόλεμος
17. Υπουργείο Δημοσίων Έργων: Κοινωνική μελέτη κατοικίας Ε.Κ.Κ.Ε. Αθήνα 1976
18. Clausewitz Carl Von: De la guerre, Minuit, Paris 1955
19. Ibid
20. Ibid
21. Ibid
22. Μπράτσος Ι.: Ανατρεπτικός πόλεμος, Αθήνα 1971
- 23 και μετά:.....

Παραπομπές 2ου μέρους

1. Γ. Μάουερ: «Ο ελληνικός λαός εις τας σχέσεις του δημοσίου, εκκλησιαστικού και ιδιωτικού δικαίου, προ του απελευθερωτικού αγώνος και μετ' αυτόν μέχρι της 31ης Ιουλίου 1834» Ελλ. μετάφρ. Χρ. Πράτσικα και Ευστ. Καραστάθη, Αθήνα 1943, τομ. β, σελ 19 - 20
 2. Εφημ. «Αθηνα» αρ. 116, 27/5/1833
 3. Lamartine: «Souvenirs, pensees et paysages, pendant un voyage en Orient 1832 -1833» σελ. 144
 4. Εφημ. «Χρόνος» αρ. 14,15/6/1833
 - 5.0 Πειραιάς, διαλεγμένος κι αυτός σαν πιθανή θέση της πρωτεύουσας, έχοντας σαν κύριο προσόν την ανυπαρξία χτισμένης πόλης και κατοίκων, απορρίφθηκε με μόνη αιτιολογία πως εχθρικά πλοία θα μπορούσαν να χτυπήσουν το παλάτι, ενώ η Αθήνα κάλυπτε από την πλευρά αυτή την έδρα της εξουσίας.
 6. Κ. Η. Μπίρης: «Αι Αθήναι, από τον 19ον εις τον 20ον αιώνα» Αθήναι, 1966, σελ. 38 - 39
 7. «Αττικόν Ημερολόγιον» του ρώσου Βλαδίμηρου Δαβίδαφ, που εκδόθηκε στα ελληνικά το 1879, σελ. 103 - 117. Αναφέρεται στο 1834.
 8. Πηγή Κ. Η. Μπίρης, «Αι Αθήναι», σελ. 47
 9. Αδριανού Βάλβι: «Γεωγραφία» Μτφρ. Κ. Κούμα, Βιέννη 1839 (Πηγή Μπίρης)
 10. Εφημ. «Αθηνα», 10/5/1859
 11. Κ. Η. Μπίρης : «Αι Αθήναι», σελ. 88
 12. Ibid σελ. 89
 13. Ibid σελ. 89
 14. Σ. Μαρκεζίνης : ορ cit. σελ. 308, 309
 15. Το πώς βρέθηκαν οι ληστές στον Σταυρό είναι μια ολόκληρη ιστορία. Ο Φωτιάδης γράφει πως ήσαν φυλακή και αφέθηκαν (σκόπιμα) ελεύθεροι και οδηγήθηκαν στον Σταυρό από την Αστυνομία, όπου όμως περίμενε τάγμα πεζικού. Κάπως, λένε, άρχισε η μάχη, και από τους 70 ληστές οι 30 ήταν βαλτοί χωροφύλακες. Όλη η υπόθεση είχε σκοπό να κατέβει το τάγμα του πεζικού στην Αθήνα, συνοδεύοντας τους «αιχμαλώτους» ληστές, και να γίνει κίνημα. (Πηγή: Δ. Φωτιάδης: Κνάρης εκδ. ΠΑΕ)
 16. Σ. Μαρκεζίνης: ορ. cit. σελ. 315
 17. Σ. Μαρκεζίνης : ορ. cit. σελ. 315
 18. Νικ. Βεντήρης : «Η Ελλάς το 1910 -1920», Αθήνα 1929
 19. Γ. Δάφνης : "Η Ελλάς μεταξύ δύο πολέμων", Αθήνα 1955, τόμος Α σελ. 16. Συζήτηση Στεργιάδη και Παπαντρέου λίγο πριν την Καταστροφή του Αυγούστου 1922.
 20. ...Καταργώντας φυσικά, την ισχύουσα αναλογική, υπέρ της ενισχυμένης.
 - 21.... Γιατί οι πράξεις του φωτίζουν τα βήματα της Δημοκρατίας μας.
 22. Γ. Δάφνης : ορ. cit. τομ. Α σελ. 344
 23. Ibid: ορ. cit. τομ. Α σελ. 343
 24. Ibid: ορ. cit. τομ. Α σελ. 343
 25. Ibid: ορ. cit. τομ. Β σελ. 96
 26. Ibid: ορ. cit. τομ. Β σελ. 97
- ## ΒΙΒΛΙΟΓΡΑΦΙΑ
1. Αριστοτέλης: Πολιτικά μετάφρ. Ν. Παρίσης, τόμος 4, Πάπυρος Αθήνα 1940
 2. Αρχιμανδρίτης Ν.: *Επιστημονική και τεχνική Αστυνομία*, εκδ. Αστυνομία Πόλεων Αθηνών 1957
 3. Βαμβακάρης Μάρκος: *Αυτοβιογραφία*, Εισαγωγή Αγγέλα Κάιλ, Αθήνα 1973

4. Βεντήρης Γεώργιος : *Η Ελλάς του 1910 -1920*, Τόμοι 2, Πυρσός Αθήναι 1929
 5. Burgel Guy: *La Condition Industrielle a Athenes*, Τόμοι 2, ΕΚΚΕ Αθήνα 1973
 6. Burgel Guy: Athenes: *Etude de la croissance d'une capitale mediterraneenne* (doctorat), Paris 1975
 7. Γεωργαλής Γεώργιος: *Η προπαγάνδα: Μέθοδος και τεχνική της αγωγής των μαζών*, Αθήναι 1966
 8. Castells Manuel: *Luttés Urbaines*, Maspero, Paris 1972
 9. Clausewitz (Carl von): *De la Guerre traduction*, D. Maville, Minuit Paris 1955
 10. Δαμιανάκος Στάθης : *Κοινωνιολογία του Ρεμπέτικου*, Ερμείας Αθήνα 1975
 11. Δάφνης Γρηγόρης : *Η Ελλάς μεταξύ δύο πολέμων (1920 - 1940)*, Ίκαρος, Αθήνα 1955
 12. Δοξιάδης (γραφέιο): *Πρόταση ρυθμιστικού Αθηνών*, Αθήνα 1974
 13. 'Ενγκελς Φρήντριχ: *Η καταγωγή της οικογένειας*, μετάφρ. Μ. Γιαταγάνα, Θεμέλιο, Αθήνα 1975
 14. Foucault Michel: *Surveiller et punir*, Gallimard, Paris 1976
 15. Ζουράρις Γιώργος : Αρθρα στο περ. Αντί, 1976
 16. Ζωγράφου Λιλή: *Πώς φτάσαμε στη νύχτα της μεγάλης σφαγής*, Αθήνα 1974
 17. Cosciny R.: *Asterix Le domaine des dieux*, Dargrand, Paris 1972
 18. Hobsbawn E. I.: *Οι επαναστάτες*, Πολιτεία, Αθήνα 1975
 19. *Internationale Situationniste 1958 -1969*, Champ Libre, Paris 1975
 20. Κατσιμήτρος Γ.: *Η Μάχη της Αθήνας*
 21. Καραγιώργας Γ.: *Από τον ΙΔΕΑ στη Χούντα*, Παπαζήσης Αθήνα 1975
 22. Κεραμιδιώτης Βασίλης: *Η «νόμιμη» βία*, εφημ. Αυγή 12/12/1976
 23. Κριεζής : *Creek town buildings*, Athens 1965
 24. Κορδάτος Γιάννης: *Ιστορία του ελληνικού εργατικού κινήματος*, Μπουκουμάνης, Αθήνα 1972
 25. Lavedau Pierre: *Histoire de l'urbanisme*, Paris 1926
 26. Le Clere Marcel: *Histoire de la police*, P.U.F. Paris
 27. Lefebvre Henry: *Proit a la ville*, Anthropos, Paris 1968
 28. Λεφέβρ Ανρί: *Χώρος και πολιτική*, μετάφρ. Κ. Λωράν - Π. Τουρνικιώτη, Παπαζήσης, Αθήνα 1977
 29. Λούτβαυ Ε.: *Πραξικόπημα*, Βέργος Αθήνα 1968
 30. Λυγίζος Γ.: *Η λαϊκή στέγη στην Ελλάδα και το εξωτερικό*, ΤΕΕ, Αθήνα 1974
 31. Μαρκεζίνης Σπύρος: *Πολιτική ιστορία της νεωτέρας Ελλάδος*, Πάπυρος
 32. Μακιαβέλλι Νικολό: *Ο ηγεμόνας*, μετάφρ Ν. Καζαντζάκη, Γαλαξίας, Αθήνα
 33. Μαντουβάλου Μαίρη: *Morphologie du tissu urbain d'Athenes*, Institut d'Urbanisme, Paris 1969
 34. Μάο τσε Τουνγκ: *Στρατηγικά προβλήματα του επαναστατικού πολέμου*, Άπαντα, Αθήνα 1960
 35. Μαρικέλα Κάρλος: *Εγχειρίδιο του αντάρτη των πόλεων*, μετάφρ. Π. Γαβαλάς, Αθήνα 1973
 36. Μαρξ Καρλ - 'Ενγκελς Φρήντριχ: *Η στρατιωτική οργάνωση στην αρχαία Ελλάδα και Ρώμη*, Επιφάνεια, Αθήνα 19
 37. Minuzzo Mario: *Εφτά χρόνια. Τρεις μήνες*
 38. Μπεναρόγια: *Πρώτη σταδιοδρομία του Ελληνικού Προλεταριάτου*, Ολκός, Αθήναι 1975
 39. Μπίρης Κώστας : *Αι Αθήναι*, Αθήναι 1966
 40. Μπίρης Κώστας: *Σχέδιο ανασυγκρότησης πρωτεύουσας*, Αθήναι 1945
 41. Μπίρης Κώστας: *Για τη σύγχρονη Αθήνα*
 42. Μπράτσος Ιωάννης : *Ανατρεπτικός Πόλεμος*, ΓΕΣ Αθήναι 1971
 43. Munford Lewis : *La cite a travers l'Histoire*, Seuil, Paris 1964
 44. Neuberg A.: *L'Insurrection armee*, Maspero, Paris 1957
 45. Ξενοφών: *Ελληνικά*
 46. *Οδηγός Αθηνών Πειραιώς Περιχώρων*, Κ. Π. Δαραβίγκα
 47. Πάγκαλος Θεόδωρος: *Βάση και προοπτικές της στρατοκρατίας*, Άρθρο
 48. Παπαδολαμπάκης Μανόλης : *Οι δικτάτορες των πόλεων*, Καστανιώτης, Αθήνα 1976
 49. Παπαδολαμπάκης Μανόλης: *Η πόλη, η πάλη των τάξεων και η πολεοδομία*, Καστανιώτης, Αθήνα 1975
 50. Πλάτων: *Πολιτεία*, τόμοι 4, Ζαχαρόπουλος, Αθήνα 1976
 51. *Πρακτικά δίκης Πραξικοπήματος 1967*, τόμοι 4
 52. *Πρακτικά δίκης Πολυτεχνείου*, τόμοι 3
 53. Retgel: *Από την άγρια απεργία στη γενικευμένη αυτοδιεύθυνση*, μετάφρ. Μ. Ζάκκα, Διεθνής Βιβλιοθήκη, Αθήνα, 19
 54. Σβορώνος Νίκος: *Επισκόπηση της Νεοελληνικής Ιστορίας*, Θεμέλιο, Αθήνα 1975
 55. Smith: *Κυκλοφοριακή μελέτη της Αθήνας*, τόμοι 2, Αθήνα 1965
 56. Σορώκος Γ.: *Morphologie du Piree* (doctorat) Paris 1975
 57. Σταμάτης: *Ιστορία της Αστυνομίας πόλεων 1921 -1971*, εκδ. Αστυνομίας Πόλεων, Αθήναι
 58. Συνέδριο Αρχιτεκτόνων Ε : *προβλήματα των Αθηνών*, ΤΕΕ, 1974
 59. Taber R.: *θεωρία και πρακτική του ανταρτοπόλεμου*, Κάλβος, Αθήνα 1976
 60. Λάζαρης Αχιλλεύς : *Ο ανορθόδοξος πόλεμος*, ΓΕΣ, Αθήναι
 61. Τουραμαγος : *Nousles touramaagos*, Maspero, Paris, 1972
 62. Τρίτσης Αντώνης : *Εισβολή: Επιστημονικά μεθοδευμένη...*, Άρθρο, Οικ. Ταχυδρόμος 12/2/76
 63. Τσαούσης Σ.: *Εγκληματικότητα ανηλίκων στην περιφέρεια πρωτεύουσας*, ΕΚΚΕ, Αθήνα 1970
 64. Φιλιππίδης Δ.: *Ιλισσός, Οικισμοί στην Ελλάδα*, αρχ. θέματα, Αθήνα 1972
 65. Φωτιάδης Δημ.: *Όθωνας*, Π.Λ.Ε. Αθήνα 1960
 66. Φωτιάδης Δημ.: *Κανάρης*, Π.Λ.Ε. Αθήνα 1960
 67. Υπουργείο Δημοσίων Έργων: *Κοινωνική μελέτη κατοικίας Φάση Α*, Μελετητής ΕΚΚΕ, Αθήνα 1976
 68. Υπουργείο Δημοσίων Έργων: *Το πρόβλημα της διοίκησης της μητροπολιτικής περιοχής*, Μελετητής ΕΚΚΕ, 1973
 69. Φυρούκης Ν.: *Ιστορία της σύγχρονης Ελλάδας*, τόμοι 3, Αθήνα 1975
 70. Ανωνύμου: *Αστυνομία τάξεως*, εκδ. Αστυνομίας Πόλεων, Αθήναι
 71. *Οι Ανατολικές συνοικίες τον Δεκέμβρη του 1944*, έκδοση της 6 αρχίδας της Κ.Ο.Α. Αθήνα 1945 - ιστορικές εκδόσεις, Αθήνα, 1976
 72. *Έκθεσις έργου πρώτων Ελλήνων επιστημόνων*, ΤΕΕ, Αθήνα 1971
 73. *NATO και Πραξικοπήματα*, Νέα Πορεία, Αθήνα 1975
 74. *Σχολή Εφέδρων Αξιωματικών του ΕΛΑ.Σ.*, εκδ. «εθνική αντίσταση», Αθήνα 1946
 75. *Φύση και προορισμός του ΕΛΑΣ.*, εκδ «εθνική αντίσταση», Αθήνα 1946
 76. *The new Technology or repression*, Λονδίνο 1976
 77. *Προς Κύπριους*, Pauderma
 78. *Στρατιωτικές επιχειρήσεις εις την πόλιν*, ΓΕΣ Αθήναι
- Συλλογικές εκδόσεις**
79. *Cities fit to live in* ed. Moquador
 80. *Κατοικία στην Ελλάδα* ΤΕΕ, Αθήνα 1976
 81. *American defence policy*, έκδοση αμερικανικού επιτελικού στρατού, 1970
 82. *Prison Architecture*, United Nations Social Defence Research Institute, London 1975
- Νόμοι: Πολεοδομίας (συλλογή Οικονόμου εκδ. ΤΕΕ) Πρόσφατοι νόμοι ποινικοποίησης πολιτικής ζωής, εκκαθάρισης! της πόλεως κλπ
- Εφημερίδες: 24 Ιούλη 1975, 26 Μάη 1976

«ανάδειξη του ιστορικού μεγαλείου» της Αθήνας, δεν έπαψε να σκοντάφτει σε επιμέρους συμφέροντα. Συμφέροντα που ακόμα κι αν δεν εμπόδιζαν πάντα, εξέτρεπαν πάντως συχνά τα αρχικά σχέδια. Εξάλλου και των γενικών σχεδίων η «σύλληψη» ήταν

Σύγκριση ρυμοτόμησης; και τα δύο καρέ είναι 600 μέτρα X 600 μέτρα, στην ίδια ακριβώς κλίμακα. Αριστερά είναι από γειτονιά του Λονδίνου, δεξιά από γειτονιά της Αθήνας.

συνήθως τόσο πιο «ορθολογική» όσο μικρότερη σχέση είχαν οι εμπνευστές τους με την ελληνική πραγματικότητα.

Ύστερα η Αθήνα κατάφερε να επεκτείνεται για δεκαετίες γρηγορότερα από τους ορίζοντες των πολεοδομών και μεγάλο μέρος της έχει κτιστεί κατά κύματα «εκτός σχεδίου» πόλης, όποιο και να ήταν αυτό. Αντίθετα τώρα με τη μεγάλη της έκταση και την «άναρχη» δόμηση της, το φάντασμα, η ιδεολογία της πόλης, περιστρέφεται γύρω από τα ελάχιστα στρέμματα του (πολιτικού, εμπορικού) «κέντρου», που ορίζεται από το τρίγωνο πλ. Ομόνοιας - πλ. Συντάγματος - Ακρόπολη, θα έλεγε κανείς ότι το φάντασμα της Αθήνας όπως ήταν τον 19ο αιώνα ζει και βασιλεύει...Τελικά ούτε καν ο διοικητικός ορθολογισμός, συμπεριλαμβανομένου εκείνου της δημόσιας τάξης, δεν έχει υπάρξει ενιαίος πάνω στην πόλη.

Είναι όλα αυτά «αντιφάσεις της ανάπτυξης μιας καπιταλιστικής μεγαλόπολης»; Ή είναι εκδηλώσεις μιας ειδικής σχέσης ανάμεσα σε κράτος (δηλαδή έθνος), κοινωνία (δηλαδή σύλληψη και οργάνωση συμφερόντων και συμπεριφορών) και πόλη (δηλαδή κτισμένο περιβάλλον), μιας σχέσης που εν τέλει δεν μπορεί να αναλυθεί με αφετηρία έναν τυπικό και καθολικό «ορθολογισμό» τόσο για το κράτος όσο και για την πολεοδομία;

Το ερώτημα, διατυπωμένο με αφετηρία την οπτική της πολεοδομίας της δημόσιας τάξης, πάει κάπως έτσι: η Αθήνα, κρινόμενη με τα διεθνή πολεοδομικά κριτήρια των αναπτυγμένων καπιταλιστικών κοινωνιών, είναι - και ως προς τις προϋποθέσεις δημόσιας τάξης - μια σκέτη αποτυχία! Κι αυτό γιατί συγκρινόμενη με άλλες ευρωπαϊκές πρωτεύουσες έχει πολύ μικρότερα οικοδομικά τετράγωνα και πολύ περισσότερους δρόμους! Ο δημόσιος χώρος της, αυτός δηλαδή που πρέπει να επιτρέπει, είναι - πάντα συγκριτικά - πολύ μεγαλύτερος και πολύ πυκνότερος... μακριά από το ιδανικό της «οχυρωμένης πόλης», και πολύ κοντύτερα στις πολυάνθρωπες συγκεντρώσεις της Μέσης Ανατολής, στην Ισμίρ ή στο Κάιρο... Ταυτόχρονα όμως, ενώ «τυπικά» θα έπρεπε να είναι μια πόλη ανεξέλεγκτης εγκληματικότητας (με ό,τι χαρακτηρίζεται σαν εγκλημα) δεν συμβαίνει καθόλου έτσι, και πάλι σε σχέση με τις κοντύτερα στο επιτηρούμενο πρότυπο πόλεις. Όλοι οι δείκτες των αφεντικών τοποθετούν την Αθήνα χαμηλά στη διεθνή κατάταξη «εγκληματικότητας». Προφανώς δεν είναι η «αποδοτικότητα» του έλληνα μπάτσου που λύνει τον γρίφο... Κάπου αλλού θα πρέπει να αναζητηθεί η εξήγηση του γεγονότος πως μια ορισμένη (αν και όχι η γενική!) δημόσια τάξη επιτυγχάνεται στην Αθήνα (και ίσως στην Ελλάδα γενικά) όχι εξαιτίας της πετυχημένης πολεοδομίας, αλλά μάλλον εξαιτίας της πραγματοποιημένης «πυκνότητας του δημόσιου κοινωνικού ιστού», που κάνει πάντως τα πολεοδομικά σχέδια να κρέμονται συχνά σαν αποτυχημένα κουρέλια, στην άκρη...

Γιατί λοιπόν η Αθήνα δεν είναι γενικά η ονειρεμένη πόλη κανενός στρατηγού και κανενός πολεοδόμου, ενώ υπήρξαν κάμποσοι και από τη μια κάστα και από την άλλη που είχαν «τα καλύτερα όνειρα» γι' αυτήν; Γιατί τόσοι πολλοί ιδεολόγοι του συστήματος κατέληξαν σε στιγμές απελπισίας (και κάποτε το ξεφώνισαν δυνατά, όπως εκείνος ο ανεκδιήγητος αρχιτέκτονας / υπουργός χωροταξίας και δημοσίων έργων / δήμαρχος Αθήνας Αντώνης Τρίτσης) στο συμπέρασμα πως η μόνη ορθολογική «λύση» για την Αθήνα είναι να κατεδαφιστεί από άκρη σ' άκρη και να κτιστεί απ' την αρχή; Γιατί σε πείσμα τέτοιων Νερώνιων φαντασιώσεων η Αθήνα παραμένει ταυτόχρονα αφόρητη και παιχνιδιάρικη, ανάλογα με τα κέφια του καθενός μας - αλλά λίγο πολύ «οχυρωμένη μέσα στην ακυβερνησία της»; Ποια είναι η μυστική και περιφρονημένη συνταγή της;

Η Αθήνα έχει κτιστεί *μικροαστικά* - αυτό κανείς δεν το αρνείται. Έχει «σχεδιαστεί» πρακτικά από καταπατητές και συμβολαιογράφους, παρά από πολεοδόμους. Έχει κτιστεί από έλληνες εργολάβους, και όχι από αρχιτέκτονες. Κατοικείται δε από βαλκάνιους, μεσανατολίτες, επαρχιώτες, εμικρέδες «εσωτερικού» ή «εξωτερικού», και όχι από «Αθηναίους». Η κατεχθίνουσα αρχή της δημιουργίας της πόλης λέγεται «αντιπαροχή» και «πρόσοψη». Σύμφωνα μ' αυτήν οποιαδήποτε τετραγωνικά κτισμένου χώρου, οσοδήποτε λίγα, έχουν «αξία» εφόσον «βλέπουν σε δρόμο», οσοδήποτε στενό, στραβό, ακόμα και ανήλιαγο. Είναι γεγονός πως αυτή η αρχή υπηρέτησε σημαντικά απ' το γεγονός πως στην Αθήνα (όπως και στις υπόλοιπες ελληνικές πόλεις) δεν υπήρχαν ενιαίες μεγάλες ιδιοκτησίες γης που να επιτρέπουν ή να επιβάλλουν διαφορετικούς όρους δόμησης. Κι αυτό με τη σειρά του εξηγείται από το ότι στην επικράτεια του ελληνικού κράτους η «επένδυση» σε αστική γη δεν θεωρήθηκε ποτέ πρώτη επιλογή των λεγόμενων «μεγάλων καπιταλιστών» - υπήρχαν πάντα άλλες ευκαιρίες, πολύ περισσότερο προσοδοφόρες. Έτσι η Αθήνα, πλην των εξαιρέσεων που πάντως χάνονται μέσα στον γενικό κανόνα, δεν κτίστηκε «οργανωμένα», ούτε από μεγάλα αφεντικά, ούτε από το κράτος. Κτίστηκε σαν άθροισμα από «οικοπεδάκια με θέα», κτίστηκε από αδελφοξάδελφα και κοντοχωριανούς, κτίστηκε για προίκες και κληρονομίες, κτίστηκε «πετραδάκι πετραδάκι» και «δόση δόση», σαν μικρά συνεχόμενα χωριά κατ' έκταση, κατ' ύψος και «κατά παρέκλιση», κτίστηκε για «να βγουν δύο δυαράκια να νοικιάσουμε το ένα», κτίστηκε από εργάτες και αφεντικά που ήταν συχνά στο ίδιο κόμμα... με ό,τι όλα αυτά συνεπάγονται.

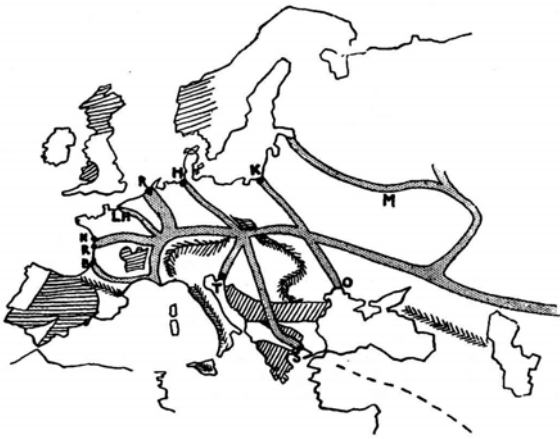
Κατά συνέπεια τα προβλήματα της δημόσιας τάξης που έχουν πολεοδομική υφή (θα μπορούσαν να) είναι ευθέως ανάλογα (ποσοτικά, και αντιστρόφως ανάλογα ποιοτικά...) με τα δικαιώματα της μικροϊδιοκτησίας και της οικογένειας που έχουν επίσης πολεοδομικές «διαστάσεις». Στα πρώτα, στα «προβλήματα» δημόσιας τάξης δηλαδή, αναγνωρίζουμε φυσιολογικά το ελληνικό κράτος... Στα δεύτερα, στα «δικαιώματα» της ιδιοκτησίας) και της οικογένειας, δεν θα έπρεπε να αναγνωρίσουμε επίσης το ελληνικό κράτος; Αν όχι τότε έχουμε εσφαλμένη άποψη για το ελληνικό κράτος, και μερικά ακόμα, σε άλλα μέρη του πλανήτη. Αν να, δεν πρέπει να μιλάμε για «αντιφάσεις της ανάπτυξης μιας καπιταλιστικής πρωτεύουσας», γιατί έτσι θα είναι σα να μιλάμε για «αντιφατικό κράτος», «αντιφατική κοινωνία», «αντιφατικό καπιταλισμό» και πάει λέγοντας, ώσπου να φτάσουμε στον κοντύτερο ψυχαναλυτή για κουβεντούλα περί της αβυσσάλας ψυχής των ελλήνων... Είναι μάλλον καλύτερο να αναζητήσουμε, στη βάση των γενικών κριτικών απόψεων περί κράτους και κεφαλαίου, τις ιδιαίτερες, αμφίδρομες και τριγωνικές σχέσεις ανάμεσα σε κοινωνία και κράτος από τη μια πλευρά, κοινωνία και πόλη απ' την άλλη, κράτος και πόλη απ' την τρίτη.

Δεν μπορούμε, και τα όρια αυτής της έκδοσης δεν επιτρέπουν να κάνουμε κάτι τέτοιο εδώ. Το πολύ πολύ να «ρίξουμε» στην κρίση (και στη φαντασία) σας μια ευρύτερη έννοια στην οποία μπορούν να συμπεριληφθούν- αν και όχι συμμετρικά - τόσο οι ανάγκες της δημόσιας τάξης, όσο κι εκείνες των οικογενειακών διευθετήσεων τόσο οι απαιτήσεις και τα «δικαιώματα» του κράτους (σαν κόμματος των αφεντικών / ιδιοκτητών) όσο και οι απαιτήσεις και τα «δικαιώματα» του καθενός υπηκόου ξεχωριστά. Η έννοια αυτή είναι η *κυκλοφορία*. Εννοούμε την κυκλοφορία των προσαγών, της επιτήρησης, των νόμων αλλά και των παραβάσεων, των «ηθών»: την κυκλοφορία του χρήματος, των εμπορευμάτων, των ανθρώπων, αλλά και των συμβόλων, των «φημών», των ιδεών και των σχέσεων. Γενικά μιλώντας η (πολλαπλή) κυκλοφορία θα πρέπει να θεωρηθεί «βασική κατηγορία συγκρότησης του δημόσιου» - σαν

χώρου, σαν χρόνου, σαν ιδεολογίας, σαν σχέσεων κυριαρχίας και υποτέλειας, σαν αρνήσεων επίσης. Η κυκλοφορία στην πολλαπλότητά της «δομεί» τις πόλεις, και η Αθήνα δεν είναι εξαίρεση. Μόνο που η «κυκλοφοριακή πολλαπλότητα» δεν είναι παντού η ίδια στον καπιταλιστικό κόσμο.

Στον βαθμό που θα μπορούσε να υπάρξει μια συνεκτική θεώρηση της κυκλοφορίας, τόσο γενικά όσο και στις πολεοδομικές εκφάνσεις της, στον βαθμό που αυτή η θεωρία θα ανέλυε πόλεις σαν την Αθήνα, τη Νάπολι ή την Ισταμπούλ όχι σαν «αποτυχημένα» Βερολίνα, Ρώμες και Παρίσια αλλά σαν «άλλες πόλεις» (κτισμένα αποτυπώματα «άλλων» κοινωνικών συνθηκών, μέσα πάντα στον καπιταλισμό) θα μπορούσε ίσως να προκύψει ένα συμπέρασμα κάπως έτσι: ότι το πολεοδομικό «χάος» που είναι εφιάλτης για τους ειδικούς έχει την «δική του τάξη» (με την έννοια των διευθετήσεων) στην οποία η κρατική «δημόσια τάξη» είναι ένα μέρος μόνο - σημαντικό οπωσδήποτε.

Ή πως, αντίστροφα, η κρατική «δημόσια τάξη» είναι τόσο πιο πετυχημένη όσο πιο διεισδυτική στο «χάος» καταφέρνει να γίνεται, όταν βρίσκει ή δημιουργεί δηλαδή τα αναγκαία ερείσματα στην κοινωνική / μικροαστική τάξη του δημόσιου χώρου και χρόνου.

Σημαδεύοντας τη θέση των πόλεων Μπορντώ, Ροσέλ, Ναντ, Χάβρη, Ρότερνταμ, Αμβούργο, Κόνισμπουργκ, Μόσχα, Οδησσός, Θεσσαλονίκη, Τεργέστη, ο πάπας του μοντέρνου κινήματος στην αρχιτεκτονική Le Corbusier σημειώνει σ' αυτόν τον χάρτη της Ευρώπης:

«Η κοινωνία είναι απλωμένη στην επιφάνεια της γης, από τον έναν πόλο στον άλλο, και μαζί με τους πόλους απλώνεται ένας κόσμος από αρτηρίες, από γιγαντιαίες δυνάμεις παραγωγής, από γιγάντια μέσα κυκλοφορίας και μεταφοράς... για την ώρα αυτό δεν είναι παρά ένα τυχαίο «τράβηγμα» του μολυβιού πάνω στο χάρτη. Κάποια μέρα, κάποιοι άλλοι θα υποχρεωθούν να ανακαλύψουν την πραγματική γραμμή».

Πολύ νωρίτερα πάντως (όπως και αργότερα) αυτοί οι «κάποιοι άλλοι» όχι μόνο ήξεραν ποιες γραμμές θέλουν, αλλά οδηγήθηκαν σε παγκόσμιους πολέμους για τον έλεγχο τους....